

ایراندا تعلیمات آماج لاری

«افغان» یوروشوندن «آریان» ووروشونادک

فرزاد صمدلی

۱۳۸۴/۱۰/۸

اولو تاتری آدیله

ایلک اونجه ایتحاف اولونور

بال کیمین شیرین اولان آنادیلی میزین ایلکین درسلیکین یازان،

یوردوموزون یئنی اویره تیم آتاسی

حضرتی میرزه حسن روشدیه جنابلارینا

*****

بو یازی تقدیم اولونور بویوک عالیم و
تدقیقاتچی، رحمتلیک اوستاد دوکتور محمد علی
فرزانه نین اوجامان روحونا، اوز حبسلریله
آذربایجانین آزادلیغینی یاشادان جاواد بی عباسی
و هیدایت بی ذاکیر کیمین وطن سنور و شرفلی
اویرتمنلره و هابله کنچن هفته لرده حبسدن
بوراخلیمیش ایکی شوجاع آذربایجانلی موعلیم،
عباس بی نیکروان و داوود بی عظیمزاده
جنابلارینین حورمتلی حوضورلارینا.

سایین بی لر، حؤرمتلی بایان لار؛

ایلک دؤنه ۱۵ یاشیمدا اولارکن «روشدیه» آدینی طهراندا بیر بالاجا مئیدان تابلوسونون اوستونده گؤردوم. عایله ایله بیرلیکده تزه آذربایجاندا (اردبیل شهریندن) طهرانا کؤچموشدوک. من هاچاغ «آذربایجان» خیابانین آدینی ائشیدیردیم بئله دوشونوردوم کی بومحلهده یاشایان لارین چوخو تورک و آذربایجانلی اولمالیدیرلار و هابئله «روشدیه» آدی دا حتمن بیر تورک عالیمین آدی دیر!

البته قیسا زاماندا اؤیره ندیم یالنیز آذربایجان خیابانی یوخ بلکه عومومیتله بوتون طهران بؤلگه لرینده تورک لر اکثریت اولاراق یاشاییرلار و بالاجا بیر مئیداندا تابلوسونو گؤردویوم روشدییه نین آدی، تورک - آذربایجان دونیاسی نین تعلیمات ساحه سینده ان بؤیوک آدلاردان بیری دیر.

ایندی ایسه چوخ سئوینیرم کی بوگون آذربایجانلی فیکیرداش لاریمیزین زحمت لری ایله روشدییه آدینا بیر آکادئمیک سئمینار قورولوبدور. امورام کی بو چالیشلار گله جکده آردیجیل اولاراق، تاریخ توزوندا اونودولموش و شوونیزم تورپاغیندا قویلانمیش نهنگ شخصیت لریمیز بیربه بیر اوزه چیخاریلیب، یئئیدن تانینیب، عزیزله نیب آغیرلانسین لار.

هابئله دئمهلیم کی بومقاله نین دوزه نله مه سینده و قایناتق توپلاماسیندا سعید بی موغانلی، اکبری آزاد، دوکتور محمد علی بی حیدری، یوسف بی عزیز بی طرف و آتیلای کیشی زاده اؤز یاردیم لارینی اسیرگه مه دیلر.

چوخ ساغ اولسون لار

اؤن سوز:

کئچمیشده «معاریف» و «تعلیم- تربیت»، ایندی لر ایسه تات- فارس دیلینده «آموزش و پرورش» و تورکجه میزده «ائیتیم» و هابئله «اؤیره تیم» ترمین لری ایچره چالیشمالارین آماج لاری، بوتون ساحه لرده اولان بیلگی لری و تجربه لری اؤتن نسیلدن یئنی نسیله یئتیرمک، بوگونکو نسیله گلیشدیرمک و گله جک نسیله اؤتورمک دیر. بئله چالیشمالار تاریخ بویو بشر یاشاییشیندا آرا کسيلمه دن ایزله نیب دیر.

بو ترقیياتین دالبادال آرتماسیندا ایکی آیریلماز عونصور واردی:

۱- آماج (هدف)

۲- آراج (ابزار).

هراینسان بیر دوشونجه قایناغی کیمی دوشونن و بیر ایراده مرکزی کیمی توره دندیر. اینسان لار اینکیشاف تاریخینده اؤز آماج لاری اوزانتی سیندا یارادیب، قوروب، قورویوب و هابئله قوردوغونو دیشیب و داغیدیدیر!

بو گئدیشین ایرلی لمه سینده طبیعی و صونعی آراج لار بؤیوک رول اوینایب لار.

تاریخ بویو اؤیره تیم گئدیشینده آماج لارین گئنیشله نمه سی (هابئله دیشیلمه سی) و آراج- لارین یئنی لمه سی آیدینجاسینا گؤزه چارپیر.

اؤتن ۲۸۵ ایل ایچره ایراندا اؤیره تیم ساحه سینده آراج لارین گونه نیب گوجه نمه سی، آماج لارین گئنیشله نمه سینه سبب اولورسا دا آنجاق کئچن ۸۵ ایله آماج لارین دیشیلمه- سی ده گؤزه چارپیر!

تقدیم ائتدیمیش مقاله ده چالیشیلاچاق چوخ قیسا اولاراق ایراندا تعلیمات آماج لارینی صفوی خاقانلیغین ییخیلیشیندان بوگونه دک: «دؤنوش، ترپه نیش، دیره نیش و دؤنوش» ادلی مرحله لرله آیدینلاشدیرلی سین.

«دؤنوش» بؤلومونده افغان لارین صفوی خاقانلیغینا حمله سیندن و بو موحتشم تورک امپیراتورلوغونون مدنیّتسز فاتح لرین الینه کئچمه سیندن و بئله لیکله اؤیره تیم ساحه- سینده جیددی دوشگونلویون یارانماسیندان سؤز آچیلیب دیر. هابئله بو بؤلومده افشارلارین غلبه سی قیسا مودتلیک بیرعلاج سانلیرسا دا، کریم توشمال آیاقلانماسی (شورش) ایله زندلرین قودرته چاتماسی، اؤیره تیم قونوسوندا اولکهنین یئنین سینقین چیخماسی کیمی دیرله نیب دیر. ایلك بؤلوم، قاجارامپیراتورلوغونون قورولماسی، اولکه میز اوچون دؤیوش مؤیدانیندا قاجار- تزار ساواش لارینین آجی نتیجه- سی و بو چاغدا یئنی لنمک ساحه سینده حیس اولونموش درین اؤنملرله سونا چاتیر.

«تربیه نیش» بؤلومو قاجار خاقانلیغینین ایکینجی سولطانیندان باشلاپیر. فتحعلی شاهین اوغلو، عالیم ولیعهد، عباس میرزا چاغیندا یئنی لنمک چالیشمالاری، دالغایا چئوریلره رک ایرانین رونسانسی کیمی دیرلنیدیر. بو بؤلومون آردینجا هابئله محمدشاه و ناصرالدین شاه سلطنت لرینده اؤیره تیم و یئنی لنمک ساحه لرینده گؤرونموش چئشیدلی و بؤیوک ایش لردن سؤز آچیلیب دیر.

«دیره نیش» بؤلومونده میرزه حسن روشدییه نین بیلیم یولوندا گئریچی گوج لر اؤنونده سارسیلماز موجهیدت لریندن، موظفالدین شاهین اونودولماز مشروطه فرمانیندان، محمدعلی شاهین توپلومسال ضربه سیندن و هابئله احمد شاهین پارلاق دؤورانیندان بحث اولونوب دور. بو بؤلومده روشدییه نین وطن دیلی کیتابیندان و هابئله قاجار زامانیندا تعلیم تربیتین میلی و اینسانی آماج لاریندان دانیشیلیب دیر.

«دؤنوش» بؤلومو سون بؤلوم اولاراق پهلوی لرحو کومتینده سوردورولن عیرقچی لیک باخیش لاریندان سؤز آچیلیر. بئله لیکله قاجار زامانیندا نظرده آلینان تعلیم تربیت آماج- لارینین دیشیلمه سی و هابئله یئنی حاکیم لر طرفیندن فاشیستی دوشونجه لرین مدرسه لره یول آچماسی ایضاح اولونوب دور. بو بؤلومه بو گونکو ایسلامی ایران حاکیمیتینده سوردورولن اؤیره تیم سیاست لرینین آراشدیرماسی ایله سون قویولور.

هابئله قوللوغونوزا سونولموش مقاله ده؛ قاجار، مکتب، تعلیم، تربیت، آذربایجان، یئنی- لنمک، ایصلحات، ایران، تورک، آنادیلی، روشدییه، عابباس میرزا، ایستیداد، ایرتیجاع، تبریز، طهران، روس، مشروطه، پهلوی، ریضاخان، افغان، صفوی، افشار، زند، فاشیزم، شوونیزم و ... کلمه لری ان چوخ فایدالانمیش کلمه لردن دیرلر.

آرتیرمالیام بو مقاله، دی آیینین ۸ - ده میرزه حسن روشدییه سئمیناریندا ایرائه اولاندان سونرا عومومی یایلماسینادک داها آرتیق کامیل لشیب دیر. هابئله بو مقاله ده، یازارین ترجمه یه فورستی اولمادیغینا گؤره بعضی فاکت لار تات- فارس دیلینده وئریلیب دیر کی بوتون حؤرمتلی و عزیز تورک اوخوجولاردان دؤنه لرله باغیش ایسته نیلیر.

دُونوش؛

وحشیت شاختاسی هر یئری بورویور!

الف - تاتین گلمه سی، یوردون یئنمه سی؛

افغان لارین اولوم سونامیسی:

غلاجیلی و ابدالی افغان لارین شاه سولطان حسین دؤنمینده دهشت هوجوم لاری و صفوی امپراطور لوغونون ایچینده نفوذ ائدن تات لارین چیخارسیزلیغی، یالتاقلیغی و خیانتی، موحتشم صفویه خاقانلیغینین اینانیلماز بیخیلماسینا (۱۱۳۵ق/۱۱۰۱ش. /۱۷۲۲م) و اولکه مدنیتینین بوتوولوکده کورلانماسینا سبب اولدو.

شاه سولطان حسین، صفوی خاقانلیغینین سون سولطانیندان دانشاندا ذهن لرده اینسان سئورلیک، هونر پرورلیک و هابئله علمه سئوگی و دوشونجه یه سایغی خاطرلانیر. بو سولطان اؤز سلطنت ساراییندا نهنگ بیر کیتابخانا تیکدیرمیش:

«آن سلطان...را کیتابخانه ای بود که از خطوط جمیع مشاهیر کتاب یعنی مجموعه آداب در خطاطی استاد کل...قرآنهای بخط جلی و خفی با ترجمه و بی ترجمه و ادعیه و احادیث و نسخه های بسیار با اعتبار از جمیع علوم و لموم و فنون و رسم الحساب های مختلفه و قصص و تواریخ و دیوان های شعرا همه با کاغذهای ختایی و خانبالق {خانبالیق=پکن} و کشمیری همه با تذهیبات و نقش و نگار دلپسند ذکر شده، فراهم آمده بیشتر از حساب و شمار» (۱)

آنجا تاسوفله بو تایی گورونمز کیتاب خزینه لری افغان لار حمله سینده جهل اودلاریندا یاندیریلدی و بو عظمتلی نفایسین آرادان گئتمه سینده تات لارین داورانیشی افغان لار قدهر اوتانج سببی اولدو.

تاریخی قایناق لارین شهادتینه گوره افغان لارین آغیر یوروشو دؤورونده، یالتاق تات لار، شاه سولطان حسینین حوزورونا گئدیب دئییرمیش لر:

«جهان پناها، هیچ تشویش مفرما... که دولت خدا داده تو مخلد می باشد.» (۲)

روستم التواریخ یازی لارینا دایاناراق، ساواش عرفه سینده تورک سولطانین تات دیلی باش وزیر (اعظم وزیر)، آیری طرفدن بو خائین لارین محمود افغانا گونده ردییی اؤزخاینانه مکتوبوندا بئله یازیر:

«او به محمود افغان نامه‌ای نوشت که ای نایب صاحب زمان و ای مظهر امن و امان از این کوکبه با عظمت و از این دبدبه با مهابت ما {صفوی} تشویشی به خاطر مبارک راه مده که ما همیان پربادیم نه افعی پر زهر. صیاد مبادا که پای همت والای خود از جا بلغزانی که دل ما با تو است و فی الحقیقت در خفا ما همه بخدمت‌گذاری تو در کمال سعی اشتغال داریم.» (۳)

بئله‌لیکه صفوی‌لرین موحتشم خاقانلیغی غروب ائدیب محمود افغان اینانمادان سولطان اولدو و اؤز چاغیندا دونیادا ان یوکسک خاقانلیق‌لاردان بیرینی اله کئچیرتدی. یئنی حاکیم-لرین بوتون فضیلتدن اوزاق اولمالاری، اولوم کولونو بلا گؤیوندن صفوی یوردونا یاغیدردی!

دئیلیر افغان‌لارین بو بیرتیجی یوگورمه‌سینده بیر میلیون یاخین اینسان اولدورولدو و اولکه‌نین اؤنملی شهرلری، اوچدن یکی جمعیتینی الدن وئردی. (۴)

«شهر اصفهان پایتخت ایران در زمان تهاجم غلزاری حدود ۶۵۰ هزار نفر جمعیت داشت یعنی یکی از بزرگترین و سامان‌مندترین شهرهای جهان بود. در این زمان جمعیت پاریس تقریباً برابر با جمعیت اصفهان بود. سیاحان اروپایی شهر شیراز را در دوره صفویه زیباتر و بزرگتر از قاهره توصیف کرده‌اند. زمانی که افغانه از ایران اخراج شدند از اصفهان و شیراز چیزی بر جای نمانده بود در آغاز حکومت کریمخان زند یعنی در سال ۱۷۵۰ در اصفهان تنها بیست هزار نفر زندگی میکردند.» (۵)

شیخ محمدعلی حزین او دؤورانین وقایع یازانی ان درین کدهر ایله بئله یازیر:
«سرتاسر امپراطوری در حال نابودی است، نظامات و قوانین سلطنتی در خلال این چند ساله فترت بر اثر چهار توفان درهم و شکسته و پراکنده شد.» (۶)

بئله‌لیکه صفوی تورپاق‌لاریندا یاشایان زنگین میللت‌لر خصوصیه آذربایجانین مدنیت سئوهر میللتی شیدتلی آمانسیزلیق‌لار و چتینلیک‌لرله اوز به اوزه قالدیلار. شوبه‌سیز هر اولکه‌نین موختلیف ساحه‌لرده چیچکله‌نمه‌سی اوللجه او اولکه‌نین میللی آمانلیغینا، میللی تیجارتینه و هابئله تعلیمات ساحه‌سینده چالیشمالاری ایله سیخ باغلیدیر.

پان ایرانیست‌لر دئمیشکن «آریان سویلو» افغان‌لار، اؤز یاخین سویداش‌لاری «کورد»‌لر ایله بیرله‌شهرک، تورک خاقانلیغیمیزی داغیداندان سونرا یئددی ایله یاخین سورن قولدورلوق دؤنه‌مینده، کئچمیش صفوی اراضی‌سینده میللی آمانلیغی پوزوب، اؤنملی ایپک یولوندا اولوس‌لار آراسیندا آخان تیجارتی تهلوکه‌یه سالیب، بوتون ساحه‌لرده میللی اینکیشاف و ترقینی دایاندیردی‌لار. افغان بلاسی‌نین لطمه‌سی او قدهر درین و آجیدیرکی آیدینجاسینا دئمک اولار بو «اولوم سونامی»‌سی ۲۲۱ ایلیک تورک خاقانلیغینی داغیدیب

صفوی امپراطورلوغوندا یاشایان میللتلرین دورومون ائله او قدهر گئریه قایتاردی. بو دهشتلی هوجومو جینایت گئنیشلیمی باخیمیندان هخامنیش لر هوجومونا بنزه تمک اولار! محمود افغان فرمانی ایله شاه سولطان حسین و اونون چوخلو قیزیلباش و تورک امیرلری چوخ آجی بیر شکیلده (۱۱۰۶ش. / ۱۷۲۷م.) شهید اولدولار. محمودون ایلك مقصدی بو قان توکمه دن، شیعیه لرین نظرینده موقدس صفوی خاقانلیغینین بیتمه سین دئمک دیر. او بو ذهنیتی گوجلندیرمکن اؤترو اؤلکه نین اورتا بؤلگه لرینده ایصفاهان کیمی گؤزهل شهری، تورک صفوی خاقانلیغینین باش کندی و دونیانین ان آباد و نوفوسلو شهری اولدوغونا باخمایاراق داغیماغا ساری آپاردی. (۷)

آنجا ق محمود افغان چوخ یاشامادی. او (۱۱۰۴ش / ۱۷۲۵ق) دلی لیک خسته لیینه دوشه رک چوخلو قانلی جیناتلردن سونرا اؤز عم اوغوسو اشرف افغان الی ایله اؤلدورولدو. افغان لارین داغیدیجی، یاندیریجی، اؤلدوروجو و گئریچی حؤکومتی، باشلانیش چاغیندان سونونادک، تورک بؤلگه لرینده میلی دیره نیش لرایله اوز به اوز اولدو. بئله لیکه بو قارا چاغدا شیدتلی آمانسوزلیق لارا گؤره اینسان لار جان هاییندا اولاراق تعلیم تربیت ساحه لرینده اؤزهل بیر حرکت گؤزه گلیمیر. هابئله افغان حاکیم لرینین مذهب باخیمیندان صفوی خاقان لاری ایله فرق لری سبب اولدو بوتون شیعه حوزه لری و مکتب- لری شیرک و کوفر مرکز لری آدلانسین لار:

«افغان لار وحشیجه سینه علمانی و طلبه لری اؤلدوروب مکتب لری و مدرسه لری داغیتدی لار.» (۸)

آنجا ق بواؤلوم سونامی سینی دایاندیرماقدان اؤترو، بیرلشمیش افغان لارین و کوردلرین اؤنونده، تورکلرین قیلینجی یئنه ایشیم- ایشیم ایشیلدادی.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: صفوی خاقانلیغینین بیخیلیشینین سونرا افغان لارین دؤنه مینده اؤزه- ل بیر اؤیره تیم علامتی گؤزه گلیمیر. آنجا ق الده اولان معلوماتا گؤره افغان لار تسنن اهلی و غیره تورک اولاراق، درس مکتب لرینی، علمیه حوزه لرینی و کیتاب خزینه لرینی، شیعه- لیک و تورکلوک قایناق لاری کیمین گؤروب داغیدیردی لار.

ائیتیم آراج لاری: قانلی و آردیجیل ساواش لار و هابئله یئنی حاکیم لرین درین جهالتی الده اولان ائیتیم آراج لارینین چوخونو آرادان آپاردی بو قونودا اینکیشاف یولونو کسدی.

افشارلارین جانلاندیریجی درمانی:

افغانلارین قارنلیق دؤورانیندا بوتون صفوی تورک امپراتورلوغو غارت اولدو. هابئله او زامانلار روسلارین یوروشو ایله اؤلکه نین قوزئی حیصه لری ایشغال ائدیلب صفوی خاقانلیغیندا گؤرونموش ایصلاهی ایشلر داغیدیلما سادا دایاندیریلدی.

افشارلی نادیرشاهین (۱۱۱۵ش / ۱۷۳۶م) آغیرساواشلاردان و بؤیوک ظفرلردن سونرا آذربایجان و تورک اولوسونون کؤمکلیبی ایله موغاندا سلطنته چاتماسی نه قدر قیسا اولسا دا صفوی خاقانلیغینین دهشت بوشلوغونو دولدوردو ویئنه ده سرت آمانلیق، گوجلو تیجارت و پارلاق تعلیمات فرصت لرینی عموم میللته یاراتدی. افغانلارین داغیدیجی هوجومو ایله سؤکولموش مکتبلر و اولدانیمیش کیتابخانالار بیر ده آچیلدی و عالیملر ایله طلبه لر تحصیل اوچون توپلاشدیلار. هابئله نادیرشاه، جعفری مذهبین تانیتدیریپ، مذهب لر یولداشلیغین آقیشلایب، عورفی بیر حؤکومت تاسیس ائدیپ، آذربایجان تورپاق لارینی بیرلشدیریپ، تورک دیلینه لایقینجه اؤنم وئریپ و بو دیلی ایراندا رسمی دیل سویه سینه یئتیریپدیر. (۹)

نادیرشاهین فرمانی ایله خوراساندا کلات شهرینین گونئیینده ارغون شاه بندینده، مؤحتشم بیر شعر کتیبه سی، آنا دیلیمیزده سیلدریم قایانین اوستونده، ۲۴ بیئنده قازیلدی. آیری بیر قیزیل کتیبه ده آنا دیلیمیزده نجف اشرف شهرینده، حضرت علی (ع) حرمینده، قیزیل ائیوانین باشیندا نصب اولونوبدور. بو گؤرکملی داش قازدیرما، نادیرشاهین افشار امپراتورولوغوندا تورک دیلینه اعتبار وئرمک تومغاسی کیمی گؤرونمهلیدی. آنجاق بو پارلاق دوروم نادیر شاهین (۱۱۲۶ش / ۱۷۴۷م.) شهادتیندن سونرا سورعتله سارسیلدی.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: افشارلارین قیلینجی و قلمی ایله اؤلکه ده آمانلیغین یارانماسی اؤیره- تیم ساحه سینه اولوملو (مثبت) تاثیرات باغیشلادی. مکتبلر و مدرسه لر بیر ده آچیلدی و کیتابخانالار دائیر اولدو. تورک دیلی داها آرتیق گنیشله ندی.

ائیتیم آراج لاری: افغانلارین محو ائتدییی تعلیم آراج لاری ایعاده اولوناراق تعلیمات گنیشلای ترقیبه ساری حرکت ائتدی .

زندلرین دهشت یاراسی:

ایکینجی بلا «زند» آدلانان بدوی طایفالار طرفیندن اؤلکه ده یاشایان میللته نازیله اولدو و بیر داها اؤلکه نین سیاسی گوجو گئریجی حاکیم لرین الینه کئچدی. بئله لیکله کریم-

توشمال آدلی بیر جلا و قان تۆکن (۱۰)، وحشی و بدوی (۱۱)، جاهیل و ساوادسیز (۱۲)، شهوت طلب و عیاش (۱۳)، ساپقین و منحریف (۱۴) کیمسه (۱۱۴۴ش/۱۷۶۵م.) (سؤزده) زندیه سیلسیله سینین باش کندین و دوغروسو بیر بؤلگه جیه بنزر حؤکومتین مرکزین شیرازا کؤچدوروب ۱۴ ایله یاخین صفوی لر و افشارلی لار خاقانلیق لاریندان میراث قالمیش زنگین و انگین میللتی سینسیتدی. فارس تاریخچی لری زند حؤکومتین بیر سیلسیله کیمی تانیتدیریرلار.

آنجا ق زند حؤکومتی نین مشروعیت و هابئله خالق آراسیندا مقبولیتی اولمادیغینا گؤره، توشمال؛ اوچونجو ایسماعیل صفوی آدینین کؤلگه سی آلتیندا، وکیل الدوله کیمی قوندارما لقب ایله حؤکومت ائدیردی. بو قانق وکیل الدوله یازیق صفوی شاهزاده سینین گوزون کورائده رک آباهه شهرینده بیر اوزاق قلعه نین ایچینده عؤمرونون سونونا قدر حبس ائتدیرمیشدی. شوبهه سیز بو مظلوم تورک پرنسین یاشاییشی اؤزو اوچون چوخ کدهرلی و تراژیک بیر حیکایت دیر.

آنجا ق بو شاهین گوردویو جینایتلره رغمن فارس تاریخچی لری یالینز توشمالین غئیری تورک اولدوغونا گؤره اونا عجایب تاریخلر یازیب و اونو اؤلکه اوچون بؤیوک بیر فخر سانیدیلار!

کریم توشمال زامانیندا اؤلکه طالعی ان آلچاق کیمسه لرین الینه کئچدی و عالیم ایله جاهیل آراسیندا فرق قویولمادی. اساسن تات دیلی حاکیملر قلمه و کیتابا خور باخاراق، مکتبلری و کیتابخانالاری اؤزلرینه اویونجا کیمی گؤروردولر. اؤرنک اولاراق؛ سیدالله-خان ایصفاهان حاکیمی؛ «از مرتبه علافی به انبارداری و از انبارداری به کدخدایی و از کدخدایی به حکومت (و از حکومت به مستوفی الممالکی و از استیفا به صدارت {رسید} و حکومت اصفاهان و یزد و کاشان و قم و لرستان را با صدارت داشت) ... هرچه دلش می خواست از قوه به فعل در می آورد... به قدرت و اختیاری که داشت دفترهای هزار ساله ایران را که در سرای جهانشاهی که مشهور به چهار حوض می باشد و دفترخانه ملوک صفویه بوده همه را بیراق آتشبازی صرف نمود... و کتابخانه مبارکه را به باد فنا داد و سر رشته حساب را از دست اهل ایران گم نمود (و احتساب را از ایران برانداخت و منصب محتسبی از بلاد ایران بر افتاد)» (۱۵)

زندیه چاغیندا اؤلکه بدویت دورومونا کئچهرک آردیجیل ایچهری ساواش لار نتیجه سینده سولدو. کریم توشمال (۱۱۵۸ش/۱۷۷۹م) اؤلدو و او اؤلونجک، اوچ گون جنازه یئرده قالاراق شیرازین دؤولت ساراییندا مدعی لر آراسیندا دهشتلی بیر قان فیرتاناسی باشلانیب بئله لیکه زندین بدوی حؤکومتی قیسا زامانان سونرا محو اولدو.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: اؤزهل بیر آماج تعلیمات ساحه سینده یوخدور. یئنی حاکیمین ساوادسیزلیغی عالیم لری جاهیل و جاهیل لری عالیم کیمی گؤستر مکه دیر.

ائیتیم آراج لاری: تعلیمات سنتی چرچیوه ده وئرلییر. بو چاغدا اؤیره تیم فضا سینی درک ائتمکدن اؤترو رستم التوار یخدن ایصفهان ایله شیراز کیمی شهرلرین مکتب دورومونو تانیتدیرماق اوچون بیر میثال نقل اولونور:

« درآن زمان این طالب حق هفده ساله بودم و در دبستان مشغول بدرس خواندن بودم و از جانب مرحمت پناه، معلم و خلیفه در مدرس و مکتب بودم و تخمینا هفتاد نفر از امیر زادگان و وزیر زادگان و عالم زادگان و کدخدا زادگان و حاجی زادگان... همه با شرم و حیا بنده وار سرافکنده با خفض جناح و خوف و تشویش در تحت امر و نهیم بودند و با کمال وقوف متوجه درس و مشق ایشان بودم. مرحوم معلم، ده نفر از اهل مکتب را به جهت این طالب حق عمله گیر و دار و زدن و بستن مقرر داشت و این طالب حق، نظامی بر پا نمود که هر کدام از اطفال که با مداد درس خوانده اند و تا آخر روز روان ننموده باشند در وقت خواندن اگر غلط بخوانند غلطی ده چوب بر پای ایشان زده شود و اگر بد بنویسند ده چوب بکف دستشان زده شود و یک تخته را به یک رویش آمد و به یک رویش رفت نوشته و به دیوار آویخته از برای رفتن و آمدن اطفال به بیت الخلا که مبادا دو نفر از عقب همدیگر بروند و فعل و انفعالی در میان ایشان واقع شود و هر وقت که به بیت الخلا خواهند روند با انگشت کوچک اشاره نمایند و رخصت خواهند و آب اگر خواهند بنوشند با انگشت سبابه اشاره نمایند و رخصت طلبند و قدغن نمودم که در وقتی که جناب معلم حضور ندارد هر کس که داخل مکتب شود او را به شدت تمام بزنند و از مکتب بیرون نمایند چه اگر رفیق و مصاحب معلم باشد...» (۱۶)

ب- تورکون قالخیشی؛ یوردون یوکسه لیشی؛

۱۵۰ ایل قاجار امپراتورلوغو:

نهایتده قاجار تورک لری زند لورلارینین قوندارما و بینوره سیز سلطنتی اؤنونده قیام ائدیب، کریم توشمال اوغلو لوطفعلی نین فیتنه سین باستیریب، آغیر ساواش لاردان و دیرلی زفرلردن سونرا بو بدوی طایفایا غالب گلیب، زندلرین اؤلکه تاریخینده آچدیق لاری قارا پارانتئزی باغالییب، بؤلگه جیک حاکیم لری دیزه چؤکدوروب، بؤیوک قاجار

امپراتور لوغونو (۱۲۰۰- جی آی ایلینده) یارادیب، بیر قرن یاریم حؤکومتده قالیب، انگین و زنگین ترقیاتین قاینای اولدولار.

بو یئنی تورک امپراتور لوغوندا، آغامحمدخانین (۱۱۷۵-۱۱۷۳ ش. / ۱۷۹۶-۱۷۹۴ م.) تدبیری ایله داغیماق اوزهرینده اولان اولکه بیرله شیب، دیرچه لیب، قوروندو. آغامحمدخانین اینانیلماز قتلیندن سونرا؛ فتحعلی شاه، قاجار مملکت لرینین ایکینجی خاقانی اولدو. آنجاق تاسسوفله ائله بو زامانلار وطنیمیز دونیانین ان بویوک و گوجلو اولکه سی طرفیندن ان آغیر و اوزونتولو ساواشلارا معروض قالدی!

قاجار- تزار ساواشلاری:

۱۲۱۵ - جی آی ایلینده گورجیستان والی سینین ایطاعت سیزلیییندن باشلانان قاجار- تزار ساواشلاری، محروسه مملکت لرینین شمال غرب مملکتین هؤرکونج و قورخونج ساواشلارا ساری حرکت وئردی. بو آجی ساواشلار یکی مرحله ده ۱۲۱۹ دن ۱۲۲۸ دک و هابئله ۱۲۴۱ دن ۱۲۴۳ دک سوردو و ایران میللتلری ایچره یالینز آذربایجان میللتی روسلار کیمی قانیق دوشمانین اؤنونده دوردو!

تاسوفلر اولسون کی بو آغیر و قانلی دؤیوشلردن سونرا تورک عسکرلرینین و هابئله عابباس میرزا کیمی «کبیر سردار»ین گنجه، ایروان، قاراباغ، خانشین، قاراکلیسه، باکی و آسلان دوز ساواشلاریندا گؤستردیکلری رشادته و غنیرته باخمایاراق، قاجار محروسه مملکتلری تزار امپراتور لوغو قاباغیندا یئنیلیدی و گولوستان موعهیده سی ۱۲۲۸ - جی آی ایلینده / شوال آیینین ۲۹ - دا قاجار خاقانلیغینا اؤزه لیکله آذربایجانین یازیق میللتینه تحمیل اولدو. ۱۳ ایلدن سونرا ایکینجی قاجار- تزار موحاریبه سی سید محمد موجاهید کیمی مجتهدلرین (واختسیز) جهاد اعلامی ایله باشلاناراق، قاجار اوردوسو (۱۲۴۱نجی آی ایلینده) شمکیر، گنجه و سردارآباد ساواشلاریندان سونرا بیر ده روس امپراتور لوغوندان سینقین چیخدی و ۱۲۴۳ - جی آی ایلینده / شعبان آیینین ۵ - نده، آجینا قلی یئنی بیر موعهیده، تورکمان چای آدی ایله میللتیمیزه تحمیل اولدو.

آردیجیل سار سینتی لار؛ اویانیش یئلی اسمکده دیر!

بو قانلی، اوزون و آجی ساواشلاردا اولکه نین دهشتلی اودوزوشو و بئله لیکله دوشمانین گوجلو- اودلو سیلاح لار و سرت دیسیپلین لر کؤمکلیی ایله اودوشو، قاجار دؤولتینی و

هابئله، یئرسین، یئنی بیر ساواشا میللتی تحریک ائدن، دین عالیملرینی دبردیپ حرکتی گتیردی.

باش وئرمیش فاجیعه لر قاجار حاکیم لرینه خصوصیه کبیر سردار، عابباس میرزا جناب لارینا داها آرتیق سورعتله یئنی لنمک ضرورتینی یئتیردی.

افغان لار و زندلر طرفیندن آغیر ضربه لر گورن تورک- هیندو فلاتیندا یاشایان میللت لر، اؤتن ایل لرده یالنیز آمانلیق آرزوسیندا قالمیشدی لار. بو دیله نهمیش آمانلیغی قاجار، قیسا مودت تامین ائتدیرسه ده روس حمله سی اونو بیر داها پوزموشدو. بئله لیکه تیجارت رونق دن دوشوب، مکتبلر و مدرسهلر داغیلیب و تعلیمات ترقی دن قالمیشدی. آنجاق شوبه سیز اؤلکه نین هر یئری بیر اؤلچوده گئری قالمیشدی.

افغان لار، زندلر، روس لار و اثرمنی لرین دالبادال ضربه لرینه باخمایاراق آذربایجان بی- لر بیلییی و دوغرو عونواندا مملکتی، او بیرری مملکت لر آراسیندا آز- چوخ، اؤز ساغلام دورمونو ساخلامیشدی و تبریز دارالسلطنه اولاراق هله ده مغرور یاشاییردی!

هر حالدا روس لارین حمله سی، اثرمنی لرین خیانتی و تاتلارین ایگرنج سوکوتو، تورک قاجار حؤکومتیمیزین ساواشدا آغیر یئنیلمه سینه سبب اولورسا دا یئنی لنمه گئدیشاتینی اؤلکه ده یئیین لشدیردی.

چاره سیز بو اؤنملی یئنی لنمه جریانی اوللجه قوشون و اوردو ساحه سیندن باشلا یاراق گئت - گئده بوتون میلی ساحه لری اوز تاثیر آلتینا بورودو.

ترپینیش؛

رونئسانس باشلانیر:

الف - ایصلاحاتچی پرنس

ایلك دبریش لر:

ایرانین تعلیم ساحه سینده اولان چالیشمالار ۱۲۲۶ - جی آی ایلینه قدهر آرا کسيلمه دن سنتلر اساسیندا سوروردو.

بو ایلدن فتحعلی شاه (۱۲۵۰-۱۲۱۲ق. / ۱۸۳۴-۱۷۹۷م) خاقانلیغی چاغیندا عابباس میرزا (نایب السلطنه)، کبیر سردارین گؤستریشی ایله یئنی دونیا تعلیماتیندان فایدالانماق اوچون اؤیرنجی لرین آوروپا اؤلکه لرینه گؤنده ریلمه سی باشلاندى. قاجار خاقانلیغی

سارای هزینہ سی ایله ایکی نؤوبتده ۷ نفر اؤیرنجینی حکیملیک، موهندیسلیک، رساملیق و عسکرلیک اؤیرنمک اوچون اینگیلیستان اؤلکه سینہ گؤندهردی. (۱۷)

الیمیزده اولان فاکت لارا گؤره ۱۲۲۶- جی آی ایلینده میرزا محمد کاظم، سارای نقاش باشی سینین اوغلو، رساملیق هونرین اؤیرنمکن اؤترو اینگیلیسه عازیم اولدو کی بیر ایلدن سونرا اورادا رحمتہ گئتدی. ایکینجی اؤیرهنجی میرزه حاجی بابا افشارایدی، کی ۶ ایل تحصیلاتدان سونرا حکیم اولوب وطنه دؤندو. (۱۸)

عباس میرزا حضرتلری چوخ دوغرو دوشونموشدو. کبیر سرداریمیز بیلیردی یئنی دونیانی اؤیرنمکن اؤترو ایکی یول واردیر:

۱- اوردان اوستاد گتیرمک

۲- اورایا اؤیرنجی گؤندریمک

نایب السلطنه هر ایکی یولدا چالیشدی. منجه عباس میرزانین بیر پرنس رفورماتور کیمی چالیشمالاری ایراندا رونسانسین باشلانیشی دیر. او دؤورده ایلك دؤنه اولراق ایراندا خارجیجه ناظیرلیبی تشکیل اولوب، ائلچی لر داها آرتیق نظم و دیسیپلین ایله او بیر اؤلکه- لره گؤندهریلدی. بئله لیکه گئت - گئده آروپا مملکتلریندن ائلچی لر و هابئله اوستادلار (اؤزه للیکه اوردو ساحه لرینده) اؤلکه یه گلدی لر.

عابباس میرزا دالغاسی:

قاجار- تزار ساواش لارینین آجی نتیجه لری سبب اولدو عباس میرزانین ایلك ایصلاحی ایشلری عسکرلیک ساحه سینده اولسون. بئله لیکه ولیعهد عثمانلی تورپاق لاریندا اوچونجو سولطان سلیمین، اوردو ساحه سینده یئنی لشدیرمه سیاستیندن اولگو آلاق آذربایجاندا یئنی نیظام آدیندا ۶ مین عسگری ساخلودا توپلاییب، واحد گئییم لر گئییندیریب، اولدو سیلاح لار و هابئله توپخانه تعلیماتینی آروپالی اؤیرتمن لر و دؤیوشچولری طرفیندن وئرمیش. (۱۹)

عباس میرزا چالیشیردی فی رانسالی و اینگیلیسلی موستشارلاری چاغیریب ایرانین یئنی اوردوسون یاراتسین. دئییلیر عباس میرزا جناب لاری ناپئلئونون ائلچیسلی «پییر آمده جوبر» ایله سارایدا گؤروشهرک سوروشور:

«بیلیم او هانسی گوجدور کی سیزی بیزه موسلط ائدییدیر؟! بیزیم گوجسوزلویو- موزون و سیزن گوجونوزون ندهنی نه دیر؟!... گونش چیخینجا ایلك اؤنجه بیزیم اؤلکه میزه شاخیر سونرا سیزین...!» (۲۰)

نایب السلطنه جناب لاری یئنی وزارتخانالار، مدرن صنعتلر (اؤزه لیلیکه چاپ صنعتی)، داش قالالار، دیرلی کیتابخانالار، مؤحکم کؤرپولر، راحت کروان سارالار، گؤرکملی مسجیدلر، اوستو اؤرتولو بازارلار، اوزون و گئنیش یوللار، تزه شهرلر، بؤیوک محلهلر، ائتلی خیوانلار، تمیز حماملار، درین و اوزن قناتلار، گئنیش آنبارلار، تئز-توو چاپارخانالار، گؤزهل باغلار و آیری میلی بینالاری یارادایب، اوردودا عسگرلرین قلیانا اعتیادی ایله دیره نیب، معدنلرین استیحصالینا و باریت و سیلاح کارخانالارینین آچیلماسینا جیدی جهد گؤستریب، روسجا، اینگیلیسجه و فیرانسیز دیل لرینده اولان اثرلرین ترجمه نهضتین یولا سالدی.

بئله لیکه، یئنی بیلگی لر دالغالارین یئنگی دونیادان ایرانا ساری هیدایت ائدن ترجمه ایش-لری و هابئله چاپ صنعتی، ایلك دؤنه اولاراق بؤیوک عباس میرزانین تشبوئو ایله تبریزده و سونرا طهراندا ایشه باشلادی. (۲۱)

عباس میرزانین اوز واختیندا گؤردویو ایصلاحی ایشلر اوقدهر چئشیدلی و تورهلی - باشلی دیرکی اونا بعضی یازی لاردا باتیچی (غرب زده) کیمی آدلار وئریلیدیر. (۲۲)

«پیر امده جوهر» ناپئئون بناپارتین فیرانسادان ایرانا گونده ریدی ائلچی، اؤز خاطره-لرینده بئله یازیر:

«آذربایجاندا سوووشان زامان خالقین درین سئوگی سینی عباس میرزایا گؤردوم... جاماعات اؤز آراریندا کی دانشیق لاریندا اونون باشینا آند ایچیردیلر. آذربایجاندا ایران-روس ساواش لاریندا سونرا هر نه داغیلسا دا ایندی عباس میرزانین گؤردویو ایشلرله هرزاد نظمه چاتمیشدیر... بو شاهزاده نین تربیه سویه سی او قدهر یوکسک دیر کی یئنی-لنمه ضرورتینی تام دویوب و آردیجیل اولاراق آروپا صنعت لرینه و علم لرینه فیکیر وئریر... او بیر گون تاختا - تاجا چاتا بیلسه شوبهه سیز بو اولکهنین ان آدلیم سولطان-لاریندا ساویلا جاق دیر.» (۲۳)

عباس میرزانین شانلی آدی اوقدهر یوکسلمیش دیرکی قافقاز ساواش لاریندا، کبیر سردارین گؤستردیی شجاعتلره گؤره تزار ساراییندا او اوجامان قهرمانین هئیکلی تۆکولور و سونرا بو هئیکل قاجارین سن پترزبورقدا اولان ائلچی سینه هدیه وئریلیر! (۲۴)

هابئله عباس میرزا دارالفنون آدی بیر یوکسک تعلیمی مرکزین یارانیلماسینا دوشونوردو. آنجاق یازیق لار اولسون بو بؤیوک اینسانین روس دؤولتی طرفیندن تحمیل اولونموش ساواش لارا گیریشمه سی و هابئله عؤمرونون قیسا اولماسی، آنا وطنیمیزین آرتیق اینکیشافینا مجال وئرمه دی و سونرالار بو اثرته لنمیش دارالفنون ناصرالدین شاه دؤرونده ایشه باشلایب، موختلیف علم لر و فن لر تحصیل اوچون قاپیسی آچیلدی.

تاسوفلر اولسون کی فارس یازیچی لاری قاجار خاقانلیغینی پیسله مکن اؤترو عباس میرزا کیمی تاسیس رفورماتور پرنسی اونودوب، میرزه تقی خانی، (امیرکبیر) آدلاندیریرلار. تاریخی شاهیدلره گوره، امیرکبیر ایصلاحات ساحه سینده عباس میرزا جناب لارینین ساده جه بیر آغ- قارا کپی سی کیمی گۆزه چارپیر! (۲۵)

تدبیرلی سردار چوخ یاشامادی!

بو کبیر سردار ۴۶ یاشیندا ۱۲۴۹ - جی آی ایلینده جمادی الآخر آیینین ۹ - دا گۆجه چاغی مشهده مشکوک بیر وضعیتده (چوخ احتیمال ایله خارجی عامیل لرین توطئه سی نتیجه- سینده) تانرییا قوووشدو و اونون جنازه سی گوهر شاد مسجدینین صحنینده تورپاغا تاپشیریلدی.

البته درین تاسوفلرله خاطرلرلرلر یئرینه دوشردی کی آدیغیمیز آجی خبرلره گۆره ایندی ایرانین مدرنیسم آتاسی و باش لیدری تانینان عباس میرزانین حؤرمتملی مزاری، گوهرشاد صحنی نین یئنی تعمیراتیندا داغیدیلیب و گوزدن ایتیدیر. (۲۶)

عباس میرزانین اولوموندن بیر ایل سونرا فتحعلی شاه، ایکینجی قاجار خاقانی دا، بئله بیر دورومون کده ریندن آلا ره رحمتینه گئتدی و بئله لیکه تورک سلطنتی اوچونجو قاجار سولطانی محمد شاه ایتیشدی.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: اؤلکه نین ساواشلاردا آغیر یئنیلمه سی، ایلك اؤیره تیم آماجینی دؤیوش ایله اوردو ساحه سینه باغلا ییر. آنجاق آز زاماندا بو اؤنملی آماجلا چین- چیبینه دونیانین موختلیف مدرن بیلیم لرینی اؤیره نمک، یئنی بیر آماج کیمی نظره آلینیر.

ائیتیم آراج لاری: اوستادلارین خاریدن اؤلکه یه چاغیریلما سی، اؤیرنجی لرین خارجه گؤنده ریلمه سی، ترجمه ایش لرینین گؤجه نیب گئنی شلنمه سی، چاپ صنعتی نین تبریزه گلمه سی و هابئله کیتابخانالار، یول لار و کؤرپولرین تیکیلمه سی، هامیسی دیرلی آراج لار کیمی تعلیماتین گؤجلنمه سی و اونون سورعتله عادی خالق آراسیندا یاییلماسینا سبب اولدو.

ب- ایصالچی لیق دورمادان یورویور؛

یئنی لنمه داوام ائدیر:

محمدشاه (۱۲۶۴-۱۲۵۰ق. / ۱۸۴۸-۱۸۳۴م.) اؤیرنجی لیرین خارجه گؤنده ریلمه سینین آردین دوتدو، مسیحی میسیونئرلره ایراندا مدرسه آچماق اوچون ایذن وئردی، عقیده آزادلیقی و مالیکیت حؤرمتی وطنداشلارا باغیشلادی، یابانجی دیل لیرین خصوصی ایله فیرانسیزجانین اؤیره نیلمه سینین سارایدا اولان لارا و هابئله قوشون سردارلارینا تؤولویه ائتدی. (۲۷)

محمدشاه یابانجی لار طرفیندن ایراندا یئنی تعلیماتین ایجازه سینین وئره رک اولناری یالنین عیسوی لیک دینی نین تبلیغیندن یاساقلادی. آنجاق شوبهه سیز بو میسیونئرلرین ایلك هدفی عیسوی لیبی تبلیغ ائتمک و عیسوی لری گله جکده اوز وئرن اولای لارا حاضیرلاشدیرماق ایدی! (۲۸)

ایراندا یئنی مدرسه لیرین آچیلماسی اوللجه آمئریکالی میسیونئرلرین یاریمی ایله (۱۲۶۲ق. / ۱۸۳۴م.) ایلیندن اورمو ماحالیندا باشلاندى. سونرا فیرانسالی لازاریستلر (۱۲۶۵ق. / ۱۸۳۷م.) سالماسدا و هابئله اورمودا مدرسه لر آچدی لار. گنت گئده بو مدرسه لر تبریز، طهران و اصفهان شهرلرینده ده دایر اولدو و عیسوی اؤیرنجی لریندن ساوای، موسلمان طلبه لرینین ده سایى چوخالدى. (۲۹)

یئنی لنمه ده آرتیش و آتیلیش:

محمد شاهدان سونرا ناصرالدین شاه ۵۰ ایلیک سلطنتینده (۱۳۱۳-۱۲۶۴ق. / ۱۸۹۶-۱۸۴۸م.) کئچمیش پادشاه لار زامانیندا گؤرونموش ایشلری، خاریجی اولکه لرین آغیر موداخيله سینه و هابئله ۱۲۸۸ق. / ۱۸۷۱م. ایلین هورکونتولو و اوزونتلو قیتلیغینا (قحطی- سینه) رغمن داوام ائدی، چوخلو مدرن ایشلر گؤروب، یئنی ایلگی یول لارینی محروسه مملکتلر اوچون ارمغان گتیردی.

خاقانین اروپا سفرلری (۱۲۹۰ق. / ۱۸۷۳م.، ۱۲۹۵ق. / ۱۸۷۹م.، ۱۳۰۶ق. / ۱۸۸۹م.) و سفرنامه لری (۳سفرنامه)، بیر چوخ یابانجی صنعتکارلارین ایرانا دعوت اولمالاری، فیرانسیز دیلینه داها آرتیق اؤنم وئرمه سی، دارالفنونون آچیلیشی، درگی لرین یاییلماسی، تلگراف سیم لرینین چکیلمه سی، ایلك موزه نین گولوستان ساراییندا آچیلماسی، ایلیکتیریسیته نین سیم لرده آخماسی، عکاسلیق و سینماتوقرافین داییر اولماسی، یول لاردا امنیتین آرتماسی، کروان سارای لارین تیکیلمه سی، دمیریول لارین چکیلمه سی (طهران-)

شهرری دمیر یولو، ۱۲۶۲ق. / ۱۸۸۳م.) ایلك بالونون اؤلكه یه گلمه سی... بو گؤرکملی دؤورون یئنی لیک نومونه لری عونوانیندا سایبلا بیلر. هابئله بو یاریم قرن موددیتینده سورن دیسیپلینلی دؤورده، اؤلكه نین ان آشاغی اقتصادی طبقه سینده یاشایان اینسان لار، اؤ- زلریندن لیاقت گؤستره رک ان یوخاری مرتبه لره ال تاپماغا، قادیر اولدولار .
بئله لیکله فره هانلی میرزه تقی، آشپازقوربانین اوغلو، ولیعهد له بیر مکتبده درس اوخویاراق ناصیرالدین شاه زامانیندا شاهین کوره کنی اولاراق صدارته چاتدی . میرزه- تقی خان سینیق سالخاق عباس میرزانین گوردویو ایشلری تقلید ائده رک، اوچ ایل صدرلیکن سونرا، سارایدا اولان تاتلارین قیسقانجلیغینا معروض قالیب یوکسک منصبیندن عزل اولدو.

او سونرا کاشان حؤکومتینه منصوب اولاراق ۱۲۶۸- جی آی ایلینده ربیع الاولین ۱۷ سینده چوخ بؤیوک احتیماللا اوز اجلی ایله رحمته گئتدی! (۳۰)
بئله لیکله ناصیرالدین شاهین یئنگی دنیا بیلگی لرینه تامارزی قالماسی و خارجه سفرلرینه چیخماسی یئنی لشمیش اؤلكه لر ترقیاتینین ایرانا گلمه سینده بؤیوک بیر رول اویناییدیر.

بو قونودا میرزه حسن قزوینلی سیپه سالار دئییر:

«فوائد و معانی این سفر... همایونی به فرنگستان در نظر اغلب عقلای ما هنوز به آن طور که باید معلوم نشده است... این عزم ملوکانه محض سیاحت نیست این یک شاهراه بزرگی است که از برای ترقیات ایران گشوده می شود. در این سفر تنها پادشاه ایران به فرنگستان نمی رود، در حقیقت تمام دولت ایران به جهت نجات این ملک به تفحص اوضاع دنیا می روند.» (۳۱)

ناصرالدین شاه زامانیندا طهراندا دارالفنونون آچیلشیندان سونرا (۱۲۶۶- جی آی ایلینده) تبریزده (۱۲۹۲ آی ایلینده) مظفرالدین شاهین ولیعهدلیک زامانیندا آذربایجانین ایلك دارالفنون مدرسه سی آچیلدی. تبریز دارالفنونوندا هر ایل ۷۰ نفره یاخین اؤیرنجینین آدی یازیلیردی. اونلار گئجه گوندوز مدرسه ده اولوردولار. (۳۲)

تبریزین دارالفنونو مظفریه ده آدلانیردی. بو مدرسه ده محصیلر طلبه آدلاناراق ایکی سویه یه بؤلونوردولر:

۱- دؤولت طلبه لری

۲- میللت طلبه لری

دؤولت طلبه لرینین درسلیکلری بونلاردان عیبارت ایدی: حساب، فیرانسیز دیلی، پیادا نیظام.

هابئله میللت طلبه لرینین درسلیکلری بونلار ایدی: حساب، دیل، توپخانا. (۳۳)
مدرسه نین مودورو و موعلیملری بعضا طئهرانین داروالفونونونندان گلیردیله. هابئله
میرزا حسنخان موشیروالدوله (قزوینلی سیپهسالار) جوغرافیایا و خارجی دیلرین اویره
دیلمه سی اوچون تبریزده بیرمدرسه تیکدیدی کی سونرالار موشیرییه مدرسه سینه
مشهور اولدو. (۳۴)

ایرانین محروسه مملکت لرینده ایلك دؤنه اولاراق ناصیرالدین شاه زامانیندا علوم و
تئلگراف آدلی بیر وزارتخانا یارانیدی.

بو وزارتخانا ۱۳۰۰- جی آی ایلینده دارالفنون (ایچه ری و دیشاری معلیم لر و ۲۶۲
محصول ایله بیرلیکده) حافظ الصیحه مجلسی، دؤولت مریش خاناسینی، تبریزین دؤولتی
مدرسه سینی، طهران و او بیرلی شهرلرین تئلگراف ایداره سین و معدن ایشلرین نیظارت
ائدیدی. دئییمیز زاماندا مخبرالدوله، او وزارتخانانین ناظیری ایدی.
هابئله عینی زاماندا انطباعات و خاصه دارالترجومه وزارتخاناسی ۳ بؤلومده تشکیل
اولموشدو:

۱- دارالترجومه و انطباعات و درگی لر ایداره سی

۲- ناصیری دانشورلر تالیفنامه سینین مجلسی

۳- دؤولت باغلاری، عیمارتلر و قناتلار

۱۳۰۰- جی آی ایلینده صنیعالدوله بو وزارتخانانین ناظیری ایدی. (۳۵)

ناصرالدین شاه ۱۳۱۳- جی آی ایلینده ذیقعه آیینین ۱۷ سینده، ۶۶ یاشیندا، سلطنتی نین
۵۰- جی آغیرلاما توره نینه بیر گون قالاراق، ری شهرینده شاه عبدالعظیم حضرت لرینی
زیارت ائده رک کیرمانلی میرزه ریضا کیمی بیر تروریست و لومپنین قورشونو ایله قتله
یئتیشدی.

شهید شاهدان سونرا مظفرالدین شاه تبریز دارالسلطنه سیندن طهران دارالخلافه سینه گله-
رک دوردونجو قاجار خاقانی کیمی، ایران محروسه مملکت لرینین سلطنت تاجینی باشینا
قویدو.

دئمه لیک کی رحمتلیک مظفرالدین شاهین (۱۳۲۴-۱۳۱۳ق. ۱۹۰۶-۱۸۹۶م.) دؤورونده
سیاسی آتمسفرین مطلقیتدن مشروطیته کئچمه سی و علوم وزارتخاناسی نین بیر داها
رونق تاپماسی بو بؤیوک سولطانین آدین تعلیمات و حوریت ساحه لرینده ابدیشدیره جک-
دیر.

مقاله نین دیره نیش حیصه سینده گوره جه بییک کی نجه یئنی لنمه گنڈیشاتی قاجار سولطان- لاری اوزه للیکله مظفرالدین شاهین طرفیندن آردیجیل تشویق اولاراق گنریچی و کیفسه- میش بیئین لر طرفیندن هوجوم لار، توققوش لار و توخوش لارلا قارشیلانیر.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: بوتون دونیانین الوئیشلی و چاغداش بیلیم لرینی و هونر لرینی اؤتور. حؤکومت آچیسیندان بیلیم اؤیرنمک و بیلجی لیک تام شکیلده آلقیشلانیر. بو دؤنه مده ولیعهد ایله آشپاز اوغلو بیر مکتبه درس اوخورلار! ائیتیم آراج لاری: تزه به تزه علمی آراج لارین گلمه سی، ارتیابطی وسیله لرینین آرتماسی و مدنی قورولوش لارین قورولماسی بو دؤورده تعلیمات ساحه سینده بؤیوک بیر آرتیش و هابئله آتیلیشا سبب اولور.

دیره نیش؛

قلم و قمه ساواشی

الف- روشدیه حرکاتی؛

یازیق وطنیمیز؛ هر یوز نفر دن ۹۹ نفر ساوادسیز دیر!

شوبه سیز میرزه حسن روشدیه نین جهل قارشیسیندا سارسیلماز چالیشمالاری اونو کسکین لیکله چاغداش تعلیمات ساحه سینده بیر سیمگه یه چئویرمیشدیر. او بیر زامان ایراندای جهل قانشاریندا جهاد اعلان ائتدی کی، هر یوز نفر دن ۹۹ نفر ساوادسیز قالمیشدی! روشدیه زامانیندا تحصیلات آزاد اولاراق اونو یوخاری سویه یه دک قالدیرماق داها آرتیق خاص اجتماعی طبقه لره حصر اولموشدو و عموم کوتله موختلیف ایقتیصادی، اعتیقادی و اجتماعی عیلت لره گوره اؤیرنمک دن اوزاق قالمیشدیر لار. هابئله تعلیمات داها آرتیق ایبتیدائی سویه ده مکتب خانالاردا و عالی سویه ده دینی حوزه لرده سیخیلمیشدی و یئنی دونیانین علم لریندن اؤلکه ده خاص بیر تعلیمات گؤرونموردو.

البته دینی حوزه لرده (مثلا نجف، کربلا، تبریز، قوم و مشهدده...) موختلیف حوزوی علم- لرین تعلیماتی (خصوصیله عرب دیلی، قورآنی کریم، فقه، دین معاریفی و بعضن فلسفه)

وئرلییرسه ده بو دین علم لرله یان - یانا یئنی دونیانین عجاییب ترقیياتینی اویردن بیر علم و یا گۆزه دیر بیر شیوه تاپیلمازدی!

تبریزدن ایستانبول، ایستانبولدان بیروتا:

تبریزی میرزه حسن، پئشناماز حاجی میرزه مهدی اوغلو، ۱۲۶۷ - جی آی ایلینده اوروجلوق آیینین بشینده قوجامان تبریز قوجاغیندا آنادان اولدو. بو شهرده ایلك تعلیماتی آلاق عثمانلی تورپاق لارینا خاصه ایستانبول آلاق قویدو و اوردا یئنی دونیانی گۆره رک اؤز میللتیمیزین گئریده قالماسینی بوتون وجودو ایله دویدو. بئله لیکله روشدیه فقه درسی اوخوماقدان اؤترو نجف - اشرفه گنتمکدن واز کئچیب آتاسی نین ایجازه سیله ۱۲۹۸ - جی آی ایلینده بیروتا گنڈیب فیرانسالی لارین دارالمعلیمین مدرسه سینده ایکی ایل تحصیل آلیب، عرب و فیرانسیز دیل لرینی اؤیره نه رک یئنی دونیانین تعلیماتی ایله تانیش اولوبدور. (۳۶)

باشلانیش؛ وطن دیلی یازیلیر:

میرزه حسن سونرا ایستانبول دؤنوب بیرآز داها آرتیق ائیتیم اوسلوب لاریندا آراشدیرمالار و تدقیقات یاپیب ایروانا گنڈدی. روشدیه ایرواندا یئنی تعلیم تربیت اوسلوب - لارین «اوشینیسکی» و «چئر نیائیوسکی» کیمی یئنی اؤیره تیم عالیم لرینین اثر لریندن اؤیره - ندی. (۳۷)

او ایکی ایلدن سونرا ۱۳۰۰ و ۱۳۰۱ - جی آی (۱۲۶۲ و ۱۲۶۱ گونش) ایل لرینین آراسیندا ایلك یئنی مکتبی و هابئله یئنی طرزده عرب الیفباسی ایله آنا دیلیمیزین اؤیره دیلمه سینی ایرواندا موسلمان اوشاق لاری اوچون آچدی و تعلیمه باشلادی. روشدیه نین تعلیم وئردییی کیتاب «وطن دیلی» آدلاناراق بیرینجی صحیفه سینده «ترکی آذربایجان دیلینده» اولان گۆرکملی عونوان ایله نشر اولونور. بو کیتاب ۱۳۱۲ - جی آی ایلینده تبریزین دارالفنون چاپخاناسیندا چاپ اولونوبدور. (۳۸)

دئییلن لره گۆره بو کیتاب ۱۹۱۸ - جی دوغوم (۱۲۹۷ گونش) ایله قده ربوتون قافقاز و هابئله تورکیستاندا تورکلر آراسیندا بیرینجی صنیفده تدریس اولونورموش. روشدیه نین تعلیم سایاغیندا، تورک دیلینده ساوادلانما و داها دوغروسو میللت دئمیشکن «یازی - پوزو»، ایلك دؤنه اولاراق سسلی الیفبا ایله اؤیره دیلیردی. بو قونودا پروفئسور

فریدون کۆچرلی نین یازدیغینا گۆره «آذربایجان، ایسلام دونیاسیندا بیرینجی اۆلکه کیمی سسلی ایفبا ایله طلبه لره تعلیم وئریب دیر.» (۳۹)

سونرالار روشدییه ایرواندا، ناصیرالدین شاه قاجارین اوچونجو آوروپا سفرینین دؤنوش چاغیندا قاجار سولطانینین گؤروشونه نائیل اولور و یئنی اوسلوبدا آچیلان مدرسه سیندن ایضاحات وئریر. خاقان مدرسه نی زیارت ائده رک اورانی بیه نیب، روشدییه نی آرازین بوتایینا گلمه سینه و بئله بیر مدرسه لرین جنوبی آذربایجاندا آچماسینا آلیشلا بیر.

وطن دیلی؛ آذربایجان تورکونون دیلی:

میرزه حسن روشدییه «وطن دیلی» آدیندا اولان درسلیک کیتابینی، آذربایجاندا یئنی مکتب- لرده بیرینجی صیقفده تدریس ائتمکدن اؤترو یازدی. شوبهه سیز بو کیتابین آذربایجان تورکجه سینده یازیلما سی ان طبیعی و دوغال بیر حادیثه دیر. روشدییه تورک اوشاق لارینی ساوادلان دیرماق اوچون هر آیری بیر دیله درسلیک یازسایدی گؤردویو ایش تعلیم تربیت قاعیده لریندن تام اوزاق دوشه رک چوخ یانلیش و اشتیبا ه اولوب، قطعیتله تدریسدن هئچ بیر نتیجه آلمایا جاقیدی.

تعلیم و تربیت قانونو بوتون دونیادا بودور: اولجه دانیشدیغین دیله یاز و اوخو، سونرا هر دیلی سنویرسن اؤیرن.

اؤزگه خالقین دیلینی بیلمه یه وار احتیاجیم آنجاق اؤز دوغما دیلیم دیر باشیم اوستونده تاجیم! قاجار خاقانلیغیندا بوتون محروسه مملکتلرده یاشایان لار اؤز آنا دیل لرینده دانیشدیق- لاری اوچون آیری سنچیلمز دیلر. بئله لیکله ایراندا یاشایان بوتون میللتلر اؤز آنا دیل- لرینی و عنعنه لرینی حیفظ ائده رک باشقا دیل لرین اؤیره نیلمه سی اوچون چالیشیر دیلار.

مثلا آهیل لاریمیز احمد شاه زامانیندا کی گؤردویو کیلاس لاردان بئله سوز آچیرلار:
«اردبیلده مکتبه اوچ کیتاب اوچ دیله اوخونوردو. بیرینجی سی قورآنی کریم، ایکینجی- سی حکیم فضولی نین غزل لری و اوچونجوسو سعدینین گولستانی» (۴۰)
گؤرونور کی میللت طبیعی اولاراق اؤز آنا دیلین سنویب و ایکی باشقا لازیملی دیل لری ده سنچمیشدی.

روشدییه آیدینجاسینا بیلیردی آذربایجاندا بیرینجی صیقفده آنا دیلن سونرا باشقا بیر دیلی مکتبلرده تدریس ائتمک معنا سیز دیر... بلکه ده بؤیوک حیماقت دیر!

دونیانین هر یئرینده (آپارتایدلی اؤلکه لردن سووای)، کسکینلیکه ساوادلانماقدان منظور اوللجه آنا دیلده یازیب و اوخوماقدیر. تورک اوشاغینا ایلك مکتبلرده آنا دیلدن سونرا باشقا بیر دیلده درسلیک یازماق بو اوشاغین یاشاییشیندا دهشتلی بیر جینایتدیر.

اؤیرن اؤزگه دیلینی..... یاشات آنا دیلینی

خلیل رضا اولو تورک

هابئله بیلدییمیز کیمی بو درسلیک عرب الیفباسیله یازیلیدیر. آیدیندیر کی عرب الیفباسیندا تورکجه یازیب و اوخوماق چوخ چتین دیر. نییه کی بو الیفبا تورک دیلینده اولان سسلی لر اوچون یئترلی دئییل. (۴۱)

آنچاق بو چتینلیکلره باخمایاراق اوشاغین اوز آنا دیلینده درسلیکلرین یازیلماسی، اؤیرنجی لرین ساوادلانماسینی سورعتلندیردی و هابئله تورک - آذربایجان کولتورونو گوجلندیردی. ۱۲۵ ایل اؤنجه آذربایجاندا تورک دیلینده درسلیکلرین یازیلماسی و آنا دیلده درس لرین وئرلمه سی عجا ایندی ایسه بؤیوک بیر ممنوعیت ایله اوز به اوز اولوبدور!

دئییلیرکی بو دیلده درسلیکلرین یازیلماسی ایرانین آمانلیغی اوچون مین بیر موصیبت دوغوراجاقدیر...!

بئله لیکه روشدیه وطن دیلی کیتابینی تورک دیلینده یازدی و او چاغلاردا آذربایجان اوشاق لارینین طالئعینی بوگونکو یازیق لاردان نجات وئردی.

ایندی ایسه گلین بیر آز بو قونودا دوشونک:

- روشدیه اؤز درسلییینی فارس دیلینده یازسایدی و سونرا بو آخساق الیفبا ایله تعلیمه باشلا سایدی بیلیرسین نتیجه نه اولاجاقدی؟!... جاواب بو گونکو فاجیعه لی وضعیتدیر! ایندی ایسه آذربایجاندا ساواد روتبه سی فارس دیلی بؤلگه لره باخاراق آردیجیل یئتمکده- دیر.

۱۳۳۵ - ده دؤردونجو مرتبه، ۱۳۴۵ - ده یئددینجی مرتبه، ۱۳۵۵ - ده اونونجو مرتبه لرده و ایندی ایسه ۲۰ - جی مرتبه لرده یئرلشن آذربایجان، گئدیر یاواش یاواش ان آشاغا روتبه یه ایتله نسین! (۴۲)

ایندی ایسه آذربایجان، تعلیمات ساحه سینده فاجیعه دؤورونده یاشاییر!

بیر طرفدن ساواد یوخ، بلکه فارس دیلینی اؤیرنمک و او بیر طرفدن تحمیلی دیلی بو الیفبادا یازماق، تورک اوشاغی نین بوتون گوجونو و حوصله سینینی آلیر و اؤیرنجینی داها آرتیق مکتبی بوراخماق اوچون آقیشلا ییر!

ایندیکی مدرسه‌لرین هفته‌لیک درس‌لیکلرینه باخیلسا بللی اولار کی ایتیدایی آدلانان مکتبلرده هفته‌ده هر ۲۴ ساعات درسدن ۱۰ ساعات فارس دیلینه و اونون ایملاسینی اؤیرنمه‌یه واخت آیریلیب‌دیر و اوشاق‌لار هر گئجه مجبور‌دولار مشق آدلی یوروجو تکلیف‌لری ده یازیب هر صاباح مدرسه‌یه آپارسینلار. (۴۳) هابئله تات- فارس دیلینده ائتیمولوژیده اؤزهل قاعیده‌لرین اولمادیغی اوچون بو دیلی اؤیرنمک و یازماق اوشاق‌لارا داها آرتیق چتین و یوروجو اولور. (۴۴)

بو موضوعدا (تانیمنیش مترجم) ابوالحسن نجفی دئییر:

«از اول هیچ منطقی جز قرارداد بر رسم الخط فارسی حاکم نبوده است.» (۴۵)

دوغرودور فارس دیلینده اوخویوب عرب الیفباسیندا یازماق بؤیوک بیر چتینلیک و بلکه ده یازیق‌لیق‌دیر. بو مسئله او قدر اهمیت‌لی‌دیر کی عومومیتله بوتون ایران مدرسه‌لرینده ان چوخ تمرین‌لر، مشق یازماقدان اؤترو و ان آشاغی نومره‌لر، ایملای کیمی درس‌لیکلرده وئرلییر.

فارس دیلینده بو یازیق‌لیغی آرادان قالدیرماغا گؤره کئچمیش عصرده بیر چوخ یاریم‌چیلیق چالیشمالار اولوب. تورکییه‌ده مصطفی‌کامال آتاتورکون هیدایتی ایله تورکلر لاتین الیفباسینا کئچدیلر. ایراندای ایسه سیاسی باخیش‌لار تورکییه کیمی لاتین الیفباسینا کئچمه-یین قاباغین آدلی و البته ایندییه‌دک ده آلیب‌دیر!

میرزا ملکوم خان فارس دیلینده ایستیفاده اولونان رسم الخط باره‌ده بئله یازیر:

«در این خط حاضر، سی قسم عیب هست... چه بکنیم آن سی قسم معایب تماما از خط ما رفع بشوند... بر سر این مسئله بیش از ۲۵ سال معطل شدم... عدد حروف ما با این که فقط سی و یکی است به اقتضای اتصال حروف در تحریر بیش از دو هزار و به جهت چاپ تنها خط نسخ، از سیصد الی هفتصد ترکیب مختلف پیدا می کنند... از برای تلفظ زبان فارسی و عربی و ترکی چهل قسم صدا لازم است از برای این چهل قسم صدا، چهل و یک نشانه قرار داده اند...» (۴۶)

دوکتور رحمت مصطفوی روشنفکر مجله‌سی نین باش یازاری ۱۳۴۴- جی گونش ایلینده بو قونودا دئییر:

« در ترکیه تیراژ روزنامه‌های درجه اول از ۲۰۰ هزار بیشتر است. در ایران تیراژ بزرگترین روزنامه‌ها به یک سوم این تعداد هم نمی رسد. چرا؟! برای اینکه یک ترک با سواد خیلی عادی، در حدود شش ابتدایی که روزنامه ترکی در دست می گیرد تردید ندارد که روزنامه را میتواند بخواند...چند درصد باسوادهای ایرانی میتوانند روزنامه‌ای را

به صدای بلند بخوانند و ده بار و بیست بار بر سر تلفظ کلمه‌ای اعم از ایرانی و بیگانه گیر نکنند؟!» (۴۷)

بئله‌لیکه آیدینجاسینا گورونور کی نییه میرزه حسن روشدیه اؤز یازدیغی درسلیکین آدینی وطن دلی قویارق باشلانیشدا فارس دیلینده یوخ، بلکه آنا دیلیمیزده تورک اوشاقلارینا تعلیم وئرمک اوچون چالیشیبیدیر.

آنجاق ایندی بو آیدین حقیقت فارسچی یازارلار طرفیندن شیدتله دانیلماقدادیر:

«اگر حکومت رضا شاهی می‌خواست نمی‌توانست برای هر منطقه زبانی دستگاه آموزشی ویژه آن را از کتاب درسی و هیات آموزشی، همه از صفر، فراهم آورد. زبان آموزش به شیوه نوین که پیش از او مقدماتش در تبریز (دبستان‌های رشدیه) گذاشته شد به اصرار خود آذربایجانیان فارسی بود.» (۴۸)

قازاق لارین کودیتاسیندان بری، بئله شوونیست کیمسه لر، آذربایجانلی لارین تورکجه دیلینی موغول حمله سی نین نتیجه سی بیلدیریرسه لر، آنجاق بیلیمیر ندن ریضاخانا چات کیمی، شیپورو گئن طرفیندن چالیرلار! شوبهه سیز آذربایجان تورکلی بوتون دیلره سایغی گوستره رک اوز آنادیلرین سئویب و اونو یازیب یاشاتماغا چالیشیبیدیرلار. بللی دیرکی تورک دلی روشدیه نین درسلیک کیتابلاریندا بیرینجی رول اویناییر و اوسته گلن دلیل سیز ایدیدیعانین ترسینه آیدینجاسینا گورونورکی ان آزی روشدیه دورونده، تورکلر آراسیندا، تات دیلینی تورک دیلیندن اوستون وقاباق گورمک ساده جه تاتلارین خولی یا سیدیر. البته بو خولی یا هله ده سورمکه دیر!

تبریزه دونوش؛ ۶۰ ساعاتدا آنا دیلینده ساوادلانما:

تاسوفله سارایدا اولان یالتاق کیمسه‌لر بئله بیر یئنی مدرسه‌لرین آچیلماسینی سلطنت قارشیسیندا بیلدیریب، خاقانین نظیرینی قیسا مودت اولورسا دا دیشیب، جنوبی آذربایجاندا یئنی مدرسه‌لرین آچیلماسینا قارشلی دورورلار. آنجاق عالیم و فاضیل اینسان لارین کؤمکیلی ايله بو یاساقلیق آرادان قالدیریلیر. بئله‌لیکه ایراندای ایلک یئنی مدرسه ۱۳۰۵ - جی آی (۱۲۶۶ - جی گونش) ایلینده، تبریزین ششگیلان محله‌سینده قورولور و مدرسه‌نین قاپیسی باشیندا روشدیه مکتبی عونوانیندا بیر تابلو قویولور.

میرزه حسن تبریزلی، آنادولو خاقانلیغی دؤورونده بالکاندان عربیستانا قدر بیر چوخ شهرلرده قورولموش «روشدیه» ادلی ایلک تعلیمی مدرسه‌لردن اؤرنک آلاق، تبریزین یئنی مدرسه‌سینی «روشدیه» آدلاندیردی (۴۹) و بو آد گئت - گئده خالق آراسیندا میرزه حسنین «تبریزلی» سوی آدی نین یئرینی آلدی.

دئییلن لره گۆره، روشدییه یاراتدیغی «سسللی الیفبا» یولو ایله یئنی مدرسه ده ۶۰ ساعات تعلیم واسیطه سیله اوشاق لارا آذربایجان تورکجه سینده یازیب و اوخوماق اؤیره-دیرمیش. (۵۰)

وطن دلی ایکی بؤلومده یازیلیمیشدی. بیرینجی بؤلومده الیفبا و ایکینجی بؤلومده حنکایه لر و آتالار سؤزو اؤیره دیلیردی. بو کیتابین سون بؤلومونده بعضی تورکجه حنکایه لرین باشلیق لاری بئله دیر:

«اوزگه یه قویو قازان اوزو دوشرا!»، «خایین هئچ زامان آرتمازا!»، «درس اوخویان درسدن دویماز!»، «بو گونون ایشینی صاباحا قویما!»... (۵۱)

روشدییه اوشاق لارین شادلیقلا ساوادلانماسی اوچون دادلی - دوزلو و البته حکمتلی تورکجه شعرلری مکتبه تدریس ائدیردی. روشدییه نین آدی ایراندا اوشاق شعرینین آتاسی کیمین تانیمالیدی. بیر «آسلان ایله ایکی اؤکوز» و هابئله «مارال» شعرلری چوخ لطیف و شیرین شعرلر دندیلر.

آسلان و ایکی اؤکوز شعری بئله دیر:

آخماق اؤکوز و حیله کار شیر
بیر چمن زار، بیر گۆزه ل اوتلاق
اولموش ایدی ایکی اؤکوزه یاتاق
اوتلاماق ایسته سه، اوتو وار بول
ایچمک ایسترسه سو یانیندا بول
آسلان اولدو بو حالدان آگاه
ایسته دی اولسون اونلارا همراه
(یعنی اوتلاقدا مقام ائتسین)
وئرمه دیلر اؤکوزلر اونا ماجال
اتفاق ائتدیلر اولوب هم حال
شیر حمله ائندده شب یا روز
گؤستردی اونلار اونا بوینوز
شیر گؤردو اولماییر چاره
حیله یه اوز چئویردی بیچاره
یانلاییب اونلارین بیرینی یاواش
دئدی: بند اولما یولداشا، قارداش

اوتلا صحرانی گزگینن تنها
 سنه مندن اولور حمایتها
 اثر ائتدی اوکوزه شیر سؤزو
 یاغلی سؤزله آخدی میل گؤزو
 ائیلهدی بو سؤزله یاردان تنها
 ائتمهدی میل یولداشا اصلا
 شیر بوجور یاری ایلهدی اغیار
 تک به تک ائتدی اونلاری موردار
 قیصه دن حیصه:
 بودور مقصود قیصه دن حیصه
 موافیق قوم چکمه دی غوصه (۵۲)

ایرتیجاع باغیریر؛ سولفات دوپوتاس یعنی خدا دوتاس!

بئله سورعتله ساوادسیزلاری ساوادلاندرماق، کیلاسیک مکتبلی دولاندران لاری، کؤهنه
 بئیین کیمسه لری و خصوصیه یازیق خالقین جهنمه و جنته گنتمک آچارلارین اؤز ال-
 لرینده بیلن بعضی موللالاری، دریندن قیزدیردی. اؤز آدلارینی موللا وعالیم قویان بیر
 سیرا دین خادیم لری، دینه خیدمت ائتمه دن یالنیز مقام، ثروت و شوهرت دالیسیندا اولان
 کیمسه لرکیمی، تبریزی میرزه حسنین ان قانیق دوشمان لارینا چئوریلدیلر.
 بئله لیکله «ای موسلمان لار کؤرپه لرین دینیندن-مذهبنین دیفاع ائدین» هارای سسی ایله
 جاهیل لری مسجیده یوگوردوب مدرسه نی داغیتماقدان اؤترو فیشقیرتدیلار. بو قولاغی
 توکلو کیمسه لر روشدییه نی کافیر تانیتدیراراق بوتون اوشاق لارینی یئنی مکتبه گونده رن
 عائیله لری ده کافیر بیلدیردیلر. (۵۳)

بو حاقدا بؤیوک میلی طنز شاعیریمیز میرزه علی اکبر صابیر «مکتبه ریغیتیم اولماییر!»
 شعرینده چوخ گؤزه لجه سینه بیر کؤهنه بئیین موللانین دیلیندن بئله بویورور:

نه چون مکتبه ریغیتیم اولماییر؟
 جیبیم دولماییر، دولماییر، دولماییر!
 منه هر قزئتچی بره لدر گؤزون،
 یازیر هئی قزئت لرده مکتب سؤزون،

سؤزون قوی دئییم بیر کره من دوزون،

بو ایشدن منه بیر قازانج اولماییر،
جیبیم دولماییر، دولماییر، دولماییر!

اوخور، بوندان هر کیم قانار حقینی،
قانان مطلق عالی سانار حقینی،
آخوند ایسه خالقین دانار حقینی،

بونون چون منیم ریغبتیم اولماییر،
جیبیم دولماییر، دولماییر، دولماییر!

منه خئیرسیز اولدوغویچون بو کار،
اونا باغلارام کوفر آدین زینهار،
جماعته دویموش بونو آشکار،

بو ایشدن منه بیر قازانج اولماییر،
جیبیم دولماییر، دولماییر، دولماییر!... (۵۴)

البته شوبه‌سیز بئله فیریلداق آخوندلار و یا مکتب صاحب‌لری اؤنونده بیر چوخ آیدین
عالیم‌لرده آیاغا قالدیلار. آنجاق نئیه‌مه‌لی کی قیسا شیرناقدا جاهیلین قمه‌سی، عالیم
قلمیندن کسرلی اولور!

تبریزده عاوام آللادان موللار، روشدییه مدرسه‌سینی جاماعات آراسیندا پیسله‌مکن
اؤترو آرادا- سیرادا خیطابه منبرلرینده دئییردیلر:
بیر موسلمان اوچ یئرین قیراغیندا ائو آلمان:

۱- مئخانا

۲- فاحیشه‌خانا

۳- معلیم‌خانا (۵۵)

هابئله طهراندا بیر سیرا گئریچی آخوندلار یئنی مکتبلره قارشلی بئله باغیریرمیشلار؛
«آخوند مرتجع در منبر می گوید: شیمی؛ علم کفر است، سولفات دو سود یعنی از
خداپرستی چه سود، سولفات دوپتاس یعنی خدا دوتاس!» (۵۶)

گئریچی لرین اوزو قارا اولسون؛ مکتبلره دالبادال هوجوم!

گئریچی لرین تارتان پارتان سؤزلرینه یازیق عوامین اینانماسی سبب اولدو بیر ایلدن سونرا بیر مورتجع پئشنامازین تحریکاتی ایله بیر سیرا قانماز کیمسه لر روشدیه مکتبینه حمله آپارسین لار.

آنجاق آغیر حمله لره باخمایاراق میرزه حسن دوتدوغو موقدس یولدان هئچ دالییا اوتورمادی و هئچ تردید ائتمه دی.

او همن گون گنجه چاغی تبریزدن مشهده چیخدی. بیر نئچه آی قالب آرا- بارا سایخینلاشانان سونرا بیر ده تبریزه دؤندو. روشدیه (۱۳۰۷-۱۳۰۶ق. / ۱۲۶۷-۱۲۶۶ش.) ایل لری آراسیندا چرنداب محله سینده بیر یئنی مدرسه قوردو. آنجاق بو مدرسه یه ده حمله اولونوب باغلانندی. دؤردونجو مدرسه (تبریزین اوچونجو یئنی مدرسه سی) نوبار محله- سینده یوخسول اوشاق لار اوچون ایشه باشلادی. روشدیه بو مدرسه ده عوموم خالقین حیمایتی نتیجه سینده محصل لرین سایینی ۳۵۷ و موعلیم لرین سایینی ۱۲ نفره یئتیردی. آنجاق مایماق، کوناز و دانقا کیمسه لر هله ده گئریچی آخوندلارین آلیش لاری ایله شیدتله مدرسه نین باغلانماسی اوچون چالیشیردی لار. آز زامانان سونرا روشدیه نین آتاسی تهدید اولوندو. بئله لیکله مدرسه بیر ده باغلانندی و روشدیه یئنه مشهده گئتدی. بیرآزدان سونرا دؤنوب تبریزده بازار محله سینده یئنی مدرسه سینا آچدی. بو دؤنه مدرسه یه لاپ آغیر بیر حمله اولدو! دئییلن لره گؤره بو حمله ده یازی تاختاسی اودا چکیلیب، صدلی لر و میز لر سیندیریلیب، نئچه کؤرپه محصل یارالانیب ان آزی بیر دیفاعسیز اوشاق دا آیاق آلتیندا قالب بیلیم دونیاسی نین شهیدی اولوبدور! (۵۷)

روشدیه اوسانیر؛ زیارته چیخماق گرکلیدیر!

بو وطن سنور اینسان هئچ اوتورمادان مشهده بئله بیر مدرسه نین آچیلیشی اوچون چالیشدی. (آنجاق آمان جاهیل الیندن...) مشهده ده هم مکتبه و هم معلیمه حمله اولدو، بئله کی روشدیه نین قولو دا سیندی!

روشدیه مشهده خاطره سیندن بئله یازیر:

«موثرترین اسبابها تکفیر من بود. اعتنا نکردم. از ورود به حرم مانع شدند، به زیارت از خارج قانع شدم. از ورود به حمامها قدغن کردند در منزل استحمام کردم. در معابر بنای فحاشی گذاشتند جز برای مدرسه از خانه خارج نشدم.» (۵۸)

روشدیه نین قولو توخدادیقان سونرا بیر ده تبریزه دؤندو. او جهل ایله توقوشمادا هئچ یورولمامیشدی. لی لاوا محله سینده بیرده مکتب قوردو.

۳ ایل بو مکتبده موللا دانلاق لاری و لوتو هوجوم لارینا باخمایاراق یئنی یئتمه لره تعلیم وئردی. میرزه حسنین اثرلی تعلیم لری جامعات آراسیندا سنو یلیدی. بیلگی دوشمان لاری خالقین یئنی تعلیمات قارشیسیندا طوغیان ائتمه سیندن اومیدسیز اولاراق بیر گئجه تبریزده سایخین بیر کوچه ده روشدییه نئچه قورشون یاغدیدیب آیاقدان یارالادیلار. بو اوجامان اویرتمن بیر ده آیایا قالخاندان سونرا مکتب آچماق اوچون شیخ الایسلام مسجدینین تعمیریه یئنی مدرسه سین آچیر. آنجاق کور دوشمان بو دؤنه ان تجهیزاتلی وضعیتده هوجوم آپاریب، باریت و زارنیک ایله تکجه مدرسه نی یوخ بلکه مسجدی ده پارتلادی! (۵۹)

ایرتیجاع غالب گلیر؛ روشدییه تبریزدن طهرانا گئدیر:

میرزه علیخان امین الدوله آذربایجان مملکتی نین والیسی اولان زامان، روشدییه نین امنیتی تعلیمات ساحه سینده چوخالیدی و او قادیر اولدو والی نین حیمایتی آلتیندا واونون ائتدییه بعضی مالی یاردیم لار واسیطه سیله بیرده تبریزین ششگیلانیندا یوزه یاخین شاگردی، اوخشار پالتارلارلا و بوگونه بنزهر کیلاس لاردا تعلیم ائده بیلسین. آنجاق امین الدوله نین تبریزدن طهرانا گئدیب اوردا صدراعظم اولماسی روشدییه نی تبریزده فیشارلار آلتیندا یالقیز بوراخدی. بئله لیکله تضییق لر آرتاراق روشدییه امین الدوله دعوتی ایله طهرانا گئدیب ۱۳۱۵ - جی آی ایلینده موبارک اوروجلوق آییندا، قزوین دروازاسیندا یئنی بیر روشدییه مدرسه - سی آچدی و قاجار ایمپراتورلوغونون علم سنور شاهی رحمتلیک موظفالدین شاه (۱۳۲۴-۱۳۱۳ق. / ۱۹۰۶-۱۸۹۶م.) مدرسه نین آچیلیشی اوچون قورولموش شنلیک توره نده ایشتیراک ائدیب ۱۰۰۰ تومن روشدییه نین مدرسه سینیه پای وئردی. گویا اوگون روشدییه ۳۵ مین تومن توره نده ایشتیراک ائدن لردن یاردیم توپلادی. (۶۰)

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: اؤیره تمن لرین آماجی کیلاسیک مکتبلرده عومومیتله قوران کریم و اونا عائد اولان بیلیم لرین اؤیرتمه سی دیر. آنجاق عباس میرزا زامانیندان باشلانان یئنی - لنمه حرکاتی گئریچی موللارین قورخونج و قوخونج سؤزلرینه باخمایاراق داوام ائتمکده دیر. میرزه حسن روشدییه نین بوتای آذربایجانا گلمه سی و تبریزده یئنی مکتبلرین آچیلماسی، گئت - گئده دونیانین یئنی تعلیم تربیت اوسلوب لاری و یئنی بیلگی لرینین مکتبلره یول آچماسینا سبب اولور. آیدینجاسینا گورونورکی بو مکتبلرده اؤیره تمنین

مقصودی آنا دیله سئوگی و بوتون آیری دیل لره سایغی گؤسترملکه اویره نجی یه بوتون ال وئریشلی ساحه لرده ائیتیم وئرمکدیر.

ائیتیم آراج لاری: میرزه لر، مولالار و آخوند باجی لار مکتبلرینده اوشاقلار یئراوستونده اوتوراراق، عرب الیفباسینی ابجد حرفلری اساسیندا دالبادال یازیب اوخویوردولار. درس لرینی اویره تمنین سئودیگی کیمی تحویل وئرمه یین اوشاقلار دهشتلی تنبیه لر ایله اوزبه اوز اولوردولار. روشدییه، مکتبلری بئله کیلاسیک و البته قورخولو دورومدان چیخارداراق اونلارا بوگونکو مکتبلرین گؤرکمین وئردی. مکتبلرده قارا تاختا، صندلی و ماسا (میز) قویولاراق محصیل لر اوخشار گئیملرده ۶۰ دقیقه یه یاخین کیلاس لاردا اوتوروب، درس اویره نیب سونرا او بیر کیلاسا گئتمکدن اؤنجه بیر نؤجه دقیقه مدرسه - ده آزاد بوراخیلر میشلار. کیلاس باشلامدان زنگ چالینیب اوشاقلار ترتیبلی سیرالاردا کیلاسا گیریر میشلر. حتی الده اولان شکل لره گؤره بو کیلاس لاردا بیر سیرا بوگونکو بیلگی آراج لاری مثلا جوغرافی درسی اوچون (اوشاقلار الینده) یئر کوره سینین ماکنتی گؤرونور.

ب- یوکسک مشروطیت دئوریمی ؛

مظفرالدین شاه؛ ایصلاحات خاقانی

مظفرالدین شاهین انگین و زنگین دوشونجه سی یئنی تعلیمات و مدرن ترقیات ساحه - لرینده هر آنلاقلی اینسانی حئیران ائدیر. فارسچی تاریخچی لر طرفیندن بو حؤرمتملی شاهها مین بیر ایفیترا ووران کیمسه لر گؤره سن حبل المتین درگی سینده سایین خاقانین امین الدوله ایله دانیشیغینی اوخویوبلار می؟!

«سلطنت ایران بر حسب شان و مقام به مقتضای وقت و زمان بسیار عقب افتاده، خیلی باید جد و جهد و کوشش کرد تا به همسایگان و دول مجاور خود برسیم. لذا تعویق در اجرای اصلاحات و تامل در کارها ابدًا روا نیست. هر قدر زودتر به اصلاحات بپردازیم دیر است. باید دو اسبه تاخت تا به منزل رسید. جناب امین الدوله ما خود سبب تعطل شما را در اجرای اصلاحات می دانیم که به ملاحظات اختیارات مطلقه ما است. این نکته را خودمان کاملاً دانسته ایم و هرگاه رضا به محدودیت خود نبودیم چنین تکلیفی به شما نمی نمودیم. شما را با کمال اطمینان امر می نمایم که با قوت قلب و استقامت رای به اصلاحات لازمه و لو آنکه منافی با اختیارات مطلقه ما باشد سریعاً و عاجلاً بپردازید. از

این به بعد هیچ عذری پذیرفته نخواهد شد. ترتیب اصلاحات را بدهید به حضور آورده امضا نماییم.» (۶۱)

شوبه سیز مظفرالدین شاهدان نقل اولونان یوخاریداکی سؤزلر، هله ایندی لرده حاکیم- لرین آغزیندان راحتجاسینا چیخماز. (۶۲) بو بؤیوک، اینسان سئوهر، مترقی و حریت طلب شاهین دؤورونده مدنی آزادلیق لار آرتیب، درگی لر چوخالیب، میلی مدرسه لر دها آرتیق یاییلیب و ایران میللت لری گنت گنده متمدین دونیا یا یخینلاشیب لار. (۶۳)

مشروطه فرمانی (۱۸ شعبان ۱۳۲۴ق.) چوخ اؤنجول و غورور وئریجی بیر فرمان دیر و شوبه سیز تاریخ بویو یوکسک بیر دؤنم دیر. اله اولان فاکتلا را گؤره رحمتلیک مظفرالدین شاه گولوستان ساراییندا بوتون وزیرلر، ائچی لر، کونسول لار، اعیان و مجتهدلر اؤنوده، مشروطیت فرمانینی اوخومادان اؤنجه بویورور:

«ایلر بویو بئله بیر گونو آرزولاییردیم. آلاها حمد اولسون کی اؤز دیله ییمه چاتدیم.» (۶۴) سونرا مظفرالدین شاه مشروطیت فرمانی نین ایلک جومله لرینی اوخویوب آغلاماق مجال وئرمه دیینه گؤره صدراعظم آردینی دوتور. یو یوکسک فرمان، میلته خیطاب اولاراق قاجار خاقانی نین ان صمیمی و مدنی سؤزلریله دولودور:

«منت خدای را که آنچه سالها در نظر داشتیم امروز بعون الله تعالی از قوه به فعل آمد... زهی روز مبارک و میمونی که روز افتتاح مجلس شورای ملی است، مجلسی که رشته های امور دولتی و مملکتی را بهم مربوط و متصل می دارد و علایق مابین دولت و ملت را متین و محکم می سازد، مجلسی که مظهر افکار عامه و احتیاجات مملکت است، مجلسی که نگهبان عدل و داد و شخص همایون ما است ... امروز روزی است که بر داد و اتحاد مابین دولت و ملت افزوده می شود و اساس دولت و ملت بر شالوده محکم گذارده می شود... امروز روزی است که یقین داریم روسای محترم ملت و وزرای دولت خواه دولت و امان و اعیان و تجار و عموم رعایای صدیق مملکت در اجرای قوانین شرع انور و ترتیب و تنظیم دوائر دولتی و اجرای اصلاحات لازمه و تهیه اسباب و لوازم امنیت و رفاهیت قاطبه اهالی وطن ما بکوشند و هیچ منظوری نداشته باشند جز مصالح دولت و ملت و منافع اهالی و مملکت...» (۶۵)

بو مترقی فرماندا « ترتیب و تنظیم دوائر دولتی و اجرای اصلاحات لازمه و تهیه اسباب و لوازم امنیت و رفاهیت قاطبه ی اهالی وطن » عیبارتی نین گلمه سی گؤستریرکی خاقان بوتون ایصلاهی ایشلره و شوبه سیز یئنی مدرسه لرین آچیلما سی اوچون اوره کدن ماراقلانیردی.

دؤولتین حیمایت ائدیجی ایشلرینه باخمایاراق تیریزده، مشهده و طهراندا دؤنه لرله جاهیل موللار روشدییه نی بابی تانیدیریب اونون قان تر ایچینده قورولموش مکتبلرینی تالان ائتدیریب، سؤکودوروب، یاندیریب، پارتلادیب و هابئله اؤزونو دیدرگین سالیب، قولونو سیندیریب، آیاغینی قورشونلادیلار. آنجاق شوبهه سیز عالیمین سؤزو و دؤزومو جاهیلین جهلین یویوب آپارمالیدیر.

روشدییه مظفرالدین شاه سئوگی سینی گؤسترهرک علی اصغر اتابکه (رئیس الوزرایه) هئچ سایغی دا گؤستمیردی!

«مذاکیرلرده اونو یانسیلایاراق خیطاب ائدیردی... بئله لیکه اتابک غضبله نیب مدرسهنی باغلاتدیردی. مظفرالدین شاه روشدییه نی حوضورونا چاغیراراق اونون هله لیک ایراندان چیخماسینی مصلحت گؤرور. بئله لیکه اتابکین عقده لی داوارانیش لارینین قاباغینی آماقدان اؤترو روشدییه مظفرالدین شاهین اؤده دییی هزینهلرله ایراندان مکه، مدینه، بیروت و قدس سیاحتینه چیخدی.» (۶۶)

۱۳۰۱- جی آی ایلیندن ۱۳۱۵ - جی آی ایلینه قدر روشدیه نین یاراتدیغی یئنی مکتبلر جدولی

ردیف	شهر	محله	آیدینلاما
۱	ایروان	مسلمان لار محله سی	۱۳۰۰ و ۱۳۰۱ - جی آی (۱۲۶۲ و ۱۲۶۱ گونش) ایلینده تاسیس اولوندو. ناصرالدین شاهین دعوتی ایله روشدیه تبریزه گلدی. ایروانداکی مدرسه نین ایداره سین روشدیه نین قارداشی عهده سینه آلدی.
۲	تبریز	ششگیلان مصباح الملک مسجیدی	۱۳۰۵ - جی آی (۱۲۶۶ گونش) ایلینده آچیلدی. بیر ایل ایچینده بو مدرسه بیر پئشناماز حوكمو ایله داغیدیلیب باغلانندی.
۳	تبریز	چرنداب	۱۳۰۷ و ۱۳۰۶ آی (۱۲۶۷-۱۲۶۶ گونش) ایل لرینده آچیلدی. بو مدرسه ده او دؤورده موختلیف تهدیدلره گؤره باغلانندی.
۴	تبریز	نوبار	چوخلو اؤیرنجی مدرسه یه گلدی. آنجاق بو سفر گئریچی لر روشدیه-نین عائله سین و خصوصیه آتاسین تهدید ائدی لر. روشدیه نین آتاسی نین مصلحتی ایله مدرسه بیر ده باغلانندی.
۵	تبریز	بازار	آز زاماندا مدرسه یه آغیر حمله اولور. حمله ده یازی تاختاسی اودا چکیلیب، صندلی لر و میز لر سیندیریلیب، نئچه یئنی یئتمه شاگیرد یارالانیب، ان آزی بیر دیفاع سیز اوشاق آتی نندا قالیب بیلیم دونیاسی نین شهیدی اولور!
۶	مشهد	؟	مدرسه یه حمله اولونور، مکتب داغیلیر، روشدیه نین قولو سیندیریلیر.
۷	تبریز	لی لاوا	بو مدرسه ۳ ایله قدر آذربایجان والیسی نین حیمایتینه گؤره داوام گتیریر. آنجاق بیر گئجه گئریچی لر طرفیندن روشدیه گولله له نیب آیاغیندان یارالانیر. مدرسه بیرداها باغلانیر.
۸	تبریز	شیخ الاسلام	هئچ کیمسه گئریچی لر قورخوسوندان روشدیه مکتبینه کئده بیلیمیر. روشدیه اؤز اکین یئرینی ساتیب شیخ الاسلام مسجیدینی مدرسه یه چئویریر و نجفدن یاردیم فتوالاری آلیر. آنجاق گئریچی لر مدرسه یه حمله ائدیب شیخ الاسلام مسجیدینی ضرار مسجیدی آدلاندیراراق مدرسه ایله بیرلیکده پارتلادی لر.
۹	طهران	دروازا قزوین	۱۳۱۵ - جی آی (۱۲۷۶- جی گونش) ایلینده طهرانا گئدیب رحمتلیک مظفرالدین شاه حیمایه سینده مدرسه نی آچیر. آنجاق صدراعظم اتابک روشدیه یه غضبله نیر. بئله لیکله مدرسه باغلانیر. مظفرالدین شاهین مصلحتی ایله روشدیه ایرانندان چیخیر...

محمدعلی شاه؛ ایستیداد سیمگه سی

مظفرالدین شاهین اینانیماز اولوموندن سونرا محمدعلی شاه (۱۳۲۷-۱۳۲۴ق. / ۱۹۰۹-۱۹۰۶م.) بیر موسیبید شاه کیمی دیکتاتور غورور ایله تخته چیخدی. او دؤورده ایستیدادچی لار و حوریت سنورلر آراسیندا آغیر و اوزون سیاسی و ایجتیماعی موناقیشه لرین باشلانماسینا گؤره یئنی مدرسه لرین آچیلماسی خصوصیه آذربایجاندا و تبریزده چوخ چتین اولای بیلردی. نییه کی خالقین قهرمان اوغول - قیزلاری عسکرلیک گئیملرینده قانیق دوشمانین قانشاریندا دوروب موجهیت ائدیردیله. مثلا تبریزده موریال مدرسه سینده آمئریکالی هواردخان باسکروویل کیمی اؤیرتمن لر مدرسه شاگردلری ایله بیرلیکده ثقه الاسلام، علی موسیو، ستارخان، باغیرخان، باغبان ائل اوغلو، باباخان، حیدرخان و نورالله خان یئکنلی کیمی سردارلارین و قوماندانلارین دیره نیش سنگرلرینه قوشولدولار. شهید هواردخانین آدی و خاطیره سی آذربایجان میللتی نین تاریخینده بیر قهرمان اؤیرتمن و بیر اوجامان بیلک عسکری کیمی ابدی لشیبیدیر.

محمدعلیشاه ایستیدادی چاغیندا، ایچهری ساواشدان اؤترو و هابئله آذربایجان مملکتینه روسلارین وحشیجه سینه سوخولماسینا گؤره، تعلیم و تربیت ساحه سینده اؤزهل اؤن-گؤره نلیک ثبت اولونماییدیر.

کبیر مشروطیت انقیلابی نین غلبه سیندن سونرا محمدعلی شاهین قوردوغو ظولم قورغوسو آذربایجانلی موجهیدر ایله بیخیلدی و بئله لیکله اونون اوغلو احمدشاه (۱۳۴۳-۱۳۲۷ق / ۱۹۰۹-۱۹۵۲م.) سلطنته چاتدی.

احمد شاه؛ مدنیت و حوریت سولطانی

احمد شاه دؤنه مینده یئنی سایاقدان مدرسه لرین آچیلماسی بیر ده باشلاندى.

بئله لیکله نهایت قلم، قمه یه ظفر چالیب، قودرت بیرداها میللته وئریله. بئله بیر زاماندا مترقی عالیم لر، سید محمد طباطبالی و شیخ هادی نجم آبادلی کیمی علم سنور اینسان-لارین تبلیغ لری ایله روشدیه مدرسه لری خالق گؤزونده داها آرتیق سنویلدی.

احمد شاه اوشاق ایکن سلطنته چاتدی. آنجاق قاجار خاقانلیغیندا یئددینجی خاقانین دیقتلی و دیسیپلینلی تعلیماتی اونو ایرانین ان مترقی و دئموکرات سولطانلاریندان بیر ائتدی.

مثلا ایکن دؤنه اولاراق ایران تاریخینده ۱۳۰۱ - جی گونش ایلینده دلو آیینین ۱۵- ده احمد شاه طوفان درگیسی نین ایهانتلی مقاله سیندن عدلییه یه شیکایت ائدیله، بیر عادی وطنداش کیمی محکمه ده اوتوروب و اؤز شیکایتیندن ساوونوب و سونرا اؤز حقیقندن واز کئچمیش ... (۶۷)

کسینلیکه بئله بیر دئموکراتیک حادیثه، اوللجه احمد شاهین یوکسک دوشونجه سینی و سونرا قضاوت قوه سی نین مستقل اولماسینی ثوبوت ائدیر. دئدییمیز کیمی احمد شاه زامانیندا یئنی مکتبلرین سایب کسینتی سیز سورعتله آرتیردی. بئله کی قاجار خاقانلیغی - نین سون زامان لارینادک ۳۰۰۰ یاخین یئنی سایاقد مکتب، بوتون ایراندا و حتی بالاجا کندلرده آچیلدی. (۶۸)

بؤیوک شهرلردن سونرا ماراغا و مرند کیمی کیچیک شهرلرده ده یئنی مدرسه لر تیکیلدی. تبریزده آزادلیق سنور اینسان لار بیر یئره بیغیلیب یاردیم توپلاییب هر محله ده اؤز اوشاق لاری اوچون مکتب آچماغا چالیشیردی لار. (۶۹)

ایرتیجاع یئنه ده سینقین چیخیر؛ قیزلار مدرسه یه آیاق قویورلار:

یئنی مکتبلر آچیلدی قجا قیزلارین دا ساوادلانماسی عومومیه شیب سورعتلندی. ایلك قیز مدرسه سینی «طوبی روشدی» مشروطه فرمانی نین صودوروندان سونرا (۱۳۲۴ق.) آچدی. تاسوفلر اولسون طوبی خانیمین تاسیس ائتدییی مدرسه، آتاسینین آچدیغی مدرسه لر کیمی داغیلدی. (۷۰)

یئنی مکتبلرین آچیلماسیندان اؤنجه، خانیم لارین یالینز مکتبلرده موللاباجی یا آخوند- باجی آدیندا تانینان قادین لار یانیندا قورآن اوخوماغا ایذین لری واریدی.

بونا دیققت ائتمه لیک کی اوغلان لارین یئنی مکتبلرده درس اوخوماق لارینا آغیر راضیلیک وئرن احتیاطلی عائله لر، قیزلارین بئله مدرسه لره گئتمه سینی بؤیوک بیر آبیرسیزلیق کیمی گؤروردولر!

یازیق لار اولسون بیزیم کیمی شرق مملکت لرینده یالینز آغالار اؤزلرین خانیم لار اوچون ناموس صاحبی بیلیرلر و قادین لارین آغالار اؤنونده بئله بیر ناموس پرورلیه هئچ حق- لری یوخدور!

۱۲۹۰- جی گونش ایلینه قدهر طهراندا آمئریکالی لار و فیرانسالی لار طرفیندن یالینز ایکی قیز مدرسه سی چالیشیردی. بو مدرسه لرده عومومیت ایله غئیری موسلمان قیزلار درس اوخویوردولار. (۷۱)

بئله لیکه گئت گنده احمدشاه دؤورونده قیز مدرسه لرینین سایب آرتدی وهابئله قیزلارین ماراغی یئنی مدرسه لره چوخالیدی. بئله کی قاجار خاقانلیغی نین سون چاغ لاریندا طهراندا ۵۵ قیز مدرسه سی، ۲۱۸۵ اؤیرنجی ایله و ۵۹ اوغلان مدرسه سی ۵۹۶۲ اؤیرنجی ایله ایشه باشلامیشدی. (۷۲)

آنجا ق هله ده بیر سیرا یئرلرده یئنی مدرسه لرین آچیلماسی چوخ چتینلیک لرله اوز به اوز اولوردو. مثلا شیرازدا ۱۳۳۸ - جی آی ایلینده تاسیس اولان بیرینجی «بنات» آدلی قیز مدرسه سینه اعتراض ائتمکدن اؤترو شهرین موللاری و پیشنامازلاری بیر هفته منبرلره چیخماقدان چکینیرلر. (۷۳)

نظره بئله گلیر کی ایراندای خوصوصیله فارس لار آراسیندا قادین لارین کیشی لره باخاراق باغلی و ظلوملو شکیلده یاشاماق لاری، فارس لارین کئچمیش حیات لاریندان بوگونه دک سورموش و بیر سیرا کوناز باخیش لاردان و داورانیش لاردان ائنگی لنیر! (۷۴)

بئله لیکله یئنی سایاقدای مدرسه لرین آچیلماسی و هابئله قیزلارین مدرسه یه گئتمه سی مظفرالدین شاهین مشروطه فرمانیندان سونرا باشلانندی. بو موبارک فرمانین صودورو و قاجار خاقانلیغیندا حاکیم لرین و والی لرین جیددی یاردیم لاری کؤلگه سینده، ایراندای یاشایان میللت لرین ترقی یولو آچیلدی.

آذربایجان تاریخینده و ادبیاتیندا قادین کیشی ایله بیرلیکده بوتون ایجتیماع ساحه لرینده چیین چیین یاشاییدیر. هابئله تورک ضیالی لار آراسیندا قیزلارین اوغلان لارلا برابر یئنی تعلیمات آمالاری چوخ جیددی شکیلده دیفاع اولونوبدور. اؤرنه یین، شهید سیدجعفر پیشه وریه منسوب اولان نادیره و مهین بانو آدلی رومان لار گؤستریر کی بؤیوک پیشه وری ۱۳۰۸ - جی گونش ایلینده بیرینجی قولدور پهلوی نینی دهشتلی حبسینده یاشایاراق نئجه قادین حاققیندان دیفاع ائتمکدن اؤترو ایکی اول یازدیغی موحتشم رومانی نین آدینی قادین لاردان سئچیب و بو گؤزهل رومان لاردا، بیرینجی پرسوناژی خانیم سئچهرک قادین لارین حاققیندان بیر مترقی اینسان کیمی ساوونوبدور. یئنیجه یایینلانمیش نادیره رومانیندا شهید پیشه وری، کیتابین موختلیف یئرلرینده «ایران» و «نادیره» آدلی آیدین دوشونجه لی قادین لاردان آد چکه رک آدی چکلمیش خانیم لاری، دونیانین یئنی تعلیماتینی اؤیره نیب و اؤیره دیلمه سینه جیددی مارق گؤسترن بایان لار کیمی تانیتدیریر.

هابئله بو هیجانلی روماندا کؤهنه و دورغون بئیین لردن ده سؤز آچیلیر و دئییلیر کی بئله انگل کس لر نئجه یئنی تحصیلات آلمیش جاوان لاری تحقیر و تکفیر ائدیرلر. (۷۵)

هابئله قیزلار و خانیم لار یئنی مکتبلره گئده رک آغیر، قالین، قارا، گئن و اوزون اؤرتوک لردن و گئییم لردن آستا - آستا اوزاقلاشاراق معقول حیجاب لار ایله مدرسه یه گئدیب و دوغروسو ایجتیماع صحنه سینه داها جیددی آدیم آتدی لار. (۷۶)

روشدیه ظفر چالیر؛ بیلگی توخوم لاری بیر به بیر بیتیر:

شوبه سیز ایراندا یئنی تعلیم تربیت ساحه سینده زنگین ترقی لر و انگین تغییر لر روشدیه جناب لاری نین مجاهدتی ایله موکون اولدو. روشدیه مکتب لرینین آچیلیشیندان سونرا کمال، تربیت، بصیرت، لقمانیه، رشد، قدس، ثریا، جلال، معرفت، اقبال، و... مدرسه لری ده تاسیس اولدو. (۷۷)

روشدیه ۱۳۳۰- جی آی ایلینده گیلانا گنئیب معاریف وزارتخانه سی نین اوزمانی اولدو. و آلتی ایلدن سونرا گیلانین معاریف ایداره سی نین ریاستینه چاتدی و سونرا تقاعد مرحله- سینه گلدی.

او عالیم یاشی نین چوخ اولدوغونا باخمایاراق اردبیلده میرزا علی اکبر آغا ادلی بیر گریچی موجتهیدین وئردییی عذاب - اذیت لرینه دوزوب آذربایجانین بو اؤنملی شهرینده ده یئنی مدرسه لرین آچیلما سینا آدیم آتدی. میرزه حسن روشدیه مؤمرونون سون یئددی ایلینده قوم شهرینه کؤچدو. او ۹۷ ایلیک یاشامیندا اؤز گؤزو ایله یوزلر یئنی مدرسه و مکتبین آچیلما سینا گؤرؤدور و اولومدن سونرا بئله بیر مکتب لرین قاپیسی آغیزندا، مکتبه یورون محصل لرین آیق لاری آلتیندا، قویلانما سینا دیله بییدیر.

دوغرودور روشدیه نین چالیشمالاری نتیجه سینده دارالفنون لار، مظفریه لر، مشیریه لر و نیظامی مدرسه لری اعیان - اشرافین انحصاریندان چیخیب قاپ لاری عموم میللتین بیلگی یه تامارزی قالان بالالارینا آچیلدی. (۷۸)

بئله نقل اولونور بیرگون طهراندا، روشدیه نین دارالفنون اوز به اوزونده آچدیغی مکتبه لومپن لرین حمله سی زامان، روشدیه دارالفنون دامینا چیخیب جاهیل لرین تخریب اتین گؤره رک اوجا سسله گولورموش. مفخم الملک ولیعهدین پیشکاری اونون بوعجاییب حالینی گؤروب عیلتینی سوروشور، روشدیه جاواب وئیر من آرخابینام کی بیر گون بو داغیلمیش مدرسه نین هر بیر کرپیچیندن بیر مدرسه تیکله جکدیر! (۷۹)

ایندی ایسه بوتون ایراندا ۱۳۰ مین مدرسه یئنی اوسلوب اساسیندا چالیشیر. (۸۰)
بوتعداد مدرسه ده ۱۷ میلیون ۵۰۰ مین محصل و بیر میلیون ۱۰۰ مین نفر معلم و هابئله مکتبه چالیشان واردیر. (۸۱)

میرزه حسن روشدیه ۱۳۲۳ - جی گونش ایلینده آذر آبی نین ۱۹ - ندا بیر تصادوف حادثه سینده، قوم شهرینده آلاسه رحمتینه گنئیب و روشدیه مدرسه لریندن گلن اؤیرنجی- لرین تشییعی ایله یئنی مزارلیقدا تورپاغا تاپشیریلدی.

روشدیه نین زنگین یاشاییشی؛ یاراتماق یاشاماقدیر:

میرزه حسن روشدیه نین یاشامای یاراتماق دیر. او اؤز یاشاییشیندا ۲۷ عونوانا یاخین کیتاب یازدی: وطن دیلی (محصل لرین تورکجه تعلیمی اوچون)، کفایه التعلیم (معلیم لرین و مودیر لرین تدریسی اوچون)، بدایه التعلیم، یوز درس، شیفاهی تاریخ، شیفاهی جوغرافی، تربیته البناتات، اخلاق، اصول عقاید، تبصره الصبیان، اتحاد بشر، ارشاد الطالبین... روشدیه نین یازدیغی کیتاب لاردان دیرلار. (۸۲)

روشدیه اؤز میلی یاشاییشیندا ۱۳۲۳- جی آی ایلینده طهراندا اولجه مکتب (پادشاهان) درگی سینی و ۳ ایل سونرا طوفان درگی سینی بوراخمیشدیر. (۸۳)

هابئله دئمه لیک کی روشدیه تعلیم تربیت ایش لریندن سونرا مشروطه حرکاتیندا گیزلین اؤتروملار قوراراق "شبنامه" لر یازیب خالق ایستیب دادا قارشی قیاما دعوت ائدیرمیش. (۸۴)

بو موباریزه لر سبب اولدو روشدیه صدراعظم میرزه علی اصغر خان اتابکین دستورو ایله ۱۳۱۹- جی آی ایلینده خوراسانین اوجقاریندا اولان کلات قصبه سینه سورگون دوشسون. آنجاق روشدیه مظفرالدین شاهین لطفو ایله بو چتینلیکن چیخدی. (۸۵)

بوتون بو گؤرکملی ترقیات قاجار شاه لاری زامانیندا حاصل اولوبدور. تاسوفله بیر سیرا پان ایرانیست تاریخچیلر، بو گونکو یازیق مدرسه اوشاق لارینا درسلیک یازان لار و هابئله تئلوویزیون و سینما رئاکتور لاری، بوتون قاجار خاقانلیغی نین گنرچکلرینه گؤز یوماراق، اؤز یازی لاریندا و فیلم لرینده یالنینز قاجار چاغی نین قریبه تحقیری ایله مشغول دولار. امیرکبیر، هزارستان، کمال الملک، ناصرالدین شاه سینما آکتورو، حاجی واشینگتن و باشقا اوخشار فیلملرده، آز- چوخ قوندارما تاریخ لر خبرسیز تاماشاچی لارین بئین کاساسینا تۆکولور. بلکه بئله لیکله تورک- قاجار خاقانلیغی تحقیر اولدوقجا هنج بیر تورک اوتاندیغیندان اؤز تورکلویوندن و دانیمیش حاق لاریندان دانیشا بیلمه سین!

آنجاق ایندی ایسه شارلاتان یازارلارین یازیسینی تاریخی فاکت لار ایله تنقید و رد ائده- رک، صراحتله بؤیوک قاجار خاقانلیغی نین شانیندن بوتون ساحه لرده دیفاع ائتمک گره- کلی دیر. سؤزده، قاجار خاقانلیغی نین سون شاهی اولان سولطانعلی میرزا، ایندی ایسه فیرانسادا یاشایاراق بئله دئییر:

«خاندان قاجار در آن دوران مشکل، منشا خدمات بزرگی شد، آغامحمد خان قاجار این مملکت را که در قرن هیجدهم پاره پاره شده بود یکپارچه کرد و هیجده سال جنگید تا تمامیت ارضی آن را تأمین کند. در دوران ناصرالدین شاه چون ایران در صلح به سر می

برد و جنگی رخ نداد، فرهنگ، هنر و ادبیات پیشرفت کرد و نوعی رنسانس بوجود آمد که آثار آن هنوز در ایران مشهود است. ارتش نوین ایران را هم عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه با کمک خارجیان و بخصوص فرانسویها شکل داد. قاجاریه ایران را به آستانه دنیای مدرن رساند.» (۸۶)

بئله لیکله عباس میرزا، ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه و احمدشاه کیمی مترقی حاکیم لارین یاردیمی ایله و هابئله روشدیه کیمی مواهید و موتفکر اینسان لارین جهل قارشیسیندا قیامی ایله، مطلقه حؤکومت بیر دها مشروطه اولدو و یئنی مکتبلر چیچک کیمی بوتون اولکده یاییلدی. آنجاق میللتین دها قارانلیق گون لری قاباقدا ایدی! ۱۲۹۹- جی گونش ایلینده حوت آیی نین اوچونده آنگلساکسون لار هیدایتی وهابئله آنگولفیلرلر مزدورلوغو ایله "قاجار محروسه مملکت لرینده" بیر دئوریلش (کودتا) باش وئردی. بو کودتا ایراندا یاشایان میللت لری دهشت و قارانلیق لارا ایتهدی.

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: بوتون بیلیم ساحه لرینده و بوتون ایجتیماعی طبقه لر اوچون، محصلیلرین جینسیتینه، قومیتینه و دینینه باخمایاراق یئنی مکتبلر آچیلدی. بئله لیکله قاجار محروسه مملکت لرینده میلی اؤیره تیمین آماجی یالنیز هر بیر طلبه نین سنودی بی دیله ساوادلانماسی ایدی.

ائیتیم آراج لاری: بو دؤورده مکتبلرین سای آرتاراق حتی ایرانین قصبه لرینده ده مدرسه لر تیکیلیر. مظفرالدین شاه و احمدشاهین دوشونجه لی و دئموکرات دوشونجه لری، درگی لرین مستقل یاییلماسیندا بؤیوک بیر رول اوینادی. یئنی ایلگی شیوه لری اولکده گلیب گئنیشلندی. احمدشاه زامانیندا ایلک دونه اولاراق قاجار دؤولتینین دعوتی ایله خارجی طیاره لر طهراندا اوچوب نوماییش وئردیلر. طیاره لرین اولکده یه گلمه سی یئنی دونیانین ان مودئرن آراج لارینین گلیشی کیمی سانیلمالیدی. بئله بیر گلیشمیش دؤورده ائیتیم آراج لارینین سورعتله یئنیله نمه سی دها آرتیق گؤزه چارپیر.

دؤنوش؛

تعلیم تربیت آماج لاریندا دیشیم

الف- کودتا ایله اینقیلاب آراسی؛ ۵۷ ایل فاجیعه

آیری سنچکیلیک باشلانیر؛ ایراندا میلی مساله یارانیر!

قاجار خاقانلیغی نین ۱۳۴۱ یلدن سونرا اینگیلیسلی لر و سونرالار اؤزلرین «آریایی» و «آریان» کیمی کؤکسوز آدلار ایله آدلاندیران موزدورلار ایله غئیری قانونی سقوطو، میلی بیر قیام واسیطه سیله یوخ، بلکه یالنیز بیر قارا کودتا اثرینده مومکون اولدو. بو دئوریلش احمدشاه کیمی یوکسک تعلیمی، مترقی و دموکرات خاقانین یئرینی ایران تاریخینده اولان ان ساوادسیز و قولدور پالانچی بیر کیمسه یه وئردی!

پالانچی رضا ساتقینلیقلا قودرته چاتاراق، جینایتله ۲۰ ایله یاخین رضاخان پهلوی (سونرالار رضا شاه کبیر!) آدیندا ایرانین قاجار چاغینا تامارزی قالمیش میللتلرینه حؤکومت ائتدی. رضاخانین دوشونجه سی اوچ موضوعدا یوغرولموشدو:

۱- ان ایفراطی و روماتیک ناسیونالیزم

۲- ان قارا و قانیق ایستیداد

۳- ان بایاغی و دایاز یئنی لشمه، فورمالیزم چرچیوه سینده

سیاست عالیملرینین و ورغولادیغی ناسیونالیزم نه دئمکدیر؟! «ناسیونالیزم یعنی بیر اؤلکه ده یاشایان میللتین چوخو، او اؤلکه نی وطن ساناراق اونا

اینانیب یولوندا فداکارلیغی سنوسین!» (۸۷)

بئله لیکله رضاخانین تبلیغ ائتدیغی ناسیونالیزم، قارباریق جاسینا ایرانین اسکی تاریخینه بارماق قویاراق، یالنیز زردوشتی لری اؤزونه ساری چکدی و بوتون تورک لری، عرب لری، تورکمان لری، قاشقای لاری و هابئله ایسلامه اینان فارس لاری دا ... اؤزوندن اوزاق بلکه ده نفرتلی ائتدی.

«دستاوردهای با ارزش و بزرگ اجتماعی و فرهنگی ایران بعد از اسلام به کندی ولی قاطعانه کمرنگ و انکار شدند. در حالی که استبداد و امپریالیسم ساسانیان همچون الگوی فضیلت مرتبه ای رفیع یافت... مفهومی تنگ نظرانه از ملت ایران جعل شد. این هیچ ثمری نداشت و فقط در میان واحدهای فرهنگی ایران که همواره جامعه هماهنگ ایرانیان را بر پا داشته بودند تخم نفاق می افشاند.» (۸۸)

رضای پالانچی دؤورونده طبیعی اولاراق یئنی مدرسه لرین سایب آرتدی. آنجاق میلی تعلیم تربیت اؤز هدفینی ایتیردی و کیفیتده بؤیوک بیردوشگونلوک یارانندی. اوچالشیردی مدرسه لرده اوشاق لارین بئینینه شاه پرستلیک و "باستانگراچیلیق" کیمی دوشونجه لری آشیلا سین. (۸۹)

«فلسفه رضا شاه در زمینه آموزش به این هدف استوار بود که نسلی با احساس سرسپردگی میهن پرستانه به ایران نوین و غربی شده ای که در حال شکل گرفتن بود تربیت شود، این همان فلسفه و روحیه ای بود که توسط محمدرضا شاه هم تعقیب شد...

این فلسفه‌ای مبتنی بود بر وام گرفتن شتاب آهنگ، بی معیار و بدون پرسش راه و رسم غربی در خدمت ملی‌گرایی، قدرت دولتی و حکومت مرکزی خودکامه.» (۹۰)

بوتونلوکده پهلوی‌لر عصرینده یئنی مدرسه‌لرده تحصیل‌لره بایاغی بیر ساواد وئرلیب یکی اؤنملی آماج اوچون چالیشیلیردی:

۱- پهلویچی‌لرین مستبید رژیمین قورویوب، یئنی نسلین نظرینده «خدا، شاه، میهن» کیمی دوشگون شعارلار اساسیندا مشروع ائتمک.

۲- ایران تاریخینی وایرانلی‌لیق کیملییینی قوندارما آریایی باخیش‌لاری اوزانتیسیندا یوغوروب فارس شوونیزمینی اؤیرنجی‌لرین بئیین‌لرینه یولوخدورماق. (۹۱)

«بیردیل، بیرمیللت، بیردؤولت» شعاری ایله مدرسه‌لرده درس‌لیکلر فاشیستی تلقینات ایله دولدو. «باستان‌گراچیلیق» و «پان‌آریانیسمین زهرلی توزوغئیری عقیدتی اولان درس‌لیک-لری ده بورودو. اؤرنک اوچون ریاضیات درسینده عجایب کلمه‌لر اصیل فارس دیلی عونوانیندا یازیق اوشاق‌لارین بئیینینه تپدیریلدی. هابئله «محرمانه»، «مستقیم» و «فوری» کلمه‌لرینین یئرینه «کسی نفهد»، «سیخکی» و «دستپاچگی» کیمی دایانمعنالی سؤزلر خالقین آراسیندا یاییلدی. (۹۲)

بیرینجی پهلوی رژیمی چالیشیردی بئله بیر ایگرنج باخیش‌لار و گولونج داورانیش‌لار ایله اؤلکه‌نی مودرنیزاسیونا ساری حرکت وئرسین. او ایسته‌میردی بو مؤوضوعا توجه ائتسین کی:

«... گوهر امر مدرن همان است که کانت در مقاله درخشان "روشنگری چیست؟" با دقت آورده است. تکیه به نیروی عقل انسانی (گسترش دامنه خردورزی و خرد انتقادی) و بلوغ فکری و اجتماعی مردمان. همخوان با این گوهر اموری مطرح می شوند که به اهداف اصلی ما تبدیل شده اند: پذیرش بی قید و شرط حقوق بشر، حکومت قانون، بنیان نهادن حکومت به رای اکثریت مردم و دمکراتیزه کردن نهادهای حکومتی و سیاسی (انتخابی، موقتی و مسئول بودن مناصب)، قبول حقوق تضمین شده سیاسی، قومی، جنسی، نژادی و به رسمیت شناختن و تضمین آزادی‌های مدنی و سیاسی. این بلوغ فکری و حقوقی ملت جز با قبول حق "دیگران" (کسانی که چون من نمی‌اندیشند و نمی‌زیند) ممکن نمی‌شود ... در دوره رضاشاه آزادی بیان وجود نداشت. نشریه‌های آزاد و مخالف حکومت به صورت قانونی منتشر نمی‌شدند، سانسور عقاید و کتاب‌ها نظام‌مند و دائمی بود. چرا؟ چون صدای مخالفان و اعتراض آن دسته از فرهنگیان، نویسندگان، حقوق دانان و ... چندان قوی بود که از نظر حکومت باید خفه می‌شد. آیا ترور و اعدام آن همه روشنفکر و وجود آن همه نویسنده و سیاستمدار زندانی و تبعیدی نشان نمی‌دهد که

روشنفکری در وجه غالب آن با حکومت همراه نبود؟! این سرکوب نشانه عدم حقوق مخالفان بود و از آنجا که آزادی‌های سیاسی و اجتماعی و پذیرش و تحمل دیگری از ارکان رویکرد مدرن هستند من حکومت رضاشاه را عامل اجرای ناقص مدرنیته می‌دانم که جز بنیان نهادن برخی پیش‌نهاده‌های مادی و تأسیس شماری از نهادهای خدمتی نکرد.» (۹۳)

بنه‌لیکله شهید بهرنگی دئمیشکن علم قرنطینه اولدو، بشرح‌قوری تام دانیلدی و رژیمن سئودی قوندارما ناسیونالیزم بیر جاهیلانه ایدئولوژی کیمی مدرسه‌لره گیردی و زواللی محصیلر هرگون مجبور اولدولار سحر چاغی ایستی‌ده - سویوقدا کیلاس لارا گئتمه‌دن اؤنجه معناسیز سرودلاری مجبوریتله اوخوسونلار:

از پهلوی شد ملک ایران   صدره بهتر ز عهد باستان!

۱۳۱۰- جی گونش ایلینده "ملک‌الشعرا بهار"ین دارالمعلمین‌ده، مدرسه اوشاق‌لاری‌نین اوخودوغو اوچون یازدیغی عجایب شعری بنه‌لیر: «ما همه کودکان ایرانیم، مادر خویش را نگهبانیم، همه از پشت کیقباد و جمیم، همه از نسل پوردستانیم، زاده کورش و هخامنشیم، بچه قارن و نریمانیم، پسر مهرداد و فرهادیم، تیره اردشیر و ساسانیم...، پارسی زاده‌ایم و پاک سرشت، کز نژاد قدیم آریانیم.» (۹۴)

بنه‌لیکله تات- فارس مدنیتی ۱۹۰۸ - جی دوغوم ایلیندن سلیمان مسجدینده نفت قویولاری‌نین گتیردیگی گلیرلر کؤمه‌یی ایله (اوزدن ایراق) دوپینگ ائده‌رک گؤیه قالدیریلدی و تورکون گؤیده کی مدنیتی نفرته یئره چیریلدی!

هر بیر شئی ظاهرده قالدی. ترقیات کیشی‌لرین کاسکت بؤرکلرینده و قادین‌لارین باشی آچیق خیابان‌لاردا دولانماسیندا گؤرونو.

«سیاست‌های فرهنگی رضا خان بر بنیاد فرمالیسم (نفی مظاهر تنوع و تکثر از طریق همانندسازی تعمدی و شکی، تغییر ظواهر و متحدالشکل کردن البسه مردم، طرد حجاب) ترویج باستانگرایی و ایرانی‌گرایی افراطی، نفی مظاهر اسلامی... تغییر در نظام آموزشی... بکارگیری تحقیرهای رسمی و افواهی، اعمال سانسور خبری و اطلاعاتی شدید، بستن انتشاراتی‌های غیر فارسی ... بوده است. این سیاست‌ها با تشکیل انجمن پرورش افکار {۱۳۱۷ش} و تاسیس اداره کل انتشارات و تبلیغات و راه اندازی رادیوی تهران در اوایل سال ۱۳۱۹ وارد مرحله تازه‌ای شد و شتاب مضاعفی گرفت.» (۹۵)

آنجا ق تورکلر اؤتن ۱۰۰۰ ایللیک حؤکومت‌لرینده نئجه داورانیدیرلار:

«ترکان این امتیاز و افتخار را دارند که از غزنویان تا قاجار گرداننده‌ی تاریخ و فرهنگ و سیاست ایران بوده اند، بی این که در این مسیر دراز و هزار ساله‌ی حاکمیت، حتی اندکی

به حقوق و مظاهر دیگر اقوام ساکن این سرزمین تجاوز کنند و آن را ندیده بگیرند. حاکمان ترک هرگز دیگران را، همانند دوران کوتاه حاکمیت فارسیان بی ریشه، مجبور به ترک زبان و لباس و آداب و رسوم بومی خود نکرده‌اند و در زمان تسلط آن‌ها ایران پیوسته تجمعی از «ممالک محروسه» با حقوق برابر قومی شناخته می‌شده و جایی ثبت نیست که گفتن و نوشتن و یا لباس پوشیدن و رقصیدن به زبان و شیوه‌ی ترکی امتیاز ویژه‌ی شمرده شود. آن‌ها در مقاطعی پایه‌های عالی‌ترین فرهنگ و تولید هنر اسلامی را در رده‌ها و زمینه‌های مختلف و به ویژه معماری ریخته‌اند و ترکان عثمانی تا استقرار حکومت جهانی مسلمانان فاصله‌ی چندانی نداشته‌اند و می‌توان گفت که مفهوم ملی و حقوقی سرزمین ایران، که امروز پذیرفته‌ایم، حاصل سیاست زیرکانه‌ی متحد کردن ده‌ها ملت و قوم مختلف در زیر پرچمی واحد در زمان صفویه است که یک حاکمیت مطلقاً ترک شناخته می‌شود. ترکان می‌توانند این الگوی هزار ساله را در برابر مسئولین سیاسی و فرهنگی جمهوری اسلامی قرار دهند و به آن‌ها یاد آوری کنند که مبارزه با خراب‌کاری‌های بنیادین رضا شاهی با زیر و رو کردن مقبره‌ی او و برگرداندن چادر بر سر زنان معنا نمی‌گیرد، در حالی که کتاب‌های درسی کودکان ما هنوز از همان فرهنگ رضا شاهی تغذیه می‌شود و همان تمدن ممتاز دروغین ایران پیش از اسلام و برتری طلبی فارسیان را تبلیغ می‌کند.» (۹۶)

بو قونودا مخبرالسلطنه هدایت (شهید خیابانلی‌نین قاتیلی) و رضاپالانچی‌نین باش باخانی اؤز خاطیره‌لرینده یازیر:

« در این اوقات روزی به شاه عرض کردم تمدنی که آوازه‌اش عالمگیر است دو تمدن است: یکی تظاهرات در بولوارها، یکی تمدن ناشی از لابراتورها. تمدنی که مفید است و قابل تقلید تمدن ناشی از لابراتورها و کتابخانه‌ها است. آثاری که بیشتر ظاهر شد تمدن بولوارها بود که به کار لاله‌زار می‌خورد و مردم بی بند و بار خواستار بودند.» (۹۷)

بنه لیکله قولدوررضا قودرته چاتان کیمی، قاجار عصریندن میراث قالمیش بوتون قانونا، دموکراسییا و هابئله آزادلیغا سون قویدو و مشروطیت قایدالارینی آیاق آلتینا قویاراق بیر سرطان تومورجوغو کیمی بوتون حاکمیت عرصه‌لرینی بورودو. اونون زامانیندا هنج بیرمستقیل درگی چیخمادی و هنج بیر آزاد قانون مجلسده تصویب اولمادی!

قاجارخانلیغی دؤوروندن قالان اونلار گؤرکملی و تاریخی قصر، سارای، کؤشک، باغ، دروازا، مکتب و باشقا بینالارسؤکولومه‌سه لر، یا اوز باشینا بوراخیلیب و یا سربازخانا اولدولار. (۹۸)

بو قونودا عبدالله مستوفی ریضا شاهین بیر تمثیلچی سی کیمی دئییر:

«مدارس آخوندی قدیم بعضی مثل دارالشفا کلا و برخی مثل صحن بقعه سید ناصرالدین بعضا گرفتار خرابی شده است... ولی اگر تمام آن مدارس هم به امر رضا خراب شده بود ضایعه مهمی نبود.» (۹۹)

آیت الله {ایمام} خمینی، پالانلی رضا نین مدرسه داغیتماسی اوچون بئله بویورور: «مدارس علمی را که سرچشمه این منظور {تعلیمات} بود در تمام کشور از آنها گرفته یا بستند و یا مرکز فحشاء مشتی جوان تازه رس قرار دادند؛ جایگاه مشتی ارامنه کردند...» (۱۰۰)

شوبه سیز بیرینجی پهلویلیک زامانیندا قاجارلیق آبیده سینین داغیدیلماسی اوزو اوچون ان دهشتلی و قورخونج بیر حنکایه دیر. سادهجه طهراندا بیر نئچه یئنی بینا آرکائیستی باخیش لار اساسیندا تیکیلدی. آنجاق آذربایجاندا رضاخان زامانیندا هر بیر ایل پهلوی حؤکومتی سوردوکجه اون ایل دالییا اوتورماق دویولوردو.

پان آریانیست لرتات-فارس دیلی اوچون فرهنگستان تاسیس ائدیب، اؤلموش - اونودولموش و قوندارما کلمه لری دالبادال توخویوب بوراخدی لار. اونلار سونرا بیر سیستماتیک پیلانی اجراییه قویاراق آذربایجاندا "یالان، یامان و قان" پروژه سی نین اوزانتیسیندا فارسلاش دیرماق گئدیشاتینی تورکجه یئر آدلاری نین قوندارما فارس آدلارینا دیشدیرلمه سی ایله باشلا دیلار. (۱۰۱)

هابئله تورک دیلینین دانشماسینی دا یاساق ائدیب و مدرسه لرده یازیق تورک اوشاق-لارینی اوزون قولغا بنزه دیب اونلارین دیل لرینه ایستی اوت و تورک معلم لرینی ال-لرینه اریمیش قوروشون تؤکدولر.

ان آجی حقیقت بودور کی تورک تاریخ بویو تات دیلینه خیدمت ائده رک و اونون ضعیف ادبیاتینی قات - قات اؤز نهنگ شاعیرلری (مولوی، نظامی، صائب، پروین، شهریار...) ایله گوجلندیره رک، غفیلدن شوونیست لری ن حمله سیله اوز به اوز اولدو. بوتون ایراندا دانشیلان دیل لره سایغی گؤسته رن تورک، یئنی حاکیم لرین طرفیندن تورک اولدوغو و تورکجه دانشدیغی اوچون ایهانته و ایسارته معروض قالدی. ایران تاریخینده آریان آدیندا یئرسیز آچیلیمیش قارا پارانتر، بیر فاتح دوشمان کیمی بوتون مغلوب قومیت لرین حتی فیزیکی محوینه چالیشدی. اؤز دیلین و اؤز عیرقین اوستون گؤره ن آریاچی لار، آدولف هیتلرین آریانچیلیق تبلیغاتیندان نظم و دیسیپلین یوخ، بلکه یالینیز و یالینیز نفرت و جینایت اؤیره ندیلرو بئله لیکله ایراندا آپارتاید رژیمینی یاراداراق «قانقاریا دیالکتیکی» (۱۰۲) باشلا ییب حاکیم ائتدی لر!

قطعیته اؤتن ۸۵ ایله پان ایرانیسم، پان آریانیسم و پان فارسیسم کیمی تئرمین لر بو قانقاریا دیالکتیکی نین تمثیل لری دیرلر.

تمل داشلاری قویولور؛ شوونیزم تئوریک اولور:

رضاخانین قودرته چاتماسی و اونون وحشی بیر دیکتاتورا چئوریلمه سی آریانچی تئوریسین لرین کؤمکیلی ایله مومکون اولدو. بو تئوریده فارس قومیتیندن و دیلیندن باشقا هئچ بیر میلت و دیل رسمیته تانینمیشدی. مثلاً تات شاعیری عارف ریضاخانین قاداسین آلاق دئییر:

باد سردار سپه زنده در ایران، عارف کشور رو به فنا را به بقا خواهد برد
هابئله او تورک سویونو و تورک دیلینی محو ائتمکدن اؤترو، یازدیغی تصنیفینده جالادار کیمی قان - قان دئییر:

«زترک این عجب نیست چه که اهل نام و نسب نیست،

قدم به خانه کیخسرو این ز شرط ادب نیست...»

زبان ترک از برای از قفا کشیدن است،

صلاح پای این زبان ز مملکت بریدن است،

دو اسبه با زبان پارس از ارس پریدن است...»

نسیم صبح، خیز، بگو به مردم تبریز،

که نیست خلوت زردشت جای صحبت چنگیز...» (۱۰۳)

اؤرنک اوچون **فرنگیستان درگی سی** (۱۳۰۳ش./۱۹۲۴م. دن ۱۳۰۵ش./۱۹۲۶م. دک)

آلمانیا دا مشفق کاظمی نین مدیریتی ایله چیخاراق بئله یازیر:

«در {ایران} کشوری که ۹۹ درصد مردم تحت سلطه روحانیون مرتجع هستند، تنها امید

ما به موسولینی دیگری است تا بتواند قدرتهای سنتی را از بین ببرد و در نتیجه بینشی

نوین، مردمی جدید و کشوری مدرن به وجود آورد.» (۱۰۴)

ایران شهر درگی سی (۱۳۰۱ش./۱۹۲۴م. دن ۱۳۰۵ش./۱۹۲۶ق دک) برلینده حسین کاظم-

زاده نین مودیریتی ایله چاپ اولوب بو دهشتلی گئدیشی کامل ائتمکدن اؤترو دئییر:

«ما باید فرقه های محلی، لهجه های محلی، لباس های محلی، مراسم و آداب و احساسات

محلی را از بین ببریم.» (۱۰۵)

بئله لیکه بو درگی نین عقیده سینه گؤره وحشی عرب (!) امپریالیسمی نین سولطه سیندن

چیخیب «از توانائیهای آفریننده ایرانیان هوشمند آریایی نژاد» فایدالاناجاییق! (۱۰۶)

هابئله محمود افشارین باش یازاریغی ایله طهراندا یاییلان آینده درگی- سی (۱۳۰۴ ش. / ۱۹۲۵ م) بو قونودا بئله دوشونور:

«ایده آل یا مطلوب اجتماعی ما حفظ و تکمیل وحدت ملی ایران است... چگونه به وحدت ملی خواهیم رسید؟! اما منظور از کامل کردن وحدت ملی این است که در تمام مملکت زبان فارسی عمومیت یابد. اختلافات محلی از حیث لباس، اخلاق و غیره محو شود و ملوک الطوائفی کاملاً از بین برود. کرد، لر، قشقایی و عرب، ترک و ترکمن و غیره با هم فرقی نداشته، هریک به لباسی ملبس و به زبانی متکلم نباشند... به عقیده ما تا در ایران وحدت ملی از حیث زبان، اخلاق، لباس و غیره حاصل نشود هر لحظه برای استقلال سیاسی و تمامیت ارضی ما احتمال خطر می باشد. اگر ما نتوانیم همه نواحی و طوایف مختلفی را که در ایران سکنا دارند یکنواخت کنیم یعنی همه را به تمام معنی ایرانی کنیم، آینده تاریکی در جلو ما است... پس باید همه یک دل و یک صدا بخواهیم و کوشش کنیم که زبان فارسی در تمام نقاط ایران عمومیت پیدا کند و بتدریج جای زبانهای بیگانه را بگیرد. باید مدارس ابتدایی برای آموزش زبان فارسی و تاریخ ایران تاسیس شود و راه آهن ساخته شود تا روابط سریع و ارزان میان نقاط مختلف برقرار شود و مردم شمال و جنوب، مشرق و مغرب بیشتر به هم آمیخته شوند. باید هزارها کتاب و رساله دل نشین کم بها به زبان فارسی در تمام مملکت به خصوص آذربایجان و خوزستان منتشر نمود. اسامی جغرافیایی غیر فارسی را باید تبدیل کرد و با توجه به بسیاری مسائل دیگر به وحدت ملی دست یابیم.» (۱۰۷)

شیخ الاسلامی آدیندا کیمسه جیک بو فاشیستی باخیشی تام آچیقجاسینا سؤیله یه رک دئییر:

«گسترش بیش از اندازه زبان ترکی در آذربایجان و توسعه نامعقول زبان عربی در خوزستان دو خطر بسیار اساسی است که هرگز و در هیچ مقطع زمانی نباید دست کم گرفته شود... با بودن رسانه های مقتدر گروهی و امکانات آموزش وسیع که در دسترس زمامداران قرن کنونی هست می توان زبان فارسی را در عرض ۵۰ یا ۶۰ سال به نفوذ و گسترش سابق رساند و با رخنه دادن آن به عمق همه شهرها و روستاهای آذربایجان و زنجان این مشکل ملی و سیاسی را برای همیشه حل کرد...» (۱۰۸)

جواد شیخ الاسلامی و ماهیار نوائی کیمی فاشیست تئوریسین لر، سود امر تورک اوشاق- لارینین یئددی یاشیناجان آنالاردان آیریپ فارس عایله لرینده پایلانماسینی دا طلب ائدیردیلر... بلکه بو اوشالار فورصت تاپیب تورک دیلینی اؤیرنمه سین لر. (۱۰۹)

بو ایفراطی فارس‌چیلیق اوقدهر قورخونج وضعیته یئتیشیرکی سیدحسن تقی‌زاده کیمی شخص‌لر، فاشیزمین حددن آرتیق چوخالماسی اوچون اویاری وئرهرک سسله‌نیر: «بعضیها چشم بسته، گاهی به عرب و ترک طعن کرده بدزبانی میکنند. گذشته از آنکه این نوع افراطها و تعصبات مذموم با روح اسلام که برادری در بین مسلمین را ترویج کرده منافات دارد و از جوهر عالی اسلام دور است برای سیاست داخلی نیز فوق العاده خطرناک است. کسانی که همه هموطنان خود را برادر خود میدانند پس از آن نوع حمله به عرب بطور مطلق چگونه به قسمتی از وطن خود که سکنه آن عرب زبان است رفته دعوی برادری می کنند... همچنین طعن‌های خصومت آمیز به اقوام ترکی زبان که از شمال شرقی سیبری تا بالکان در قریب نه هزار کیلومتر انتشار دارند... سزاوار نیست.» (۱۱۰)

بئله‌لیکه تام آیدینجاسینا گؤرونور کی پهلویچی‌لرین ایش باشینا گلمه‌سیندن سونرا حؤکومتین تعلیم و تربیتدن آماج‌لاری یالنیز و یالنیز فارس دیلینی و اؤز سئودییی تاریخی اؤیرنجی‌لره اؤیرتمک و هابئله بوتون باشقا دیل‌لری خصوصیه آذربایجاندا تورک دیلینی و خوزیستاندا عرب دیلینی، سیتیماتیک یول‌لارلا محو ائتمک‌دیر.

فاشیزمین پراتیک گؤرونولری؛ قاتیل دیل محکوم دیل‌لره مؤیدان اوخویور!

بئله بیر فاشیستی باخیشی عینی ائتمکدن اؤترو، ۱۳۰۴- جو گونش ایلیندن ۱۳۲۰- جی ایله‌دک محصیل‌لرین سای ۱۲ قات آرتیب، مدرسه‌لرین سای ۶۴۸ مدرسه‌دن ۲۳۳۶ مدرسه‌یه چاتدی. ۱۳۱۳- جی گونش ایلینده طهرانین دانشگاهی تاسیس اولدو. آنجاق بو دانشگاه آذربایجانین میلی حؤکومتینه‌دک یالنیز طهران انحصاریندا قالمیشدی. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سی‌نین صدری رحمتلیک شهید پیشه‌وری اؤز فرمانی ایله ۱۳۲۵-ده آذربایجانین ایلك اونیورسیتتینی (دانشگاهینی) و ایرانین ایکینجی دانشگاهین تاسیس ائتدی. بو بیلیم یوردوندا بوتون درس‌لر آنا دیلمیزده وئرلیردی.

پان‌ایرانیست‌لرین ضیدی اینسانی دوشونجه‌لری اوزانتیسیندا، احمد کسروی ۳۵ یاشیندا ایکن، شهرت طلب بیر کیمسه کیمی، مامور اولوب و سورعتله چالیشیر ایراندای فارس شوونیزمینی تئوریک ائدیپ فاشیزمین پراتیک اوزونو گؤسترین. بئله‌لیکه آذربایجان تورک‌لری‌نین و خوزیستان عرب‌لری‌نین کیملیکلری زهرلی تحقیرات و تحریفات اوخ-لاری ایله هدف‌لنیر. بئله بیر شارلاتانیستی گئدیشین قارشیسیندا حؤرمتلی عالیم یازیچی جلال آل‌احمد باغیریر:

«یکی زردشتی بازی است برای کوبیدن اسلام و دیگری فردوسی بازی و سومی کسروی بازی که یک روشنفکر محقق در تاریخ معاصر، پیغمبری دروغین از آب در می آید با یاوه‌های ورجاوند بنیادش!» (۱۱۲)

تورکلرین و عربلرین سوی لاری، تاریخ لری و دیل لری دانلیلر و اونلرین ان زنگین و انگین کئچمیش لری ان آغیر دانلاق لار ایله اوز به اوز اولور. کسروی بیر مامور کیمی تورکلره «آذری یا زبان باستان آذربایجان» و عربلره «تاریخ پانصد ساله خوزستان» آدلاریندا ان گولونج و قوخونج کیتاب لاری یازیب یوخاری مقام لارا چاتیر. تورک آذری اولور و عرب تازی!

البته اؤتن ایکی - اوچ ایله کسروی نین عربجه یایلمیش اثرلرینین یئی آراشدیرمالاریندا قباریق دئییشیکلیکلر گؤزه چارپیر و گؤرونور کی کسروی اؤزو ده علمی باخیمدان بو قونودا اولان اسکی یازیلارینا هئچ اینانمیرمیش! (۱۱۳)

بئله لیکله ایراندا یئی مدرسه لر تورکلر ایله آچیلما سینا و ایلک درسلییین «وطن دیلی» اولماسینا باخمایاراق ان آغیر عذاب لار آذربایجان تورک میللتینه پهلوچی لر طرفیندن نازیل اولدو و نهایتده تورکون تاریخ بویو فارس دیلینه گؤره چکدییی آغیر زحمت لرینه دیر وئریلدی!

آتالار بئله دئییب دیرلر: بئش بارماغیمی بال ائدیب قویدوم آغزینا، دئی: آجیدی کی آجیدی! حتی ایش او قدر کورلانندی کی عبدالله مستوفی کیمی اوستاندارلار و محسنی ایله ذوقی کیمی رییس فرهنگلر آچیق جاسینا، اوتانمادان آذربایجان میللتینی «ترک خر» و اونلرین موقدس دیل لرین تحمیلی آدلاندیریدیلار. (۱۱۴)

۱۳۰۳ - جو گونش ایلینده ذوقی نین جیددی مخالفتی جبار باغچابان جناب لاری نین تبریزده ائشیتتمز و دانیشماز (لال - کار) اوشاق لارینین ایلک مکتبی ایله، گئریچی لیک تاریخینی بیر ده تکرار لاندیردی!

هابئله مستوفی تورکجه دانیشماغی یاساق ائده رک مدرسه اوشاق لارینا دئیرمیش: «شما که اولاد واقعی داریوش و کامبیز هستید چرا به زبان افراسیاب و چنگیز حرف می زنید؟» (۱۱۵)

بؤیوک قاشقای مظلوم تورک میللتینین وضعیتینی آذربایجان دان قات - قات پیس ایدی. فارسین قاشقای بؤلگه سینده قاشقای ائلینی تخته قاپی ائتمکدن اؤترو، اون مین لر قاشقای اؤلدورولدو و یاشاییش یئرلرینه هوجوم اولاراق وارلیق لاری یوخا چیخدی!

او چاغ لاردا ایراندا حوضورو اولان آمئریکالی قاضی "ویلیام او. داقلاس" «شاشیریدیچی یورد؛ محبتلی میللت» آدلی کیتابیندا قاشقایلی لاردان ائشیتدییی بعضی هورکونج ظولم لردن

یازیدیر.

او دئییر :

رضاخان سرکرده لرینین بیر، اؤز تولالارینی دوغان ایت اولدوکن سونرا، تزهجه دوغوش یازیق قاشقای آنالارینین دؤشوندن امیزدیریمیش! (۱۱۶)

بنله لیکله بو جلاده سرکرده تورک آنالارینی تحقیر ائتدیکن اؤترو دین بابتیندن نجیس تانینان حیوانی قاشقای آنالارینین موقدس سودو ایله امیزدیریمیش. همن قوتسال سود کی تورک- لر اونا آند ایچرلر!

بلکه بو سؤزلر اینانیماز اولسون. آنجاق عبدالله مستوفی نین خاطیره لرینده بو دهشت اولای- لاردان بیر سیرا اینعیکاس لار واردیر. مستوفی سونرالار آذربایجان اوستانداری اولراق اؤز خاطیره لرینده قاشقای حادثه لریندن بنله یازیر:

« به افسران ارتش هم برادرانه توصیه و عرض می‌کنم که بر خلاف گذشته... در اسکان هم رعایت مال و حال آنها را بفرمایند که خسارت مادی و آبرویی و تلفات جانی به آنها وارد نیاید و از فرستادن سرپرستی که زن‌های ایل را به شیردادن سگ‌های خود وادار کند، بپرهیزند و بدانند که اینها هرچند نادان، ولی ودیعه خداوندند... همان خرده افسری که این دایگی سگش را بر زن یکی از افراد ایل تحمیل می‌کرد، حالش چطور است؟...» (۱۱۷)

بو قونودا ریچارد کاتم دئییر:

رضاخانین ۲۰ ایلیک سلطنتینده هنج بیر سیاست، عشایرین باسستیرماسی کیمی بو کیشی- نین هوشون و حدودسوز رحمسیزلییین گؤسترمیر! (۱۱۸)

پهلویچی لیک کوک سوز دور؛ پان آریانیزم یاردیما گلیر!

قاجار خاقانلیغی زامانیندا تعلیم و تربیت هزینه لری عمومین میلی اولراق، اونون هدف لری سادهجه علمی و دینی تعلیم لری اولسایدی دا، پهلوی لر زامانیندا فارسلاشماق باش مقصد اولدو.

قاجار چاغیندا مین لر یئنی مدرسه پارلاق اینجی لر کیمی بوتون ایرانین عرصه سینده یاییلیرسادا، بیرینجی پهلوی دؤنه مینده باسقی لاری شیدت لندیرمک اوچون یوزلر پادیگان (اوردو) قیزیلجا یارالاری کیمی مملکتین اوزونه سپه لندی. رضا شاه دستورو ایله بوتون غئیری فارس مدرسه لر خصوصیه تورک و عرب دیل لرینده تدریس ائدن مدرسه لر و هابنله چاپخانالار باغلاندی (۱۱۹) و بو سیاست غئیری فارس لار آراسیندا ساوادلانما درجه سینی چوخ چوخ ائندیردی.

بیر قوندارما میللت یاراتماقدان اؤترو ان قانیق حاکیم ایش باشینا گلیب بوتون غئیری فارس دیل‌لری کسدی. بئله‌لیکه لاپدان - لاپا اینانیلماز وحشیانه ایش‌لر ایله ایراندای میلی مسئله یارانیب، درینلشیب زهرلندی. (۱۲۰)

دوشمانین کؤمکیلی ایله تخت اوستونه چیخان پهلوی‌لر، افغان‌لار و زندلرین یاندیریجی هوجوملاریندان سونرا یئنی بیر بالتانی مملکتین تمدون بینوره‌لرینه چیرپدی‌لار.

بئله‌لیکه اینانیلماز بیرسورعتله، فارس دیلینه ان قورخونج بیر حؤکومتین مجلسینده، بیر ساده اوتورب دورماق ایله رسمیت وئرلیب، بیردن- بیره کؤهنه پالان‌لار دئشلیب میللتین قولاغینا دیمه‌ین تاریخ‌لر، ۲۵۰۰ ایلیک قیبرلردن اوزه چیخاریلیب و بوتون اؤتن ۱۴۰۰ ایل تورک-هیندو فلاتینداکی دونیا یا حیرت وئرن ایسلام، تورک و عرب تمدونو تحقیر اولونوب، ان چیرکین سؤیوشلرله اوز به اوز اولدو. بو فلاتین خالق‌لارینین نظرینده، ایسلامدان قاباقکی دؤوران‌لار ان قارانیق تاریخ‌لر کیمی گؤرونمه‌سینه رغمن، بیردن بیره سو اوزو یوخاری آخدی و ابوعطا سسی هر یئری بورودو!

ابوعطا اوخویان‌لارین دئییی سؤزلره گؤره هئچ بیر فاکتین بولونمامادیغینا باخمایاراق، عرب و ایسلام دهشتلی حمله‌لره معروض قالدیلار.

البته فارس‌لارین بعضی آیدین تاریخچی لری موختلیف قورخوتمالاری گورمه میش دوتاراق، بو بوش سوزلرین قاباغیندا دایاندیلار.

«یکی از بزرگترین دروغهای تاریخی این است که پیش از حمله اعراب در ایران تمدنی باشکوه وجود داشته است اگر چنین ادعایی صحیح باشد باید برای آن مستندات نیز ارائه شود. از تاریخ پیش از اسلام سه نشانه روشن باقی است: نخست تخت جمشید و بناهای هخامنشیان در آن منطقه که به نقل تمامی مورخان نه توسط ایرانیان بلکه توسط مهندسان رومی ساخته شده اند. دوم مانی نقاش که بعضی حتی او را پیغمبر خوانده‌اند و آثاری از خود به جای گذاشته و سوم دانشگاه جندی شاپور که پاره‌ای از ملی‌گرایان به درخشش علم پزشکی در این دانشگاه استناد می‌کنند. البته پیشرفتهای علم پزشکی در این دانشگاه نیز نه به دست ایرانیان که به واسطه مسیحیانی که در برخی از جنگها شکست خورده و به این منطقه عقب‌نشینی کرده و ماندگار شده بودند محقق شده است. اما اگر بپذیریم که تمامی این سه شاخصه به دست ایرانیان پا گرفته جای این پرسش هست که این پیشرفتهای در مقام مقایسه با پیشرفتهای تمدن یونان چه جایگاهی دارد؟! ایرانیان در برابر سقراط و افلاطون و ارسطو یا در برابر جالینوس پزشک چه اثر ماندگار و قابل مقایسه‌ای از خود به جا گذاشته‌اند؟! ایرانیان در برابر نوشته‌های بزرگان صد برگ، حتی پنج برگ اثر مکتوب جدی قابل قیاس ندارند. پس نشانه‌های این تمدن ادعایی

کجاست؟! می‌گویند این نشانه‌ها در حمله اعراب بکلی سوخته است. این ادعا نیز خلی در پرسش ما وارد نمی‌کند. به هر حال برای پذیرش وجود چنین تمدنی ارایه سند و نشانه مدرک نیاز است. چیزی که ملی‌گرایان ما از فراهم کردن آن ناتوانند.» (۱۲۱)

بونا باخاراق کی ایندی بعضی بؤیوک تنقیدچی‌لر، غرب دونیاسیندا بو قوندارما تاریخ‌لره حمله ائده‌رک اؤز ایضاحات‌لاریندا پان‌فاریسیست‌لر طرفیندن گؤیه قالدیریلیمیش هخامنش حؤکومتینه، «شیطان ایمپیراتورلوغو» آد وئرمیشدیرلر. (۱۲۲)

بیرینجی پهلوی دیکتاتورلوغو او‌قده‌ر قارا و آغیر ایدی کی یوز مین‌لر اینسان آذربایجاندا، قاشقای ائل‌لرینده، گیلاندا، لوریستاندا و ساییره یئرلرده کوتله‌وی شکیلده قیرغینا گئندیلر. حتی سارایدا شاهین اؤز اطرافیندا اولان بعضی یاخین کیمسه‌لر، او جومله‌دن بختیارلی-اسعد، تئیمورتاش، عبدالحسین دیبا، ماکی‌لی اقبال‌السلطنه، نصرت‌الدوله و داور کیمی شخص‌لر ده گیزلینجه سینه اؤلدورولدولر.

عباس میرزا عصرینده عسگرلرین قلیان چکمه‌سی ایله موخالیفت اولونورسادا، قولدور رضا زامانیندا تیریئک و شیره کیمی مخدیرماده‌لرین مصرف قانون‌لاری مجلسیده تصویب اولوب بوتون موخدراتین دوزلمه‌سی، یاییلماسی و ساتیلماسی دؤولت‌الینه کئچهرک، ایران میللت‌لرینین اخلاق ساغلاملیغی‌نا، تاریخ بویو اولان ان چیرکین و کیفیر اجتماعی ضربه و لطمه دیدی.

مثلا اوستاد محمد علی فرزانه اوز ترجمه‌ی حال آدلی ال یازماسیندا یازیر:

«بیزیم بوتون درس اوخودوغوموز ایللرده گوندن-گونه خصوصاً مدرسه‌لرده آنا دیلیمیزین محدودلاشماسی و آرادان قالدیریلیماسی، اوشاقلارا حتی بو دیلده دانیشماغین یاساق ائدیلمه‌سی، تهراندان ان ساوادسیز و قولدور مامورلارین آذربایجانا گونده ریلمه‌سی و بو آرادا اچیق-آشکار تریاکین اشاعه ائدیلمه‌سی (تاکید ایله قید ائتمه لیم کی، من درسه گئندیگیم ایللرده بیر کیلومترده چوخ فاصله ده اولمایان ائو ایله مدرسه آراسیندا اون-اون ایکی دانا تریاک‌خانا وار ایدی و بونلار دا تریاک چکمک تام صورتده آزاد ایدی)، جماعتین دسته-دسته آذربایجاندا کوجه‌سی و مازنداران ایش اوچون گئندلرین تونل‌لرده آدسیز-سانسیز آرادان گئتمه‌سی بورادا اولان آجیلیقلاری قات-قات آرتیریدی.» (۱۲۳)

مملکت بینوره‌دن داغیلماق اوزه‌رینده اولاراق آشیری فورمالیسم باخیش‌لاری اساسیندا، بیردن بیره ۱۳۰۷-جی گونش ایلینده بؤرک و گئیم قانون‌لارینین مجلسیده تصویب اولماسی هر آیدین اینسانی گولدوره‌رک آغلادتدی. او چاغدا میلی شورا مجلسینده اولان

قورخماز بیر وکیل اوژ جانیندان کئچیب دؤولتین گؤندریدی گولونج لایحه سینه اعتراض ائدهرک دئییر:

«اگر ما در کلاه و تنبان مردم در این مجلس صحبت کنیم این را نمی دانم صحیح هست یا نیست... بنده هم نشنیدم که در دنیا در هیچ پارلمانی بنشینند و قانون به جهت کلاه و تنبان مردم بنویسند.» (۱۲۴)

۱۳۱۴ - جی گونش ایلینده دی آیینین ۱۷- سینده کشف حجاب (اؤرتوک گؤتورمه) آدیندا قانون کئچیریلدی و قادین لارین چادرا و یاشماق ایله خیابان لاردا گؤرونمه لری یاساق اولدو. حتی چالیشیلدی مدرسه یه گئدن قیز اوشاق لاری و قادین ایشچی لری حؤکمن مکشوفه (آچیق گئیملی) اولسونلار. آمان جاهیل الیندن... (۱۲۵)

هر حالدا بئله بیر دورومدا تعلیم و تربیت وضعیتینی نین نئجه اولماسینی آنلاماق اولار! آنجاق «رضا شاه کبیر» ده یئنیلیدی و اونون ۱۲۵- مین نفرلیک تامتاراقلی اوردوسو بیر نئچه ساعات ایچینده داغلیدی. تاج الملوک رضا شاهین ایکینچی قادینی «خاطرات تلخ و شیرین تاج الملوک» آدلی کیتابیندا رضاخانین سقوطو زامانیندان بئله نقل ائدیر:

«باید عرض کنم مردم نه تنها از استعفای رضا و رفتن او از مملکت ناراحت نشدند و در برابر مداخله متفقین برای مجبور کردن رضا به استعفاء عکس العمل نشان ندادند، بلکه در کمال چشم سفیدی ابراز خوشوقتی و خوشحالی هم کردند و روزنامه ها هم که تا سوم شهریور ۱۳۲۰ دعاگوی رضا بودند شروع به هتاک و فحاشی نمودند! رضا از این تغییر حالت مردم خیلی ناراحت بود. آقای "محمود جم" که پیرمرد سرد و گرم چشیده ای بود به رضا گفت که نباید ناراحت باشد این خاصیت عوام است که در ایام قدرت حکام مجیزگوی آنها هستند و در ایام ضعف پنجه به روی آنها می کشند!» (۱۲۶)

بئله لیکه بللی اولونور کی نه دن رضاخانین سقوطو و اونون آفریقایا ایخراج اولدوغوندان سونرا جاماعات شادلیقدان پارتلا ییر و یئنه بیردن احمد شاه عصری کیمی یوزلر درگی چیخماغا و گئیش یاییلماغا باشلا ییر. دئییلن لره گؤره اوچ آی رضاخانین قاچماسیندان سونرا ۳۰۰ اجازه نامه یئنی درگی لرین یاییلماسی اوچون صادر اولونور. (۱۲۷)

اؤرنک اوچون او زاماندا یاییلان ایران درگی سی قیزغین هیجان ایله بئله یازیر: «...این چند روزه خوشوقتی مردم از رسیدن به آزادی و اعاده رژیم حقیقی مشروطه به حدی است که احتیاج بگفتار زیاد در اطراف آن نمی باشد. مجلس و ملت ایران بیست سال است چنان تشنه آزادی زبان و قلم بودند که مانند شخص گنگی که غفلتا بزبان آمده باشد می خواهند در آن واحد هرچه در دل دارند بگویند...» (۱۲۸)

آذربایجاندا فاجیعه؛ دهشتلی سوی قیریم!

ایکینجی پهلوی دؤنه مینین ایک اون ایلیبینه سوی و مدنیت قیریمی سیاستلری بوتون اؤلکه ده وحشیجه سینه سوردورولدو. بو فاشیستی سیاستلر داها آرتیق آذربایجاندا یورودولوردو.

۲۱ آذر ۱۳۲۴- ده میلی حؤکومت یاراناندان سونرا آذربایجاندا تعلیمات ساحه سینه بیر دؤنوش نوقطه سی گؤزه چارپیر. بوتون آذربایجان اؤلکه سینه یوزلر یئنی مدرسه تاسیس اولاراق اونلار درگی آذربایجان دیلینده نشر اوزو گؤرور. بو یئنی مدرسه لرده اوشاقلار و اکابیر (بؤیوک لر) بؤلوم لرینده «آنادیلی» ادلی کیتابلار آغالار و هابئله آزاد قادینلار واسیطه سیله تدریس اولونور.

۱۳۲۴ - جی گونش ایلینده میلی حؤکومتین چالیشمالاری ایله آنا دیلیمزین رسمی اولماسی، ۱۳۲۵ - جی ایله محمد رضا شاه دستور و ایله و قوام السلطنه کیمی منفور کیمسه نین هیدایتی ایله ان قورخونج شکیلده باستیریلدی و بئله لیکه اون مین لر تورک اینسان و یوزمین لر تورکجه کیتاب بیرلیکده شهادته اوغرادیلار.

درین اوره ک آغریسی ایله دئمک اولار کی، بو گونلرده آذربایجاندا باش وئرن سوی قیریم و هابئله باشقا فاجیعه لره گوره ، دونیانین هئچ بیر اولکه سیندن اعتراض سسی ائشیدیلمه دی . بئله لیکه بو اینسان نکاسی حاصیلی اولان و اوشاقلارین انا دیللی، کیملیکلی و وارلیقلاری ایله تانیش ائدن کیتالارین یاندریلماسیندا هئچ کسدن سس چیخمادی و دردی آذربایجانین ساغالماز دردلی اوسته بودا بیر اونودولماز درد اولدو. دیله سیغمایان بوجینایتلرین نتیجه سینده آذربایجان اوشاقلاری درین و قالارقی پئسکولوژی لطمه لر آلتینا کئچدیلر.

مئلن دوکتور احمد ساعی اوشاق ایکن خوی شهرینده اوز شوک وئریجی گوردوک لریندن بئله دئییر:

« ورود ارتش ایران را به خوی هنوز در خاطر دارم. وقتی یکی از کامیون های ارتش وارد شهر می شود یکی از اعضای حزب منحله پیشه وری را به عنوان قربانی با چاقو سر بریدند... با یاد آوری آن حادثه هنوز تنم می لرزد.» (۱۲۹)

۱۳۲۵ - جی ایلین آذر آییندا، آذربایجان میللی و کولتورو قارشیسیندا توره دیلمیش قورخونج (مخوف) جینایتلر کسکینلیکله دونیادا باش وئرمیش ان نفرتلی سوی قیریملاردان (=genocide نسل کشی) بیریدیر و بوگونکو آذربایجان تورک نسلینه بئله دهشتلی سوی قیریمینی دونیایا تانیتدیرماق و اونون جاوایی پان آریانیزمدن سورماق ان

اؤنملی وظیفه لریندن بیرلی سانلییر. (۱۳۰)

یازیق لار اولسون کی آذربایجاندا بئله بیر کولتورل سوی قیریم، کسلیمه دن، مصدق- السلطنه زامانیندا دا، سورعتله سوردو. او زامان یالنیز پان آریانیزمین مسیری بیر آز پهلویچی لیک مسیریندن آیریلدی. آنجاق ائله او زامان لاردا اوزونو میلی آدلاندران حاکیمیت طرفیندن، ۵ ایل قاباق آذربایجاندا باش وئرمیش قانلی سوی قیریمدان حیمایه اولونوردو. پهلوی رژیملی گله جکده تورکلر طرفیندن آذربایجان قارشیسیندا آپاریلیمیش سوی قیریمین میلی اینتیقامیندان قورخاراق، هر ایل ۲۱ آذری رسماً تعطیل ائدرک، بو گونه «روز نجات آذربایجان» آدلی قوخونج نوماییشلار سه مانلاردی. او قانلی و اولو گونون آغیرلاماسی اوچون رژه لر یولا سالینیردی، رادیویله تلوویزیوندا آنتی تورک وئرلیشلر یاییلیردی و تمبرلر نشر ائدیلیردی!

۲۱ آذرین هورکونتولو فیزیکی سوی قیریمیندن سونرا آذربایجان میلی آغیر بیر کولتورل قیریم کئچدی.

بارماقلار سیندیریلیر و قلملر قیریلیر، مدنی سوی قیریم باشلانیر:

۱۳۲۵ دن ۱۳۵۷ - جی ایل لری آراسیندا آنا دیلیمیزین فایدالانماسی و تورک آذربایجان سماوی موسیقی سی نین دیلله نمه سی رسمی تریبون لاردا یاساق اولاراق، آذربایجان موسیقی سینده و تورکجه سینده یاییلماغا ایدن آلان ماهنی لار ساده جه فائقه آتشینین (گوگوش) سکینه دای قیزی کیمی یونگول ترانه سینده مومکون اولدو!

جلال آل احمد اؤزو بیر فارس اولاراق تورکلره اولونموش ظولم لردن بئله سؤز آچیر: «از جمعیت ۲۵ میلیونی ایران {اواخر دهه چهل} دست کم ۶ تا ۷ میلیون نفر در حوزه زبان مادری ترکی به دنیا می آیند و در آن حوزه بسر می برند {غیر از میلیونها نفری که مهاجرت کرده اند.} اما به این زبان مادری حق ندارند در قلمرو هنر و فرهنگ و مطبوعات و ابزار ارتباطی و خدمات اجتماعی سخن بگویند و ناچارند زبان دیگری را به کار ببرند که فارسی است و از حوزه های خارج از حوزه بالش زبان مادری به ایشان تحمیل شده است. یعنی که در مدارس، در مطبوعات، در رادیو و تلویزیون در نامه نگاری های دولتی به کار بردن زبان مادری ایشان ممنوع است. بکلی ممنوع است. فقط روزی نیم ساعت از رادیو تبریز چیزی {شبییه} به زبان ترکی پخش می شود... قدم اول از نتایجی که مترتب بر این وضعیت است اینکه ۶ - ۷ میلیون آدمی را در ایران از بدوی ترین حقوق بشری محروم کرده ایم که به کار بردن آزادانه هر زبانی باشد که می خواهند.» (۱۳۱)

۱۳۴۶- جی گونش ایلینده بهمن آیینین ۶ - سیندا یئنی بیر دستور «فرمان انقلاب شاه و

ملت» آدیندا ایکینجی پهلوی طرفیندن صادیر اولدو. بو فرمانا دایاناراق « سپاه دانش ، سپاه بهداشت و سپاه ترویج آبادانی » آدلاریندا قادین لاردان و آغالاردان بعضی قوروپ- لار تشکیل تاپیب کندلره گؤندر یلدیلر. (۱۳۲)

بو قوروپ لار ظاهرده بیلگی، ساغلاملیق و آبادانلیق آماج لارینا گؤره چالیشیردی لار. آنجاق آدینی چکدیگیمیز قوروپ لارین توره د یلمه سیندن بیرینجی اولماسا دا ایکینجی هدف، غئیری فارس شهرلرینده فارسلاشدیرماق ایدی. بو فارسلاشدیرماق یالینیز اوشاق- لار اوچون یوخ بلکه یاشلی آغالار و قادین لار اوچون ده نظره آلینمیشدی. ائشیتدییمیز روایت لره گؤره بو قوروپ لارین بعضی داورانیشی خالق آراسیندا آجی خاطر لره بیرله شیبیدی.

مثلا:

«سحر چاغی کنده یئتیشدیم. ائوه طرف یولا دوشدوم. یولدا بیر ائودن عجایب باغیرماق و آغلاماق سسلرینی ائشیتدیم. وحشته دوشدوم! او ائوه ساری قاچدیم. گؤردوم ایکی اصفهان دان گلن سیپاهی دانیش خانیمی، کندین اوچ قوجا قادینین بیر طؤله یه سالیب آغاج و قامچی ایله او یازیق لاری دؤیور لر. سوروشدوم نه اولوبدور؟! غضبله نه رک دئدی لر: بو آهیل قادین لار بیزه ایکی گوندور پنیر و گیردکان و ئرچکلرینی و ئرمه ییبیدیلر!» (۱۳۳)

هر حالدا چالیشان لارین آماج لاری اؤیره تیم اولماسا دا ایکینجی پهلوی دؤنه مینده محصیل لرین و اؤیرنجی لرین سایسی چوخ آرتمیشدی:

«شمار دانش آموزان و دانشجویان در سال ۱۹۶۰ بیست و چهار برابر تعداد سال ۱۹۲۲ بود و {اختصاص} یک پنجم از هزینه ها {به} امکانات آموزشی هنوز تکاپوی نیازها را نمی کرد. حتی در سال تحصیلی ۱۹۷۷/۱۹۷۸ که مجموع دانش آموزان و دانشجویان ایرانی به ۱۰ میلیون رسیده بود ... تقاضا برای تحصیلات آزاد بطرز وقفه ناپذیری رو به افزایش نهاده بود...» (۱۳۴)

هابئله ایراندا ساواد روتبه سی ۱۳۳۵ - ده ۱۴/۵٪، ۱۳۴۵ - ده ۲۸/۱٪ و ۱۳۵۵ - ده ۴۷/۴٪ رقمینه یئتیشدی. (۱۳۵)

آنجاق «وزارت فرهنگ» و سونرالار «وزارت آموزش و پرورش» و «وزارت علوم و تعلیمات عالییه» کیمی وزارتخانالار، یالینیز پهلویچی لرین سؤزده یاراتدیغی «ایرانچیلیق ناسیونالیزمی» و دوغروسو «آریانچیلیق شوونیزمی» آماج لاری اوزانتیسیندا چالیشیردی.

«یک ناظر آگاه خارجی [جان مالوره] ناسیونالیزم ایرانی را خالی از محتوای اجتماعی قصد عمومی و حس فداکاری یافته است... در رابطه با ایران، ناسیونالیزم بیشتر هیجان

آفرین، محافظت کننده و دفاعی است.» (۱۳۶)

«جان مالوره» بو قونودا دئییر کی دوغروسو ایراندا تاریخ بویو عومومیتله میلی ناسیونالیزم ایکی تمل داشی اوستونده تیکلیبیدیر:

۱- قومیتلر ناسیونالیزمی

۲- قومیتلر ناسیونالیزمی چرچیوه سینده بؤیوک آماج لار اوچون فداکارلیق. (۱۳۷)

بئله لیکله گؤرونور کی پهلوچی لار ایراندا توپلومون دوغرو بینوره سیندن تام اوزاق دوشهرک اؤز رویالاریندا ایران اوچون آریایی چرچیوه سینده یئنی بیر ماهیت و کیملیک یارادیب اونو اطرافلی یول لار ایله تبلیغ ائدیرمیشلر.

مثلن ۱۹۳۵ م. / ۱۳۱۳ ش. ایلینده، آلمانستاندا آریان قونوسوندا فاشیست ژرمن لرین وئردییی بوم - بوش تئوری لری، ایراندا بؤیوک خولیا یاراتمیشدی. آدولف هیتلر «منیم ساواشیم» آدلی کیتابیندا آریان آدلی بیر سویون (نژادین) بوتون سوی لارا اوستون اولدوغونو و ورغولاییر و بو سویو گلجکده دونیانین صاحیبی بیلیر. البته حتی او زمان لار آریا و آریان آدلی ترمینلر دیلچیلیک دانیشیق لاریندا فایدالانیرسا دا بو کلمه لار آکادمیک بحثلرده سوی و نژاد آنلامیندا یوخ بلکه سادهجه دیل قوروپو آنلامیندا ایستیفاده اولونوردو. (۱۳۸)

هیتلر و اونون اطرافیندا اولان راسسیتلر بو دهشتلی و وحشتلی تئورینی پیراتیک ائتمکن اؤترو ایکینجی دنیا ساواشیندا ۸۰ میلیون یاخین اینسانی ان قورخونج و قورخونج شکیللرده قوربان ائتدیلر!

بو خولیا اوقدهر گوجلندی کی رضاخانین دا باشین قیزدیردی. (۱۳۹) سونرالار بو باخیشین آردیندا محمدرضا شاه دا اؤزونه «آریامهر» لقبی وئردی و بو جومله لار «شاهیسیم» ی تبلیغ ائدرک درسلیک کیتاب لارینا کئچدی: «خداوندا ازمیان خلیق دو گروه را برگزیده، پیامبران و شاهان»، «شاه، سایه خدا بر روی زمین است»، «چو فرمان یزدان، چو فرمان شاه»، «خدا، شاه، میهن»...

تاریخ بویو عومومیتله موختلیف اؤلکه لرده مذهب ایله ناسیونالیزمین بیرلشمه سینده شاهد اولاراق، ایراندا فارس ناسیونالیزمی نین آنتی ایسلام اولدوغو اوچون دینی و میلی کیملیک آراسیندا جیدی قارشیشلاشما یاراندی. یالتاق لار طرفیندن محمدرضا شاه بئله طمطراقلی ویلان لقب لرین وئریلمه سی اونو «من هامیدان اوستونم» دلی لییینه سالدی. بئله پان-آریانیستی داورانیش لارین اؤنونده شیعه مرجعیتی ده اعتیراض سسینی قالدیردی.

آیت الله (ایمام) خمینی: «در روزنامه به پیغمبر اکرم (ص) سب کردند. مجلس درست کردند و در آنجا از پیروزی اسلام بر کفر [منظور شکست ساسانیان و پیروزی سپاه اسلام

است] انتقاد کردند و این روشنفکرها دستمال در آوردند و گریه کردند که اسلام بر شاه آن وقت ایران غلبه کرده است.» (۱۴۰)

آیت الله گولپایگانلی: بو گونکو دنیادا و [بیزیم] ایسلامی مملکتده نچه مین ایلیک چوروموش عقیده لر قبول اولونماز و میللت هر قدر مدنیته یوکسک اولورسا، دها آرتیق بو دوروم اؤنونده دوراجا قدیلا! (۱۴۱)

آیت الله حکیم: [پهلوی لر] حؤکومتی جاهلیت دؤورنه قایتارماق ایسته بیرلر! (۱۴۲)

آیت الله میلانی: [پهلوی لر] حؤکومتی اورتا قرن لر (قرون وسطی) حؤکومتی دیر! (۱۴۳)

ایرانین خولیالی شاهی اؤلکه ده کی میللت لرین یوخسوللوقدان اپریمکده اولدوق لارینا باخمایاراق اؤزبئین خسته لیبی اوزانتیسیندا ۱۳۴۶ ش. / ۱۹۶۷ م. - ده طهراندا «تاج قویدو» توره ن لرین و تختی جمشیدده ۱۳۵۰ ش. / ۱۹۷۱ - ده «۲۵۰۰ ایلیک شاهلیق» جشن لرین ان آرکائیستی، شوونیستی و فورمالیستی شکیلده قوردو. شاه چالی شیردی بو شوونیستی توره ن لرین قورولماسی ایله اؤزونو ۲۵۰۰ ایلیک سلطنتین واریتی تانیتدیرسین. (۱۴۴)

۱۳۵۰ - جی ایله تخت جمشیدده قورولان توره ن لرین خرجی ۱۲۰ و ۱۵۰ میلیون دولار رقم لر آراسیندا اؤلچولور. بونا دیقت ائتمه لیبیک کی او زامان لار ایرانین صادیر ائتدیگی هر بیر نفت بوشکه سی ۱/۸ و ۲ دولار آرالاریندا ساتیلاراق ایرانین بوتون بیرایلیک بودجه - سی ۱,۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰ دولارا قدر توپلانیر. بئله لیکله آریامهر اؤز جنونو اساسیندا مملکتین بیرایلیک بودجه سیندن اوندان بیرینی پان آریانیزم باخیشلاری اساسیندا هزینه ائتدی. (۱۴۵)

اینگیلیس لی مخبر ویلیام شوکراس، شاهین مقصدینی ۲۵۰۰ ایلیک شاهلیق توره ن لریندن و کوروش ایله داریوشون آغیرلاماسیندان، ایراندا بوتون ایسلامدان سونراکی اوزون و زنگین تاریخی اونوتماق بیلیر و آرتیریر: شاه بیر کئچمیشی اونوتماق ایسته بیردی کی چاغداش ۲۰ - جی یوزایلیک اوچون ان اوخشار و بنزه ر تاریخدیر. (۱۴۶)

آنجا کی ایلی شاهلیق توره ن لرینین قورولماسیندان سونرا، ایراندا کند و شهر آراسیندا تعلیمات ساحه سینده اولان اؤلچونون نتیجه سی بئله دیر:

«در مناطق شهری به طور متوسط برای هر ۲۶ هزار نفر یک کودکستان، برای هر ۵۴۰۰ نفر یک مدرسه راهنمایی تحصیلی و برای هر ۸۸۷۴ نفر یک دبیرستان وجود داشت. در حالی که در مناطق روستایی برای هر ۲۹۷ هزار نفر یک کودکستان، برای هر ۱۶۶۰۳ نفر یک مدرسه راهنمایی و برای هر ۲۹۳۸۶ نفر یک دبیرستان وجود داشت.» (۱۴۷)

پهلوی لرین آرکائیستی و پان آریانستی داورانیش لاری نتیجه سینده هخامنش شاه لاری، پروپاقاندا یولو ایله، دنیادا بشریت تاریخینده ان گوجلو و سنویملی شاه لار کیمی

تانی تدری یلیردی!

ناصر پورپیرار هخامنش لرین دهشتلی عصرینی بئله آچیقلا ییر:
هخامنیش لر پوریم فاجیعه سینی هاخام لار کؤمکلییی ایله یولا سالاراق اولکده دهشتلی
بیر سوی قیریم یولا سالدیلار. بئله کی او سوی قیریمدان سونرا ۱۲۰۰ ایل بو بؤلگه لر
بوتون مدنیت علامت لریندن بوش قالدی! (۱۴۸)

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: علم قرنطینه اولاراق، ساوادالانماق فارسلاشماقدا گؤرونودو. بوتون
غئیری فارس دیل لر و تاریخ لر یاساقلانیب پان آریانیسم، شوونیستی بیر دوشونجه کیمی
تئوریک اولوب درسلیک کیتاب لارینی، درگی صحیفه لرینی و تلویزیون صحنه لرینی
دولدوردو.

ائیتیم آراج لاری: ۱۹۰۸- جی دوغوم ایلینده مسجد سولیمان شهرینده نفت قویولارینین
اینکیشافی و تیجاری ایستحصالی ایله میلی قازانجا گت-گنده بؤیوک بیر آرتما یارانندی
و زامان سوره سینده یئنی مکتبلرین سای آرتدی و هر مکتبه خوصوصیله شهرلرده
کیتابخانالار، لابراتورالار و ورزش گاه لار تاسیس اولدو.

ب- فاشیزم قارشیسیندا اینقیلاب

تبریزده ۲۹ بهمن قیامی، طهراندا ۲۲ بهمن ظفری

۱۳۵۶- جی ایله بهمن آیی نین ۲۹- ندا، تبریزین قیامتی بوتون رژیمن آیاقلارینا وحشت و
سارسینتی سالدی. هاممی بیر اورتاق نتیجه یه چاتمیشدی: اینقیلاب تبریزده ن
باشلانیدیر. آریامهرین عومرو سونا چاتماقدادیر!

بو غئیرت قیامتینده، ۶۲ بانک اولاندی، ۹۷ بانک داغیلدی، ۳ سینما یاندیریلدی، ۷ سینما
آغیر خسارتلر گوردو، ۱۲ دولت مرکزی اودا وئریلدی، ۱۹۶ ایداره داغیلدی، ۱ هتل
اوچورولدو، ۳ تانک پارتلاندی، ۳۷ دولت ماشینی یاندیریلدی هابئله اونلار قومارخانا،
مئخانا و فحشا مرکزی جاماعتین نفرت اودوندا کول اولدلار. آروپالی شاهد لرین
دئدیگینه گوره شخصی ماللارا زیان ده یمدی و بوتون اولدانان و یا داغیدیلان بانکلارین
سند لری محو اولسادا حتی بیر ایسکیناس صاندىقلاردان اوغورلانمادی!

بو خبر گوستریر آذربایجان تورک لری و هابئله تبریز میلیتی بهمنین ۲۹ ندا ان اولو هدف لر
یولوندا، ان پارتلا بییشلی بیر اینقیلابی یارادیب و هیدایت ائدیبدیرلر و گوزقماشدیریجی بیر

اخلاقلا داورانیدیرلارا!

هابئله عینی شاهیدلرین دئدیگینه گوره تبریز اهالیسی، اللرینه کچن چوخلو پهلوچیپلیکی و پان آریانیزی تمثیل ائدن علامتلی دارما داغین ائتدیلر. بو قیامدا شهناز، کوروش، آریا، فرح، فردوسی، شاهریضا، شاپور، ولیعهد و پهلو کیمین آدلی تابلولار سیندیریلیر و یا دووارلاردان قوپاریلیر.

هائله دئییلیر کی تبریزده مدرسه اوشاقلاری و دانیشگاه اویره نجی لری، فارسجا یازیمیش درسلیک کیتابلارینین شوونیستی یازیلارینی درسلیکلردن جیریب، کوچه لرده سپه له بیب و یا یاندیریرمیشلارا!

سونرالار تبریزین ضیدی پان آریانیستی قیامینا اوخشار قیاملار بوتون ایراندا باش وئردی. حتی چوخلو تات شهرلرینده پان آریانیسم نیشانلاری داغیلدی. مثلا ساری شهری نین ایندیکی ایمام خمینی مئیدانیندا هخامنش سربازلاری نین موجسمه لری میللتین کولونگری آلتیندا سوکولدو و طهرانین بو گونکو حور میدانی نین اورتاسیندا قویولان اصلان هیکلری داغیلدی.

بهمین ۲۹ ندا، ایران چاغداش تاریخینده آذربایجانلی لارین ان عظمتلی قالخیشلاریندا، ان غدار، نژاد پرست، شوونیست و دسپوتیست رژیمین حیاتینا گرچکده ن سون قویولدو. تبریزین قالخیشی ایران میللتلی نین نرفتدن شیشمیش یانارداغین پارتلاتدی و بیر آخار یانار اینقیلابی گئدیشاتا، ان گوجلو سوییه ده مئیدان آچدی. تبریزین اینقیلابی اولکه نین هر یئرینده، بوتون قومیتلی و میللتلی و خاصه ایران اراضیسینده یاییلمیش اون میلیونلار آذربایجان تورکلرینی او یادیب دیره نیشه ساری یونلتدی.

رسمی آمار لارا گوره اینقیلابین قورتاریشینا دک یالنیز تبریز ۴۰۰ دن یوخاری شهید، آزادلیق و عدالت یولوندا تقدیم ائتدی. بئله لیکه تبریزده ۲۹ بهمن قیامی، طهراندا ۲۲ بهمن ظفری اوچون یول آچدی. آنجاق اینقیلابدان سونرا رسمی تقویملرین ۲۹ بهمن صفحه سی نین بوم بوش اولدوغو، بلکه بو سوزو دئمک ایسته بیر کی؛ بهمن آیین ۲۹- ندا هئچ اهمیتی بیر حادثه اوز وئرمه بیبیر!

بئله لیکه اینقیلابین ان اونملی حادثه سی اونوتدورولور و آذربایجانین ان قباریق تاریخسل ایزلری سیلیندیریلیر! (۱۴۹)

بو سرسم گئدیش دوراجاق می؟!

ایندی انقیلابدان سونرا میلیونلار قیز ایله اوغلان، البته داها آرتیق فارس بؤلگه لرینده، اونمینلر مکتبه و اونلار بیلم یوردوندا درس اوخورلار. حتی قیزلارین سایه تعلیم

مرکز لرینده ایکی قاتا یاخین اوغلان لاردان آرتیق دیر. آنجاق تاسو فلرا ولسون کی بوتون نئجه لیکده (کمیتده) آرتمالارا باخمای اراق، اولکه نین بوگونکو تعلیم و تربیت استراتژی لری دنیا، ایسلام، اینقیلاب آماج لاری و هابئله و ایران آنا یاساسی نین قایدالاری و قانون لاریندان تبعیت ائتمیر. ۱- کونوانسیون لار:

بوتون دنیا سویه سینده تصویب اولان کونوانسیون لاردا آپارتاید ایله قارشیلانماق گورونور. اساسن اولوس لار آراسیندا تورهدیلن یاسالارین ایلکین مقصدلری فاشیسم ایله توقوشماق، اینسان لاری بیرلشدیرمک و عدالتی قوروماق دیر. آشاغیدا تعلیم تربیت قونوسوندا ایکی اؤزهل کونوانسیون خلاصه اولاراق ارائه اولونور: الیف- دنیا بشر حاق لارینین اعلامیه سی تعلیم تربیت ساحه سینده تمل اولاراق و آیدینجاسینا بوتون اینسان لاری و دولت لری خیطاب ائده رک دئییر: ماده ی ۱: تمام افراد بشر آزاد زاده می شوند و از لحاظ حیثیت و کرامت و حقوق با هم برابرند. همگی دارای عقل و وجدان هستند و باید با یکدیگر با روحیه ای برادرانه رفتار کنند.

ماده ی ۲: هر کس می تواند بی هیچ گونه تمایزی، به ویژه از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، دین، عقیده ی سیاسی یا هر عقیده ی دیگر، و همچنین منشا ملی یا اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر وضعیت دیگر، از تمام حقوق و همه ی آزادی های ذکر شده در این اعلامیه بهره مند گردد. به علاوه نباید هیچ تبعیضی به عمل آید که مبتنی بر وضع سیاسی، قضایی یا بین المللی کشور یا سرزمینی باشد که شخص به آن تعلق دارد، خواه این کشور یا سرزمین مستقل، تحت قیمومت یا غیر خودمختار باشد، یا حاکمیت آن به شکلی محدود شده باشد...

ماده ی ۷: همه در برابر قانون مساوی هستند و حق دارند بی هیچ تبعیضی از حمایت یکسان قانون برخوردار شوند. همه حق دارند در مقابل هر تبعیضی که ناقض اعلامیه ی حاضر باشد، و بر ضد هر تحریکی که برای چنین تبعیضی به عمل آید، از حمایت یکسان قانون بهره مند گردند...

ماده ی ۲۶:

(۱) هر شخصی حق دارد که از آموزش و پرورش بهره مند شود. آموزش و پرورش، و دست کم آموزش ابتدایی و پایه باید رایگان باشد. آموزش ابتدایی اجباری است. آموزش فنی و حرفه ای باید همگانی شود و دستیابی به آموزش عالی باید با تساوی کامل برای همه امکان پذیر باشد تا هرکس بتواند بنا به استعداد خود از آن بهره مند گردد.

(۲) هدف آموزش و پرورش باید شکوفایی همه جانبه‌ی شخصیت انسان و تقویت رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد. آموزش و پرورش باید به گسترش حسن تفاهم، دگرپذیری و دوستی میان تمام ملت‌ها و تمام گروه‌های نژادی یا دینی و نیز به گسترش فعالیت‌های ملل متحد در راه حفظ صلح یاری رساند.

(۳) پدر و مادر در انتخاب نوع آموزش و پرورش برای فرزندان خود، بر دیگران حق تقدم دارند.

ب- دونیا اوشاق حاق‌لارینین کنوانسیونو تعلیم تربیت آماج‌لارینینی و شیوه‌لرینینی بئله آچیق‌لاییر:

ماده ۱ (تعریف) مطابق این پیمان نامه، یک کودک، انسانی است که سن هجده سالگی را هنوز تمام نکرده است مگر اینکه سن بلوغ از نظر حقوق جاری در کشورهای مربوطه زودتر تعیین شده باشد.

ماده ۲ (ممنوعیت تبعیض ۱) حکومت‌های عضو این پیمان، برای هر کودکی که در قلمرو آنهاست، بدون تبعیض و یا فرق‌گذاری و بدور از هرگونه وابستگی به نژاد، رنگ پوست، منشاء اجتماعی و قومی و یا ملی، میزان دارایی، معلولیت، وضعیت سرپرست و یا والدین و هر موقعیت دیگری که کودک در آن است، اجرای حقوق مندرج در این پیمان نامه را تضمین میکنند.

(۲) حکومت‌های عضو این پیمان، تمام اقدامات لازم را انجام میدهند تا این اطمینان کامل را بوجود آورند که هر کودکی از همه اشکال تبعیض و فرق‌گذاری در امان است و بخاطر ابراز عقیده و جهان بینی و فعالیت‌های والدین یا سرپرست یا اقوام خودش مجازات نمی‌شود...

ماده ۴ (وظایف دولتها) حکومت‌های عضو پیمان، اقدامهای ضروری و مناسب قانونی، اداری و غیره را بعمل می‌آورند تا حقوق پذیرفته شده در این عهدنامه را اجرا نمایند. حکومتها برای تحقق مفاد این عهدنامه با توجه به حقوق و اوضاع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، تا آخرین حد ممکن از تمامی منابع موجود ملی خود و در صورت نیاز بین‌المللی استفاده میکنند...

ماده ۷ (حقوق مربوط به تولد ۱) هر کودکی از بدو تولد حق داشتن یک نام را دارد که باید در دفاتر مربوطه ثبت شود. همچنین داشتن تابعیت حق اوست و در صورت امکان باید والدین خود را شناخته و از سوی آنها نگهداری شود.

۲) حکومت‌های عضو پیمان، حقوق عنوان شده در این پیمان نامه را در رابطه با حقوق و قوانین داخلی خود و وظایف بین المللی، بخصوص در مورد کودک بدون تابعیت، تضمین نموده و اجرا می‌نمایند.

ماده ۸ (حفظ هویت شخصی ۱) حکومت‌های عضو پیمان موظف هستند که حقوق کودک را رعایت کرده و هویت فردی، تابعیت، نام و روابط شناخته شده خانوادگی او را مطابق قانون حفظ نمایند.

۲) در صورتی که تمام یا بخشی از هویت شخصی بطور غیرقانونی خدشه دار شود، حکومت‌ها سریعاً درصدد ترمیم این خسارت برمی آیند...

ماده ۱۲ (آزادی عقیده ۱) از سوی حکومت‌های امضا کننده این پیمان نامه، حق کودکی که که توانایی ساختن نظر شخصی خودش را دارد، به رسمیت شناخته میشود. کودک در تمامی امور مربوط به خود، آزادی بیان و اظهار عقیده شخصی را که مطابق سن و رشد اوست، دارد.

۲) برای این منظور، به کودک امکان داده میشود که در دادگاهها و در تمام مراحل قانونی، مستقیم یا با کمک وکیل و یا نهاد مسوول و مناسب دیگر، مطابق قوانین موجود، محاکمه شود.

ماده ۱۳ (آزادی بیان ۱) کودک حق آزادی بیان دارد و این حق در پیوند با آزادی آگاهی است که کودک بدون ترس از محدودیتهای حکومتی، دانستنیها و افکار متنوع خود را در قالب کلمات، دست نویس یا چاپ، کارهای هنری یا هر طریق و یا هر وسیله ی انتخابی دیگر، بیان کرده، دریافت نموده و یا به دیگران بدهد.

۲) اجرای این حق میتواند از طرف قوانین دیگری که لازم هستند، محدود شود:

الف) بخاطر حفظ حقوق یا شهرت فردی دیگر.

ب) بخاطر حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، اخلاق و عفت عمومی و یا سلامتی جامعه.

ماده ۱۴ (آزادی مذهب، وجدان و افکار ۱) حکومت‌ها به حق کودک برای آزادی افکار، وجدان و مذهب توجه میکنند.

۲) حکومت‌ها توجه به حقوق و وظایف والدین یا سرپرست کودک دارند که نقش راهنمایی خود را در رابطه با اجرای این حق در مراحل مختلف سنی کودک، ایفا کنند.

۳) آزادی مذهب و جهان بینی تنها در شرایط قانونی تعیین شده قابل تحدید است که آنهم بخاطر حفظ امنیت ملی، نگهداری نظم اجتماعی، حفظ سلامتی و یا عفت عمومی و یا وقتی منافی حقوق اولیه و آزادی دیگری باشد...

ماده ۱۷ (استفاده از وسایل ارتباط گروهی) حکومت‌ها با آگاهی از نقش مهم وسایل ارتباط جمعی، خاطر نشان می‌کنند که کودک باید به همه منابع گوناگون ملی و بین‌المللی آگاهی‌رسانی، به ویژه آنهایی که برای سلامت جسمی-روانی او مفیدند، دسترسی یابد. برای این منظور، حکومت‌های عضو این پیمان:

(الف) وسایل ارتباط جمعی را تشویق میکنند تا آگهانش، کاربرد اجتماعی-فرهنگی داشته و با محتوای ماده ۲۹ همخوان باشد.

(ب) خواهان همکاری بین‌المللی در زمینه تولید، مبادله و توزیع این آگهانش با مراجعه به منابع رنگارنگ ملی و بین‌المللی هستند.

(ج) تولید و پخش کتابهای کودکان را حمایت نموده و گسترش میدهند.

(د) وسایل ارتباط جمعی را تشویق میکنند تا به نیازهای زبانی و گفتاری کودکی که از اقلیتهای فرهنگی-قومی است، پاسخگو باشند.

(ه) قوانینی را که حافظ کودک در مقابل آسیب‌های احتمالی ناشی از این وسایل ارتباطی است، بررسی می‌کنند بطوری که ماده‌های ۱۳ و ۱۸ رعایت شوند...

ماده ۲۸ (حق آموزش و پرورش) حکومت‌ها حق آموزش و پرورش را برای کودک به رسمیت می‌شناسند و بویژه برای تحقق آن:

(الف) تحصیل دوره ابتدایی را برای همه اجباری و رایگان می‌کنند.

(ب) مدارس گوناگون آموزشی و حرفه‌ای را بوجود می‌آورند و آنها را بطور ارزان یا رایگان در اختیار افراد کم‌درآمد قرار می‌دهند.

(ج) امکان ورود به مدارس عالی را در دسترس همه گذاشته و از آن حمایت می‌کنند.

(د) مشاوره شغلی و حرفه‌ای را برای همه کودکان ممکن و قابل دسترسی می‌نمایند.

(ه) برای کاهش تعداد کودکانی که مدرسه را رها می‌کنند، تلاش نموده و اقدامات مناسب را برای حضور منظم کودکان در مدرسه انجام می‌دهند.

۲) حکومت‌های عضو پیمان کوشش خود را می‌کنند تا روند آموزش و پرورش در مدارس درخور منزلت انسانی بوده و با محتوای این عهدنامه هم‌خوان باشد.

۳) حکومت‌ها از همکاری‌های بین‌المللی در امور آموزشی و پرورشی استقبال کرده و بخصوص هدف ریشه‌کنی بیسوادی و گسترش فن و دانش را دنبال می‌کنند و در این مورد هم به نیازهای کشورهای در حال رشد بیشتر توجه می‌شود.

ماده ۲۹ (اهداف تربیتی ۱) حکومت‌های عضو پیمان تایید می‌کنند که تربیت باید:

(الف) شخصیت، استعداد و توانایی‌های روانی و جسمی کودک را تقویت و شکوفا نماید.

ب) احساس احترام و توجه به حقوق بشر و آزادی‌های پایه‌ای مصوب سازمان ملل متحد را، در کودک پرورش دهد.

ج) نسبت به والدین، هویت فرهنگی و زبان و ارزش‌های ملی سرزمین پدری ایجاد علاقه و توجه نموده و احترام به فرهنگ دیگر سرزمین‌ها را تقویت کند.

د) کودک را برای زندگی در یک جامعه آزاد بر پایه تفاهم، صلح، تحمل دگراندیشان و دیگرباشان، تساوی حقوق زن و مرد و دوستی خلق‌ها و گروه‌های قومی یا ملی-مذهبی، آماده کند.

ه) علاقه و توجه به کودک را نسبت به محیط زیست و طبیعت بیشتر کند.

۲) این ماده و ماده ۲۸ اجازه ندارند چنان تفسیر شوند که موجب اخلال یا خدشه در آزادی شخص حقیقی و یا شخص حقوقی دیگری شوند. در تاسیس مدارس آموزشی هم با توجه به رعایت بند ۱، باید حداقل استانداردهای تعیین شده حکومتی موجود باشند.

ماده ۳۰ (حمایت از اقلیت‌ها) کودکان متعلق به اقلیت‌های مذهبی، قومی و یا زبانی در کشورهای که این اقلیت‌ها وجود دارند، دارای این حق هستند که همراه دیگر آشنایان بطور جمعی یا فردی از زبان فرهنگ و مذهب خود برخوردار بوده و از آنها استفاده کنند...

۲- قرآن کریم:

موسلمان لارین قوتسال کیتابیندا، یوزلر آیه واردیر کی اینسان لارین سوی، دَری رنگی و دیل فرق‌لرینه باخمایاراق اینسان حاق‌لاریندان ساوونور. بوگونکو ایران حاکیمتی اؤز قوردوغو سیاسی قورولوشوندا قورآنی تمل داشی کیمی گؤستریر.

اولو تانری، حضرت حق جناب‌لاری، بوتون موسلمان‌لارا (خصوصیله داها آرتیق موسلمان‌لیق ایددیعاسیندا اولان‌لارا) قورآن کریمده، مبارک حجات سوره‌سی، ۱۳- جو شریفه آیه‌ده و هابئله مبارک حدید سوره‌سی، ۲۵- جی شریف آیه‌ده خیطاب ائدیب، قومیت‌لرین و میللت‌لرین فرهنگی آزادلیغینی رسمیتله تانیی‌اراق عدالته سسله‌بیر:

- «یا ایها الناس انا خلقناکم من نکر و انثی و جعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا ان اکرمکم عندالله اتقی کم ان الله علیم خبیر.»

- «لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط.»

بئله‌لیکله قورآن کریم، قومیت‌لری اؤزونو تانیماق و تانیتدیرماغا چاغیراراق ان یاخشی اینسانی، تقوالی اینسان بیلیم، پیغمبرلرین وظیفه‌سینی تبعیض‌لر ایله مباریزه ائتمک و عدالتی یایماق بیلدیریر. بئله‌لیکله ایسلام دینی ان مترقی و متعالی بیر دین اولاراق، قورآنی کریم بویوردوغونا و هابئله شیعه نین ایکینجی اوصولی مذهبنه دایاناراق،

عدالتین یاییلماسی دینسل شوعارلاردا، ان اونملی بیر عامیل کیمی، ایراندا بوتون قومیتلر و میللتلر آراسیندا بوگونکو تبعیضلره سون قویماغا قادیردیر.
د- اینقیلاب آماجاری:

۱۳۵۷ - جی ایلده باش وئرن اینقیلابین ان چوخ تبلیغ اولونان آماجی بو شوعاردا تمثیل اولونوبدور: ایستقلال، آزدالیق، ایسلامی جومهوریت.

بو شوعاردا میلی ایستقلالیت، خالق اوچون دئموکراسی و ایسلامیت مفکوره لری گوزه چارپیر. آنجاق یازیقلا اولسون کی او زمانلار بئله شوعارلاردا، حاکیم اولماغا چالیشانلار طرفیندن، فارسچیلیقدان هئچ بیر بالاجا مودافیعه گورونمه سه ده، ایندی لر بعضی حاکیملر طرفیندن قباریق شکیلده فارسچیلیق گوزه چارپیر.
ه- ایران اسلام جومهوروسونون آنا یاساسی:

ایران اسلام جومهوروسونون آنا یاساسیندا ایکی آیدین یاسا، قومیتلرین حاقلارینی مودافیعه ائدیر:

اصل ۱۵: زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

اصل ۱۹: مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود.

بو گونکو تعلیم تربیت آماج لارینا دایاناراق گورونور کی تقدیم ائتدییمیز قانون لارین اکثریتی عمل اوزو گورمه ییبدی کی هئچ، بلکه ده آرا- سیرادا صراحت ایله یا نقض اولونوبودور و یا مسئول اورقان لار کولتور حوریتینه عائد اولان قانون لارین ایجرائی ائتمه سین توجیه ائدییدیلر:

میثال اوچون کئچمیش جومهوررئیس سیدمحمد خاتمی جناب لاری دفعه لره فارس دیلینی ایراندا تکجه هویت رمزی آدلاندیرییدیلار و هابئله چوخلو ساییدا آریائی و پارسی کیمی سؤزلری اؤز خطابه لرینده ایرانلی لارین نژادی و قومیتی کیمی ایستیفاده بویوروبدولار. مثلا خاتمی جناب لاری ۸۳ - جو گونش ایلینده، کلیر سفرینده اذربایجاندا یاشایان تورکلری آریایی آدلاندیریدیلار!

۱۵ - جی اصلدن دانیشان خائیندیر!

تبریزده ۱۳۸۱ - جی ایلده سبحان‌اللهی آدلی، شرقی آذربایجان اوستانداری، بیر خبرنگارین ۱۵ - جی اصلین «نه دن ایجرا اولماییدیر؟!» سئوالینا وئردییی جوابدا دئدی: «قانون اساسی مگر قرآن آیه‌سی‌دیر؟ کیمسه بو گون آنا یاسانین ۱۵- جی اصلیندن دانیشیرسا خایین دیر و...» (۱۵۰)

عجبا شرقی آذربایجانین اوستانداری ایصلاحاتچی آدینی اؤزونه سئچن دؤولتده گؤر نئجه آنا یاسانین اصل لریندن دانیشان لاری خیانتته موتهم ائدیر و هئچ بیر قضایی و امنیتی اورگان، بو دهشتلی سؤزلرین آردیندا، اوستاندار جناب لارینین سوراغینا گئتمیر؟! ائله بیلکی دووران بیرینجی پهلوی دوورانی دیر و عبدالله مستوفی کیمی والی لر آذربایجاندا حوکمت ائدیرلر! سبحان‌اللهی نین سؤزو بونا بنزهر کی بیر حاکیم (استغفرالله) قورآن مجیدین معین آیه‌سیندن دانیشماغی خیانت و یا کوفر بیلدیرسین!

آنجاک جناب اوستاندارین خیانت اعلام ائندییی اصل، اسلامی شورا مجلسینده تعلیم تربیت وزیریندن بیر سئوال کیمی سوروشولدو و ایثبات ائیلدی کی پهلوی دؤورو سونا چاتسا دا سبحان‌اللهی کیمی شخص لرین نظرینده هله سورور:

«عبدالله سهرابی نماینده مجلس شورای اسلامی گفت: سئوالات از حاجی وزیر آموزش و پرورش در کمیسیون تحقیقات مجلس در ۵ محور عدم اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی در زمینه تالیف کتاب‌های درسی زبان‌های محلی در نظام آموزش و پرورش، تغییرات متعدد در نظام آموزشی کشور، تغییر محتوای کتاب‌های درسی در پایه اول ابتدایی و عدم آموزش‌های لازم به معلمان در این زمینه، عدم موفقیت تشکیلات جدید در آموزش و پرورش، گردش نامعلوم سرمایه صندوق ذخیره فرهنگیان و توزیع ناعادلانه این سرمایه و عدم پرداخت تسهیلات لازم به معلمان مناطق جنگی مطرح شد... وی در ادامه افزود: مرتضی حاجی وزیر آموزش و پرورش در پاسخ به عدم اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی اظهار داشت: باتصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی ۲ واحد درسی به زبانهای محلی در آینده در مدارس تدریس می شود...» (۱۵۱)

آنجاک بو تکجه سبحان‌اللهی ده بیل کی ریضاخان فضا سیندا یاشاییر! مئئن کئچن پرئزیدئننت سئچکی لرینده بیر کاندیدا اؤزون «ریضاخان حزب‌اللهی» آدلاندراراق دئییر:

«یکی از کاندیداهای احتمالی ریاست جمهوری، سه‌شنبه شب گذشته در جمع اعضای جامعه‌الرضا (خراسانی‌های مقیم تهران) گفت: من برای حضور در انتخابات قصد ارائه

برنامه‌ای ندارم. به گزارش خبرنگار شریف نیوز، او اینچنین ادامه داد: به نظرم به اندازه کافی در کشور برنامه وجود دارد. تیم خاصی هم ندارم. فکر خاصی هم برای دولت آینده نکرده‌ام. چرا که من از بهمن ماه وارد صحنه شده‌ام و فرصت زیادی برای تعمیق نداشتم، انشاءالله اگر رای بیاورم، بعد از پیروزی، مفصل راجع به آن فکر خواهم کرد. وی سپس افزود: من فکر می‌کنم کشور احتیاج به نظم و اقتدار دارد. باید راجع همه امور حساب کشی کرد. هر کس باید بفهمد جایگاهش چیست و مردم دیگر از نیروهای سیاسی کاملاً خسته شده‌اند. شما نمی‌بینید در تاکسی و ساندویچ فروشی مردم می‌گویند خدا پدر رضاخان را بیامرزد. کشور نیازمند یک رضاخان است و من رضاخانِ حزب‌اللهی هستم. این کاندیدای احتمالی همچنین گفت: من نمی‌گذارم کشور دچار هرج و مرج باشد و هیچ نظارتی بر آن نباشد. در این کشور همه مردم باید بدانند جایگاهشان در این نظام حاکم چیست.» (۱۵۲)

بئله‌لیکله پهلوی لر زامانیندان مدنی حوزه‌لرده اولان باخیش‌لار هله ده بوگونه‌دک سورور و ایراندا یاشایان میللت‌لرین دیل‌لری خصوصیه آذربایجان تورکجه‌سی، اونلار میلی توپلانتییا (کلبرده بابک قالاسی قورولتای‌لاریندان دوتو تبریزده باقیرخان توپلانتی- سینادک) و هابئله اونلار میلی طومارا (۱۰۰۰ نفرلیک آذربایجان دانشیر مانیفئستیندن دوتو ۳۳۳۳ نفرلیک تبریز آنادیلی بیانیه‌سینه‌دک) باخمایاراق، رسمن تاپدالانیر و تورک اوشاق‌لاری فارس دیلی مدرس‌لره گئتمکله بؤیوک و آغیر روحی و درسی ضربه‌لره معروض قالیرلار.

دوغروسو تورک اوشاغینین مدرس‌یه گئتمه‌سی بیر آجی حادثه کیمی گؤرونمه‌لیدیر. بو دوروم اوشاغین اؤیره‌تیم (تعلیم)، توپلومسال (اجتماعی)، عاطیفی و تانیتیم (معرفت وئرمک) ساحه‌لرینده‌کی ترقی‌سینه مانع دیر. نییه‌کی اوشاق تانیمادیغی دیل و مدنیت ایله اوز به اوز اولاراق سورعتله مدرس‌ه‌دن آرالانیر! (۱۵۳)

بئله‌لیکله مدرس‌لرده تحصیل و تعلیم یاساقلیغی و هابئله درسی کیتاب‌لاریندا کئچمیشدن قالمیش و یا تزه آرتیریلیمیش تحریف‌لر، توهین‌لر و تحقیرلر، تورکلره و باشقا میلیت‌لره، موقدس ایسلامین و حورمتلی آنا یاسانین وئردییی و برابر تانیدیغی حاق‌لارا رغمن سورور و بیر طرفدن اؤتن فروردین آییندا درسلیک کیتاب‌لاریندا، اورمو گؤلونده اولان تورکجه آدالارینین آدلاری فارسجایا چئوریلیر و آیری طرفدن آذربایجانلی معلم- لرتورمه‌یه (زیندان) دوشورلر! (۱۵۴)

یالانلار یازیلیر، یامانلار یاغیلیر!

کئچمیشدن سوغات قالان یالان و یامان سؤزلری مدرسه‌لرده درسلیک کیتابلارینا کئچیب و هله ده تام کیفسه‌یه‌رک بو درسلیکلرده یاشاییر. اؤرنک اوچون :

«...شاهان سامانی بسیاری از ترکان را به عنوان «غلام» به خدمت می گرفتند و از آنها در «کارهای ساختمانی!» و جنگی استفاده می کردند...» (۱۵۵)

هابئله «دفتر تکنولوژی وزارت آموزش و پرورش ج.ا.ا.» آدیندا اولان اورقان، ایرانین تاریخ قونوسوندا، توره تدییی انیمیشن درسلیکلرده، یازیق محصیلر اوچون تورکلری هم تصویرده و هم محتوادا آن گئری قالمیش و وحشی اینسانلار کیمی تانیتدیریر و آریایی لری آغا و سرور بیلدیریر و سونرا بو قوخونج انیمیشن درسلیکلری آموزش شبکه سینین میلی آنتننیدن یایدیریر!

لوظفن بو خبره دیقتت ائدینیز:

«روز دوشنبه برابر با ۱۲ دیماه {۱۳۸۴} چهار شبکه تلویزیونی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در اقدامی هماهنگ اعتقادات، فرهنگ، تاریخ، زبان، حیثیت و غرور تورک-های آذربایجان را هدف مسموم‌ترین حملات شوونیستی سالهای اخیر قرار دادند... { نخست } شبکه آموزش سیما با پخش یک انیمیشن درسی به شدت نژادپرستانه از کتاب تاریخ مقطع راهنمایی، تورک‌ها را در قالب نفرت انگیزترین تصاویر و کریه‌ترین جملات بعنوان جنایتکارترین انسان‌های روی زمین و فارسها و آریائیها را با زیباترین اشکال و بهترین معانی بعنوان فرشته های نجابت و شعور و انسانیت معرفی کرد... گویا این انیمیشن‌ها توسط دفتر تکنولوژی آموزشی وزارت آموزش و پرورش ساخته شده و در اختیار صدا و سیما قرار گرفته است!...» (۱۵۶)

شوبه سیز بوتون بو ایشلر شوونیستی چالیشمالار کیمی بشر حاقلاری اعلامیه سی، دونیا اوشاق حاقلاری کونوانسیونو، قورانی کریم، اینقیلاب آماجاری و ایران آنا یاساسی ایله تام چاخناشماقدادیر!

هابئله اوشاق کیتاب شوراسی، «فرهنگنامه کودکان و نوجوانان» آدلی نشر ائتدییی کیتابدا یازیر:

«پس از ورود ترکان اوغوز به ایران زبان ترکی به این سرزمین راه یافت. روی کار آمدن غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان به رواج این زبان کمک کرد. در دوره مغول زبان ترکی رواج بیشتری پیدا کرد، واژه‌های فارسی و عربی بسیاری به این زبان راه یافت و مردم آذربایجان و بخش‌های دیگری از ایران ترک زبان شدند.» (۱۵۷)

آل احمدین بویوردوق لاری بو شوونیست کیمسه جیکلره بلکه کیفیت اولسون:
 «نمی دانم که دقیقا از چه تاریخی زبان ترکی در آذربایجان رایج شده است. گرچه طرح
 این سؤال نیز غلط است چرا که هیچ مجموعه بزرگ انسانی یک شبه زبان خود را عوض
 نکرده اند یا مذهب خود را یا اداب خود را...» (۱۵۸)
 ایندی ایسه راهنمایی و دبیرستان آدلانان مکتبلرده هفته ده هر ۳۶ ساعات تدریسدن، ۶
 ساعات فارس دیلینده قیرانت، ایمل و اینشا و هابئله ۱۰ ساعات یاخین تاریخ، جوغرافی
 و علوم ایجتیماعی تدریس اولونور. دئمک اولار بو درسلیکلرده بیرینجی هدف فارس
 دیلین و کولتورون گوجلندیرمک و اویری دیل لری و کولتور لری ایکینجی درجه ده
 تانیدیرماق دیر!

تورکون اؤزونه و سوزونه هوجوم!

شوبه سیز بوتون بئله اییرنج درسلیکلر آسیمیلیاسیون پروژه سی کیمی سور دورولور.
 بو پروژه نین آماج لاری ترتیب ایله بئله دیر:

- «تورک» و ایلك اؤنجه «ترک زبان» یا «ترکی زبان» آدلاندیرماق،
- سونرا اونا «آذری» یا «آذری زبان» دئمک،
- گئت گئده «فارس زبان» آدلاندیرماق،
- سونرا نهایتده «فارس» ائتمک و «فارس» دئمک دیر!

دئدییمیز پروژه یالینیز بیر تخیل دئییل. لوظفن آشاغیدا گلن عیبارت لره دیقت ائدینیز:
 «امروز همه آذربایجانیه میدانند که زبان فارسی زبان ملی و میهنی و تاریخی آنان است.
 اگر ترکی با یکدیگر صحبت می کنند مثل مازندرانی ها و گیلانی ها روی عادت است. بدان
 علت که این زبان از ۳۰۰ سال پیش جایگزین زبان آذری شده و در زندگی شان مانده به
 خصوص برای بی سوادان و کم سوادان زبان دست دوم است. اگر آذربایجانی هایی در
 استان یا در بیرون از استان با هم ترکی صحبت می کنند برای آن است که به یکدیگر
 نشان بدهند با هم همشهری یا همدهی هستند تا با احساس نزدیکی و هم زبانی اعتماد
 یکدیگر را جلب کنند. گیلانی ها، مازندرانی ها، لرها، لاریها و سمنانی هم مانند آذربایجانی-
 ها وقتی به هم می رسند با یکدیگر با لهجه های محلی خود صحبت می کنند. زبان ترکی
 برای آذربایجانی ها به مثابه یکی از لهجه های محلی به کار می رود. زیرا می دانند زبان
 ملی و میهنی و زبان تاریخی نیاکان و زبان علم و ادب و فرهنگ و کتابتشان از هزاران
 سال پیش فارسی بوده است.» (۱۵۹)

هابئله؛

«... فقط ساسانیان در ایران دو هزار و پانصد سال حکومت کرده‌اند و قبل از ساسانیان ما اشکانیان را داریم . بعد هخامنشیان را داشتیم!... هاخا یک واژه‌ای است به معنی سرور و آقا. همین آقائی که امروز به غلط می‌گویند یک واژه ترکی است، یک واژه کاملاً پارسی است (هاخامنش)... هخامنشیان هشت هزار و پانصد سال پیش در ایران حکومت داشتند. هشت هزار و پانصد سال کجا و دوهزاروپانصد سال کجا. شما این را مقایسه بکنید و به آثاری هم که مادر تخت جمشید و جاهای دیگری که از هخامنشیان بدست آمده این را ثابت می‌کند که آنان هشت هزار و پانصد سال در ایران حکومت داشتند ...

زبان پارسی هم ادامه زبان مادی است. یعنی یکی از گویش‌های زبان مادی است . یعنی همین خطی که ما امروز می‌گوییم الفبای پارسی یا پارسی باستان در حقیقت الفبای مادی باستان است . نه پارسی باستان و زمان مادها خط بوجود آمد... قبل از آن سومریان آریایی که آریایی بودند وعده‌ای هم به غلط می‌گویند این ها سامی هستند، ما اصلاً نژادی به نام سامی نداریم ... ما یک نژاد بیشتر در جهان نداشته و آن هم نژاد آریا می باشد ... اولین نژاد جهان آریایی‌ها هستند ... زرتشت چهارده هزارسال پیش بوده و آخرین زرتشت نیز حضرت ابراهیم است ... پیغمبر اسلام که از نسل اسماعیل است که باز این بیان گر آن است که خود پیغمبر اسلام هم ایرانی بوده است همان طور که ما از پیغمبر اسلام حدیث داریم، می گوید :عرب از من است و من از عرب نیستم... در خود قرآن هم یک آیه داریم که "الاعراب اشد نفاق و الکبر "عرب از کفر و نفاق بدتر است و این ثابت می‌کند که خود پیغمبر نمی‌تواند از عرب باشد . چون خداوند اگر پیغمبرش از عرب باشد نمی‌گوید تو از کفر و نفاق بدتری ... این آیه ثابت می‌کند که خود پیغمبر ایرانی است [آریائی و احتمالاً فارس است]... خیلی‌ها اعتقاد دارند که قبیله کوروش همان قریش است که از کوروش گرفته شده . که در عربی شده است قریش و این همان قوم کوروش بوده است. که از ایران رفته‌اند عربستان... زبان اوستایی کهن‌ترین زبان می‌باشد و قبل از ایران در جای دیگری زبان سراغ نداریم ...در مقطعی که ایران قابل سکونت بوده، در تمامی جاهای دیگرکره زمین یخبندان بوده است... ما زبانی به نام زبان ترکی و نژادی بنام نژاد ترک در هیچ کجای جهان نداریم . چنین زبان ونژادی وجود ندارد ... این چیزی که می‌گویند ترک، واژه‌ای است بنام توروک که یک قبیله‌ای بوده در مغولستان بنام توروک که بدست خود مغول‌ها از بین رفته است ... بعدها عرب‌ها به تمام اقوام مثل کرد و غیره نیز می‌گفتند ، عجم و به غیر عرب‌ها نیز می گفتند و واژه ترک بعد از اسلام به وجود آمده است ... یک زبانی هست بنام زبان آذری که همین امروز زبان آذری آذربایجان هشتاد درصد آن زبان پهلوی ساسانی است. ده درصد آن نیز مخلوطی از

زبان های مغولی و عربی است... زبان آذری استانبولی ترکی نیست، (استانبولی) با ترکمن های ما زبانشان یکی است و همان هشتاد درصد واژه های پهلوی ساسانی است. یک عده از پان ترکیسم ها و دانشمندان آنها که کتاب هایی نوشته اند آمده یک سری دست نوشته یا نسخی آورده اند و گفته اند که این ترکی باستان است که هیچ کدام سندیت علمی نداشته، بلکه یا یونانی است و یا از یکی از زبان های ایرانی گرفته اند و ربطش داده اند به زبان مجهول ترکی!... هیچ کدام سندیت علمی نمی تواند داشته باشند و ما تمام این کتابها را بررسی کرده ایم... زبان ترکی کاملاً مردود است و ترکی یک زبان مجهول و یک نژاد مجهول است که عده ای آنرا درست کرده اند!... ما زبانی داریم بنام آذری که ریشه اش کاملاً ایرانی است و زبانی بنام ترکی و نژادی بنام ترک اصلاً نداریم... حتی در همین سندهایی که دویست، سیصد سال اخیر نیز موجود است، هیچ اثری از این زبان نداریم و ما هیچ سند و یا کتابی که به ترک و زبان ترکی اشاره ای داشته باشد نداریم...» (۱۶۰)

ایندی ایسه گورون پرویز ورجاوند تبریز بیلیم یوردوندا ایکی گونلوک «فرهنگ و تمدن ایران عصر ایلخانی و طرح احیاء ربع رشیدی» کنگره سینده نئجه زایواقلاییر: «وی [ورجاوند بقول خود] ۳۰ سال است در صدد اثبات این موضوع می باشد که آذربایجانها (یا بعبارتی دقیقتر ۳۵ میلیون تورک) تورک نیستند [بلکه آریایی و آذری هستند]...» (۱۶۱)

هابئله همشهری درگی سی دؤولتین رسمی درگی سی اولاراق بیر شوونیستی اؤزهل ساییدا «ایران، افغانستان و تاجیکستان» اولکه لرینده یاریدان چوخ تکجه تورکلرین حوضورونو گورمه دن تورک-هیندو جوغرافیاسیندا «مثلت پارسی» کیمی بیر فارس بیرلییی نین یارانماسینی وورغولاییر و سونرا اؤز عوقده لرینی بوشالداراق تورکلرین باره سینده بئله سؤزلر یازیر:

- «همگرایی بین کشورهای فارسی زبان زبان های ترکی نیز در اثر هجوم اقوام مغول و ترک و تاتار از مرکز آسیا به سایر نقاط و اروپا گسترش یافت و اقوام مهاجم در سرزمین هایی استقرار یافتند و بر آن مسلط شدند که بدانان تعلق نداشت (برخلاف فارسی) از جمله سلجوقیان (سلاجقه) که به روم شرقی (آناتولی کنونی) رفتند و در قرن ۱۳ میلادی به بعد این سرزمین را اشغال و خود بر ویرانه های این امپراطوری قدرتمند و وسیع عثمانی را پدید آوردند. اکنون آنان با توسعه اندیشه های باطل خود می خواهند جهان ترک را رهبری کنند...» (۱۶۲)

- «حکیم ناصر خسرو قبادیانی بلخی در نیمه اول قرن پنجم هجری از بلخ به سوی دیار غرب مسافرت کرد به تبریز رسید و با قطران تبریزی شاعر معروف آشنا شد که فارسی نمی دانست (چون) در تبریز زبان پهلوی ساسانی رایج بود و...» (۱۶۳)

- «جای تاسف است که تمدن بزرگ سیاسی و اجتماعی و پرواز عقلی و تفکری که ایرانیان در چند قرن قبل گسترش اسلامی بدست آورده بودند بعدها در نتیجه تعصبات استیلاگری‌های پی در پی ترک‌ها و مغول‌ها استبداد حاکم فئودالی استعمارگری‌های دولت-های غربی از رواج و رونق باز ماند و روند تاریخی و فرهنگی ایران زمین متوقف گردید و دچار انقراض و تنزل عظیم شد و کار به جایی رسید که آسیای مرکزی در قرن ۱۷-۱۸ به عقب مانده‌ترین منطقه جهان تبدیل شد...» (۱۶۴)

اوسته قاتار اولونموش جومله‌لری یالینیز بیر دوشمان، تورکلری ازمکدن اؤترو دیلینه گتیره بیلر. فارس دیلینی عرش اعلایه یئتیریب، تورکون دیلینی، تاریخینی و سویونو بو قدر تاپدالاماق، شوبه‌سیز فاشیست‌لرین و آپارتایدا اینانان‌لارین ایشیدیر. کسینلیکه بئله عئیه‌جر سؤزلری ائشیدیب باش این‌لر، دوشمان اولماسالار یقین دار آغاجیندان قورخوب، وطنی چوره ک آغاجینا ساتانلار دیرلار. هابئله دوتاق کی بو سؤزلره ایناندیق و قبول ائتدیک کی فاشیزمین دئییبی کیمی آذربایجانلی‌لار تورک ده ئییلر و سلجوق‌لار زامانیندا، بیلیمیره م موغول حمله‌سینده و بلکه ده صفوی عصریندن بری، آریان نژادیندان اولاراق تورک حاکیم‌لرینین زوراکلیغی آلتیندا تورک دیلی اولوبدولار. (!!!)

تورکلر آرخابین اولمالی‌دیرلار کی فارس فاشیست‌لرینین سؤزونه اینانیب دیلیمیزی دییشن کیمی بو فاشیست‌لر ایسلام دینی‌نین تحمیلی اولدوغوندان سؤز آچیب، صباح دینیمیزن زرتشتلوق (یاریم) دینینه دیشیلمه‌سی اوچون چالیشاجاق‌لار!!!

آنجا ۵۷ ایل پهلوی حؤکومتینده بو پروژه‌نی ایجرا ائتمکدن اؤترو او قدر مدرسه و دانشگاه تیکلیب امنیت سازمانلاری گوجو ایله تورکجه دیلینین آرادان گئتمه‌سینه چالیشاراق، تورک بؤلگه‌لرینده هانسی شهر، کند، کندجیک و یا طایفانین دیلی فارسجا یا دیشیله بیلدی (و نئچه تورک اؤزونو آذری بیلدی هله قالسین فارس بیله)؟! (۱۶۵)

بئله‌لیکه؛

«با توجه به ترکیب جمعیتی - ملی ایران، روند دمکراتیزاسیون و پذیرش چند فرهنگی به عنوان نورمی جهانی و دگرگونی در کشورهای همسایه عراق و افغانستان در زمینه رسمی نمودن زبان‌های ملی رایج در این کشورها، کوچکترین شبهه‌ای وجود ندارد که در آینده‌ای بسیار نزدیک زبان تورکی در ایران نیز یکی از دو زبان رسمی دولت مرکزی خواهد شد. عامل دیگری که رسمی شدن زبان تورکی در ایران را به عنوان ضرورت در

می آورد، سنت و تداوم تاریخی و آگاهی بر آنهاست. زبان تورکی اساسا به طور طبیعی یکی از زبانهای حکومتی، دینی، ادبی و نظامی و به عبارت دیگر زبانی دولتی در ایران بوده است. برعکس، رسمی شدن انحصاری زبان فارسی در ایران سنتی ریشه‌دار نبوده، بدعتی بسیار ناخوش و گسستی زیانبار در تاریخ و سنن فرهنگی و سیاسی این کشور است.» (۱۶۶)

داها دوغروسو ایرانین بوگونکو کولتوره‌ل آتسفئرینده اولان پارادوکسیکال وضعیتدن اینسان حئیرت ائدیر...

بیر طرفدن ایران اسلام جمهوریتی اولوس‌لار آراسی اؤزونو مدنیت‌لر دانیشیغینین باش‌لایانی بیلدیریب، ۲۰۰۵ - جی دوغوم ایلینده اوکتوبر آییندا چالیشیر متنوع مدنیت‌لرین کنوانسیونونو یونسکودا تصویب ائتدیرسین آنجاق او بیرری طرفدن بو حؤکومت ایراندایاشایان میللت‌لر و قومیت‌لرین آنا دیل‌لرینده تحصیل آلماق کیمی ان طبیعی حاقی دانیر، و سونرا بیرلشمیش میللت‌لر تشکیلاتیندا ۱۸ دسامبر ۲۰۰۵ تاریخینده ایراندایاشایان اینسان‌لارین قومی و دینی حاق‌لارینین وئريلمه‌مه‌سی اوچون ایجماع حدیینده محکوم اولور!

آتا بابالار دئمیش‌لرکی: قیشین خوش‌لوغونا، کوردون دوستلوغونا اینانما!

اریتمه سیاستی هله ده سورور!

ایندی ایسه نهضت سواد آموزی (۸ دی ۱۳۵۸) اورقانیندا و اوشاق باغچالاریندا (مهد کودکلرینده) طاغوت زامانیندا فنی چتینلیک‌لره گوره ایجرا ائتمه‌یه مومکون اولمایان دیل دئییشدیرمه‌سی، یاشلی‌لار و کۆرپه‌لر آراسیندا سورعتله گئدیر. تاسوفله بو گونکو اوشاق باغچالاریندا ائله بیل ان اؤنملی هدف کۆرپه‌لرین دیلینی آنا دیلیندن فارسجا چئویرمکدیر. بئله‌لیکله طاغوت زامانیندا فارسلاشدیرماق گئدیشی اوشاغین یئددی یاشیندا باشلانیردی سا ایندی ایسه بو غیرری مدنی چالیشمالار اوشاق‌لارین سود امر واختیندان باشلانیر و یئنی یئتمه‌لرین عالیله قوجاغیندا آنادیلی اؤیره‌نمه‌لرینین قاباغینی کسیر.

قطعیتله بوگونکو ایرانین یئنی فرهنگی و یئنی تعلیماتی، درینجه سینه تبریزی میرزه حسن روشدیه کیمین بویوک عالیمه مدیوندور. بو فاضیل و سارسیلماز اینسان ایلك دفعه اولاراق وطن دیلی، آسان الیفبا و علم‌الاشیاء کیتابلارینی اولکه یه گئیردی. (۱۶۷)

آذربایجانلی لارین بئله یوکسک چالیشمالارینا رغما، حتی اینقیلابدان سونرا، ایرانین تعلیمات سیاستلری بشر حاق‌لارینین اعلامیه‌سی و هابئله دونیا اوشاق حاق‌لارینین کونوانسیونو ایله قارشسی قارشسیا دوراراق، اویره تیم گئدیشاتی نین آماج‌لاری و هابئله

دو دنیا تانیدیگی و گنتدیگی یوللارین بلکه ده تام ترسینه دیر. بوتون ایرانین یئنی مکتبلیری، تبریزی میرزه حسن روشدیه کیمین بویوک اینسانلارین چالیشمالاری نتیجه سینده قورولاراق، ایلك یازیلان درسلیک ایران یئنی تعلیمات تاریخینده تورکجه اولاراق، آنجاق بوگون اوشاغلار باغچالاریندا و هابئله مکتبلرده مودافیععه سیز تورک کورپه لرینی، آسیمیلایسونا و الیناسیونا ساری سیتیماتیک بیر شکیلده سوروندورمک سیاستینی نه آدلاندیرماق اولار؟!

لوطفا بو خبره دیقت ائدینیز:

«مشاور هماهنگی و پیگیری قوانین و مقررات آموزش و پرورش عمومی و امور تربیتی گفت: به دلیل وسعت کشور و حضور فرهنگ‌ها و قوم‌های مختلف، نوآموزان باید قبل از ورود به مدرسه با مهارت‌های زندگی آشنا شوند و با فرهنگ نزدیک‌تر به یکدیگر وارد کلاس درس شوند به همین دلیل این دوره تحصیلی باید اجباری شود... {وی} با اشاره به اینکه یکی از عمده‌ترین دلایل افت تحصیل دانش آموزان در مقطع ابتدایی خصوصاً در سال‌های اول دو زبانه بودن دانش آموزان است که این مشکل می‌تواند به راحتی در برگزاری دوره‌های پیش دبستانی برطرف شود، گفت: برنامه‌ها و آموزش‌های دوره پیش دبستانی وقتی می‌تواند مفید باشد که در قالب مفاهیم کلاسیک در نیایند و با روحیات کودکان سازگار باشد.» (۱۶۸)

بلکه ده نوائی، شیخ‌الاسلامی و افشار کیمی کئچمیشده‌کی پان‌آریانیست‌لرین سَپدییی شوونیزم ویروس‌لاری هله ده معاریف سطحینده یاشاماقدادیر!

شوبه‌سیز بئله فاشیستی داورانیش‌لار نتیجه‌سینده‌دیرکی یونسکو سون واخت‌لاردا اعلان ائدیبدیرکی: "ایراندای چوخلو دیل‌لر و لهجه‌لر آرادان گنتمه اوزهرینده اولاراق بو دیل‌لردن و دئییش‌لردن حیمایت لازیم دیر!" (۱۶۹)

بئله‌لیکله آذربایجان تورپاق‌لاریندا مین‌لر اوشاق، اوشاق باغچالاریندا و "نهضت سواد آموزی" کلاس‌لاریندا ایلکاؤنجه ساواد یوخ بلکه فارس دیلینی اؤیره‌نیرلر. آمارلارا گؤره اؤتن ۲۶ ایله ۱۰ میلیون نفره یاخین نهضت کلاس‌لاریندا تعلیمات گؤرؤبدولر! (۱۷۰)

بونو دئمک یئرینه دوشردی‌کی ایراندای روشدیه‌نین ایلك آچدیگی یئنی مکتبدن ایندیهدک ۱۱۸ ایل سووشور. دئییلن‌لره گؤره ایراندای یئنی مکتبلرین آچیلماسی ژاپون اؤلکه‌سیندن اؤنجه اولوبدور. آنجاق بو گونکو گون ایراندای ۸ میلیون ساوادسیز اولاراق، ژاپوندا یالنینز ژنتیک سندروملاریندان خسته‌لیک‌لری اولان اینسان‌لار ساوادسیز قالیب‌دی‌لار. ایندی ایسه یونسکو اعلانینا گؤره ۱۱۸ اؤلکه آراسیندا ایرانین روتبه‌سی ساوادسیزلیقدا ۵۱ و ساودلانماقدا ۶۷-دیر! (۱۷۱)

ندنسه بو کوره سلله شن(جاها نلاشماقدا و قلوبالاشماقدا اولان) دونیادا آذربایجان مدرسسه‌لرینده هله ده اوشاق‌لار تورکجه دانیشاندا جریمه اولورلار، قوشاچایلی مهران رحیمی کیمی کۆرپه‌لر «اؤز آنا دیلیمده تحصیل ائتمک ایسته‌ییرم» دئییه‌نده، تاپدالانیر. تورکجه تاریخ و کولتور سایت‌لاری اینترنئتده دؤولت طرفیندن فیلتر اولور و هله ده او ایکی واحید ایختیارلی تورکجه دیل و ادبیات درسی ایران بیلیم یوردلاریندا تدریس اولونور، آنجاق ۳۵ مین نفرلیک ائرمیندن اؤترو طهراندا و آیری شهرلرده اونلار مکتبده و هابئله نئچه اونیوئرسیتیه‌ده ائرمینجه دوکتورلوق سوییه‌سینده تدریس اولونور؟!

آذربایجانلی لارساده جه ایران- عراق ساواشیندا، اولکه دن مودافیه ائتمک اوچون یوزمینلر شهید و یارالی وئریدیلر. بلکه ده تورکون یالنیز شهید لرینن سایلی بو گونکو ایران ائرمینی لرین دیری لری ساینندان قات قات چوخدور. آنجاق تاسسوفله موسلمان آذربایجانلی لارین مدنی حاقلاری، قاراباغین عیسوی ایشغالچی لاریندان حیمایت ائدن ائرمینی لردن، قات قات اسکیک دیر! (۱۷۲)

آنجاق غیری فارس میللتلرین و قومیتلرین و اوزه لیکله اکثریتده اولان آذربایجان تورک- لری نین سهمی، ایران اؤیره‌تیم گئدیشینده، وزارت آموزش و پرورش طرفیندن یاییلان «آموزش برای همه» آدلی جوزوه سینده چوخ آیدینجاسینا آچیق‌لانیدیر. بو جوزوه کی (بیر میلی سند کیمی) ایراندای ائیتیم سیاستلری نین تمل داشی سانیلیر، اوزچالپاشیق عیبارت‌لرینده دئییر:

«تنوع قومی وسیعی در ایران وجود داشته و به دلیل جنگ‌ها و حملات بسیاری که در گذشته در این پهنه صورت گرفته (حمله مغولها، اعراب، عثمانیها، استعمار آمریکا و...) فرهنگها و زبانهای مختلفی در ایران رایج می باشد که گاهی اوقات نا آگاهی‌ها و تعصبهای بی مورد قومی موجب ایجاد تفرقه و جدایی بین قومیت‌های مختلف در کشور شده است.» (۱۷۳)

بئله لیکله بو قورخولو باخیشا گوره، یالنیز ۳۵ میلیون تورک وطنداشی (او بییری غیری فارس میللتلردن و قومیتلردن سووای) اوگئی سانیلیر و آنا دیلی اوزگه و اجنبی بیر دیل کیمی گورونور!

ائله بئله میلی سنلرین یازیلما سینا گوره دیر کی تات دیلی کثیرالانتشار درگی‌لرده، هئچ گیزلتمه دن، تام آچیق‌جاسینا یازیلیر:

«{آقای ع.ع.} رویای... تدریس زبان آذری [زبان تورکی آذربایجانی] در مدارس و دانشگاه‌ها... ناممکن و تصور آن را اشتباه دانست...» (۱۷۴)

سونوج:

اؤیره تیم آماج لاری: ایندی ایسه بو گون ایران، تعلیم تربیت ساحه سینده، دنیا، اسلام و آنا یاسا قایدالاریندان و قانون لاریندان اوزاق دوشه رک فارسلاشدیرماق گنڈیشینی ایره لی سورمکده دیر. بو ایشتیباہ سیاستلرین داوامینا گوره، ایراندا ساوادسیزلیق سویه سی، ۱۱۸ ایل یئنی تعلیمات سویه سینده چالیشمالارا رغمن، هله ده یوکسک روتبه ده قالمیشدیر!

ائیتیم آراج لاری: ایندی ایسه ائیتیم آراج لارینین گوجلہ نمہ سینده و ترقی سینده جیددی بیر پارتلایش گورونور. دیجیتال دونیاسینین عصرینده، بیلگی قاپی لاری بوتون دنیا میللتلرینه آچیق دیر. اویدو و اینترنئنتین مئیدانا گلہ سی اؤیره تیم ساحه سینده قاباریق بیر دیشیکلیک یاراتمیش دیر. بئله لیکله اوزگور دونیادا ساوادسیزلاری، ساوادلان دیرماق و ساوادلی لارین علمینی درینلشدیرمک و کوره سلله شمه گنڈیشی اوزانتیسیندا یئین سورور.

سون سؤز:

میرزه حسن روشدیہ نین وطن دلی کیتابی بیر میلی میراث کیمی قاجار خاقانلیغینین «یاقوت» زامانیندا چیچکله نیب بوتون ایراندا و تورک دونیاسیندا یاییلر آنجاق همن کیتاب پهلوی لرین «طاغوت» زامانیندا نیفرت چکیج لری آلتیندا ازیلیر. ایسلامی اینقیلابدان سونرا بعضی مثبت ده بیشیکلیکر گوزه گلرک، آنجاق تاسسوفله هله ده کئچمیش سیاستلر تعلیمی تربیت ساحه سینده یورودولور. بئله لیکله گوره سن گلہ جک نسیل بو گونکو «لاهوت» صیفتلی حؤکومتین میلی اؤیره تیم ساحه سینده داورانیشینا، نئجه قضاوت ائده جک دیر؟!

سوزلریمی رحمتلیک {شهید!} پروفیسور دوکتور محمد تقی زهتابی نین، «سن اوسان منده بویام!» آدلی، اوزه ل و گوزه ل شعريله سون قویورام:

سو دئییدیر مننه اولده آنسام آب کی، یوخ	یوخو اویره تدی اوشاقلیقدا مننه خواب کی یوخ
ایلک دفعه کی چوره ک وئردی مننه نان دئمہ دی	ازلیندن مننه دوزدانه، نمکدان دئمہ دی
آنم اختیر دئمیدیر مننه، اولدوز دئییب او	سو دوناندا دئمیب یخدی بالا، بوز دئییب او
قار دئییب، برف دئمہ ییب، دست دئمیب ال دئییب او	مننه هئج وقت بیا سؤیله مه ییب، گل دئییب او
یاخشای خاطر لاییرام یاز گونو آخسام چاغیلار	باغانین گون چخانیندا کی ایلیق گون یاییلار
که ل دئییردی داراییم باشیوی ای نازلی بالام	گلمه سن گر باجیوین آستاجا زولفون دارارام
او دئمزدی کی، بیا شانہ زنم بر سر تو	گر نیائی بزمن شانہ سر خواهر تو
بلی، داش یاغسادا گویدن سن اوسان منده بویام	وار سنین باشقا آنان، واردی منیم باشقا آتام
اؤزومه مخصوص اولان باشقا ائلیم واردی منیم	ائلیمه مخصوص اولان باشقا دلیم واردی منیم
ایسته سن قارداش اولاق، بیر یاشییاق، بیرلیک ائده ک	وئرکین قول-قولا بوندان سورا بیر یولدا گنده ک
اولا" اؤزگه کولکرله گرک اسمیه سن	شانیا" وارلیقما، خلقیمه خور باخمی یاسان
یوخسا گر زور دیبه سن میلتمی خوار ائده سن	گون گلر صفحه چؤنر، مجبور اولارسان گنده سن

قایناق لار و اتک یازی لار:

- (۱) آصف، محمدهاشم، رستم التواریخ، به اهتمام محمدمشیری (تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی، چاپ دوم، ۱۳۵۲) ص ۸۵
- (۲) کنچمیش قایناق، ص ۱۳۰
- (۳) کنچمیش قایناق، ص ۱۳۲
- (۴) فوران، جان، مقاومت شکننده - تاریخ تحولات اجتماعی ایران، ترجمه احمد تدین (تهران، نشر موسسه ساه، چاپ دوم، ۱۳۷۸) ص ۱۲۷
- (۵) شهبازی، عبدالله، سیمای تاریخی یک مرد، روزنامه همشهری، دوشنبه ۱۹ دی ماه ۱۳۸۴، صفحه اندیشه (۹)
- (۶) فوران، جان، مقاومت شکننده - تاریخ تحولات اجتماعی ایران، کنچمیش قایناق، ص ۱۲۶
- (۷) پیرنیا، حسن، تاریخ ایران (تهران، انتشارات بهزاد، چاپ دوم، ۱۳۸۲) ص ۸۵۱
- (۸) فوران، جان، مقاومت شکننده - تاریخ تحولات اجتماعی ایران، کنچمیش قایناق، ص ۱۲۷
- (۹) بهاری، مهران، نادرشاه افشار بنیانگذار دولت ترکی - آذربایجان افشار، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ:

<http://xorasan.blogspot.com>

(۱۰) «علیمردان خان، کریمخان و اسکندر خانین قوشونونون جینایت لری اصفهاندا بئله دیر: «چون سیل به جانب بازارها و کاروانسراها و خانه‌ها روان گردیدند و اشرار و اوباش شهر راهنمای آن گمراهان بی مروت ستمکار شده و همه بالاتفاق مانند یاجوج و ماجوج از هر طرف حمله ور شدند و از روی تعدی دست به یغما و تاراج گشودند و فرزند از حق پدر و مادر چشم پوشیده و برادر رعایت حق برادر ننموده و هرچه از اموال و اسباب و آلات و ادوات معیشت زندگانی یافتند ربودند و سامانه سیصد ساله‌ای که خلق اصفهان در عهد دولت ملوک صفویه فراهم آورده بود در سه روز بر هم زدند و شیرازه کتاب اصفهان را بسر پنجه جور و ستم از هم گسیختند و اوراق امور و صفحات اوضاع زندگانی اهل اصفهان را از هم پاشیده و ریختند. پرده ناموس پرده نشینان ماه روی گلرخسار را پاره کردند و خورشید طلعتان سیمین بناگوش را بعد از مجروح نمودن اسافل اعضاء بضر عمود گرن لحمی بی خلخال و دست بنده و گردنبند پاره کردند. چیزی که قیمت آن هزار تومان بود بصد دینار فروختند و دارچینی و قرفل و جوز و بویا و زرد چوبه را بجای هیزم بلوط و سرگین گاو و گوسفند در زیر دیگ سوختند زنان دختران ماهروی حور طلعت در مسجدها و امام زاده‌ها و بقعه‌ها پناه بردند آن بی تمیزان بی دیانت در؟ آن اماکن مشرفه شرم از خدا و رسول نکردند و هرچه خواستند با ایشان کردند تا آنکه بعضی از آن نازنینان با نزاکت از ضرب عمودهای لحمی آن بدبختان مردند...»

آصف، محمدهاشم، رستم التواریخ، کنچمیش قایناق، ص ۲۴۹

(۱۱) «میرزا جعفر (وزیرالوزراء)... عرض نمود ولی نعمتاه عالم می‌دانند که پادشاه کشور ایران تویی و از روی حکمت و مصلحت خود را وکیل دولت میدانی و شاه اسماعیل سید بزرگوار عالیقدری وظیفه خوار شما است. فرمود حاجت تو چیست، عرض نمود حاجتم آنست که در وقتی که ایلچی (روم=عوثمانلی) به خدمت شرفیاب می‌شود جامه‌های نو خود را بپوش و خود را آراسته و پیراسته کن و در وقت سخن گفتن بزبان زندی کری کری مگو. فرمود کری بچشم. باز عرض نمود که در وقت مکالمه بپهلوی خواب و پای خود را دراز نمما، فرمود کری بچشم. بعد مجلس سلطنت را چنانکه شاید و باید آراستند و ایلچی با طمطراق روی را خواستند چون ایلچی وارد پیشگاه خاقانی شد از روی ادب و تواضع کمال تعظیم و تکریم بجا آورد. آن والاچه بزبان ترکی با ایلچی تفقدات بسیار نمود و استفسار احوال پادشاه روم فرمود.. ناگاه دست بر قبضه شمشیر بپهلوی خوابید و چون شیر نر می‌گرید و یکپای خود را دراز کرد تنبان قصب قرمز مندرسی پیا نموده که سر کاسه زانوی آن پاره و آسترش نمودار شد...»

آصف، محمدهاشم، رستم التواریخ، کنچمیش قایناق، ص ۳۶۶ و ۳۶۷

(۱۲) رستم التواریخین دندیینه گؤره کریم توشمال اؤزونو دونیانین ان بیلگین اینسانی کیمی تانیتدیریردی؛

«اگر شما ما را لر خر ساده دل بیوقوفی پنداشته‌اید اشتباه عظیمی کرده‌اید ما سرما و گرما بسیار خورده‌ایم و با چرسی و بنگی و تریاکی و ملا و لوطی و درویش و قلندر و صوفی و دهری مذهب رفاقت نموده‌ایم و با اهل هر ملت و مذهب نشستن و برخاستن نموده‌ایم و همه کتاب‌های آسمانی و غیر آسمانی را و قصص و تواریخ و احادیث را خوانده‌اند و ما شنیده‌ایم و از همه جا و همه چیز آگاه و با خبر هستیم اگر چه درس نخوانده‌ایم اما از آنها که درس خوانده‌اند و ادعای اجتهاد مینمایند بیشتر می‌دانیم و بهتر چیز می‌فهمیم...»

- آصف، محمد هاشم، رستم‌التواریخ، کنج‌میش قایناق، ص ۳۲۳-
 (آنجا که عجایب سوزلرین قارشیسیندا تات‌لارین اؤزلری دئمیشکن « آنکس که نداند و نداند که نداند... در جهل مرکب ابدالدهر بماند!»
 کیفیت دیر.)
- (۱۳) رستم‌التواریخده موختلیف صفحه‌لرده کریم توشمالین شهوت‌بازلیغیندان سؤز آچیلیدیر. مثلا:
 «عالیجهان علیمردان خان و توشمال کریمخان زند شیرگیر میگسار و شاهد باز، برود و سرود میلی تمام داشتند و بیاشی روز را به شب و
 شب را بروز بسر می‌بردند.»
- آصف، محمد هاشم، رستم‌التواریخ، کنج‌میش قایناق، ص ۲۵۲
 هابثله: «چون والاجاه... کریمخان... بنای شرب خمر داشت چند نفر از اعیان اصفهان که در خدمتش تفر و گستاخی یافته بودند... و ذات
 ایشان متضمن خیانت و خباثت و جنایت بود، بوی عرض نمودند که اگر میخواستی جهانگیر بشوی باید ازاله بکارت چهل دختر باکره نمائی
 و خون ازاله بکارتش را بر کرباس نازک هندی مالیده همیشه با خود نگاه‌داری که مجربست و در این باب از آن جهان سالار باده پرست
 سرمست رخصت یافتند و فاحشه‌ای که به چکمه زرد شهرت یافته به خانه‌های شریف و وضع و غنی می‌فرستادند و از بعضی دیگر دختر
 جمیله دلآرا می‌گرفتند و او را به حمام برده... در حباله آن‌سرور در می‌آوردند... چون اینکار بحد کثرت رسید علما بدیدنش رفته او را از
 این حرکت ناپسند و از این فعل زشت منع نمودند...»
- آصف، محمد هاشم، رستم‌التواریخ، کنج‌میش قایناق، ص ۳۲۲
 (۱۴) «ما [کریم توشمال] خود در حالت اضطرار با حیوانات بسیار نزدیکی نموده‌ایم و الان با وجود آنکه حوری‌وشان بسیار در حریم ما
 می‌باشند باز طالب خوبتر و بهتر می‌باشیم و در این کار بسیار حریص می‌باشیم.»
- آصف، محمد هاشم، رستم‌التواریخ، کنج‌میش قایناق، ص ۳۳۰
 (۱۵) میلانی، دکتر عباس، تجدد و تجدد ستیزی در ایران (تهران، نشر اختران، چاپ چهارم، ۱۳۸۲) ص ۱۰۵
 (۱۶) کنج‌میش قایناق، ص ۱۸ و ۱۹
 (۱۷) سرمد، دکتر غلامعلی، اعزام محصل به خارج از کشور (تهران، نشر بنیاد، ۱۳۷۲) ص ۱۳
 (۱۸) محبوبی اردکانی، حسین، تاریخ موسسات تمدنی جدید، جلد اول (تهران، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۷۲) ص ۱۲۲
 (۱۹) آبراهامیان، یرواند، ایران بین دوانقلاب، ترجمه احمد گل محمدی (تهران، نشر نی، چاپ سوم، ۱۳۷۸) ص ۶۸
 (۲۰) لنگرودی، شمس، مکتب بازگشت (تهران، نشر مرکز، ۱۳۶۹) ص ۱۵۶
 (۲۱) ورهرام، دکتر غلامرضا، تاریخ سیاسی و سازمانهای اقتصادی ایران در عصر قاجار (تهران، انتشارات معین، ۱۳۶۹) ص ۱۹۲
 (۲۲) سرمد، دکتر غلامعلی، کنج‌میش قایناق، ص ۳۷
 (۲۳) نجمی، ناصر، ایران در میان طوفان یا شرح زندگانی عباس میرزا (شهر؟، انتشارات کانون معرفت، بهار ۱۳۶۳) ص ۳۶ و ۳۵
 (۲۴) بو هئیکل طهرانا گتیریلیب شمس‌العماره ساراییندا قویولدو. ایکی ایل اؤنجه سارایین سؤزده تعمیراتیندان سونرا بو گؤزله و بؤیوک
 هئیکل گؤز قاباغیندان گؤتورولدو!.
- (۲۵) عباس میرزا کیمی پارلاق دوشونجه و شواعت گونشینه فارس‌لار یازدیغی تاریخده اؤزله بیر اؤنم وئریمه‌دن یالیز میرزاتقی خانین
 آدی اونلار یالان حنکایه و ناغیل ایله رسمی تریبون‌لاردا بلیرتیلیردی. پهلوی چاغیندا قاجار خاقانلیغینی قان تۆکن گؤستریمک اوچون
 دؤولت تبلیغاتیندا امیرکبیرین آدی دالبادال دئییلیب، خالق قاجار و دوغروسو تورکدن آجینا قالی ساخلاماقدان اؤترو یازیق میرزاتقی
 خانین جنازه‌سی ۵۷ ایله یاخین یثره قویولمادان چیسین لرده تشیع اولوندو و البته هله ده اولور!
 (۲۶) بهشتی سرشت، محو مقبره عباس میرزا، روزنامه شرق، ۲۳ آذرماه ۱۳۸۴، ص ۱۴
 (۲۷) سرمد، دکتر غلامعلی، اعزام محصل به خارج از کشور، کنج‌میش قایناق، ص ۳۷
 (۲۸) جنوبی آذربایجانین باتی بؤلگه‌لرینده، بیرینجی دونیا ساواشی نین سون ایل‌لرینده، جیلولوق فاجیعه‌سینین باشلانماسیندا و اثرمنی ایله
 آسوری عیسوی‌لر طرفیندن آذربایجانین موسلمان و تورک میلیتینه ائدلمیش وحشتلی و دهشتلی آردیجیل سوی قیریم‌لاریندا بو
 میسیونرلیک مرکز لرینین ایزی بللی جه‌سینه گورونور.
- (۲۹) اکبری بیدق، حسن، مبانی فکری ادبیات مشروطه (تهران، انتشارات پایا، سال ۱۳۷۹) ص ۷۴

(۳۰) شوونیست تاریخچی لرین سالدیق لاری های کوبه باخمایارق، ناصرالدین شاهین فرمانی ایله امیر کبیرین اولدورولمه سی اوچون هنج بیر سند یوخدور. البته میرزه تقی خانین کاشانین فین حامامیندا دامارلارینین کسلیمه سی اوچون تکجه تانیدیغیمیز سندلر طاغوت و لاهوت دؤورونون تلویزیونوندا گؤستریدیک لری امیر کبیر آدلی سریال لاردیلار!!!

(۳۱) آدمیت، فریدون، اندیشه ترقی و حکومت قانون در عهد سپهسالار (تهران، نشر، ۱۳۵۱، ۴)، ص ۲۶۰

(۳۲) سرداری نیا، صمد، دارالفنون تبریز، (تبریز، انتشارات ندای شمس، چاپ اول ۱۳۸۲) ص ۱۳

(۳۳) کنچمیش قاینق، ص ۲۹

(۳۴) اکبری بیدق، حسن، کنچمیش قاینق، ص ۷۶

(۳۵) ورهرام، دکتر غلامرضا، کنچمیش قاینق، ص ۱۰۲

(۳۶) بخشایشی، دکتر عقیقی، مفاخر آذربایجان، جلد سوم (تبریز، نشر آذربایجان، ۱۳۷۵ ش.) ص ۳ و ۱۵۹۲

(۳۷) سرداری نیا، صمد، دارالفنون تبریز، کنچمیش قاینق، ص ۱۱۰

(۳۸) سرداری نیا، صمد، دارالفنون تبریز، کنچمیش قاینق، ص ۴۳

(۳۹) حسینی، محمد علی، رشديه و وطن دلی، مهد آزادی هفته لیبی، تورکجه ادبیات صفحه سی، ۱۳۷۹/۱۰/۴

(۴۰) ایسماعیلی صفوی، سیده خانیم، خاطیره لر، موصاحیبه، اردبیل، ۱۳۶۶

(۴۱) کسینلکیله روشدیه ایندی ایسه حایاتدا اولسایدی لاتین ایفباسیندا اؤز درسلیینی یازاجاق ایدی!

(۴۲) صرافی، علیرضا، سیاست زدگی در امر آموزش و افت تحصیلی، دیلماج، شماره ۱۳، مهر ۱۳۸۴، ص ۳۲ و ۳۳

(۴۳) ایندی ایسه شمالی آذربایجان و هابثله تورکیه مکتبلرینده اوشاق لارین آنا دیلنده و لاتین ایفباسیندا ائیتیم آلدیق لاری اوچون،

تورک دیلینین اؤیره نمه سینه گؤره ایمللا ساعتی نظره آلینمایدیر و کؤرپه اوشاق لارا دا گنجه مشقی وئرلمه ییر!

(۴۴) تورک اؤیرنجی لردن طلب ائدیریم فارس و تورک دیلنده ائیتیمولوژیک موقایسه دن اؤترو حتمن اسماعیل بی هادی نین چاپا ایذن

وئرلمه میس «حاشیه بر زبان شناسی» آدلی اؤزله و گؤزله کیتابین بو سایتدان آلیب دیقت ایله اوخوسونلار: ([http://farsi-](http://farsi-linguistic.atSPACE.com)

[linguistic.atSPACE.com](http://farsi-linguistic.atSPACE.com))

(۴۵) نجفی، ابوالحسن، میراث خبر، خط فارسی اصلاح پذیر نیست، یکشنبه ۱۷ مهر ۱۳۸۴

(۴۶) اصلیل، حجت الله، زندگی و اندیشه میرزا ملکم خان ناظم الدوله (تهران، نشرنی، چاپ اول، ۱۳۷۶) ص ۱۳۷ الی ۱۴۱

(۴۷) مصطفوی، رحمت، شماره ۱۳، ۶۳۰ آبان ۱۳۴۴

(۴۸) همایون، داریوش، نقش زبان ملی در تجدد و توسعه، نشریه تلاش، هامبورگ، شماره ۲۳ (تیر و مرداد ۱۳۸۴)

(۴۹) درکتانین، غلامرضا، پیشگامان نهضت فرهنگی و مدارس نوین ایران، نشر ارمغان آذربایجان، آذربایجان غربی، سولدوز، ویژه نامه ۱۶

آذرماه ۱۳۸۳، شماره ۶۰، ص ۲۲

(۵۰) رشديه، فخرالدین، زندگینامه پیر معارف رشديه، (تهران، انتشارات هیرمند، ۱۳۷۰ ش.) ص ۲۸

(۵۱) سرداری نیا، صمد، دارالفنون تبریز، کنچمیش قاینق، ص ۱۱۲

(۵۲) ناهیدی آذر، عبدالحسن، میرزا حسن رشديه و ادبیات کودک ایران، شمس تبریز سایتی، آرتیق بیلگی قازانماقدان اؤترو باخ: .

<http://www.shamsnews.com/nahidi-rosdiye.htm>

(۵۳) محمدپور، سحر، دیلماج درگی سی، تبریز، ۱۳ - جو سایی، ۱۳۸۴ مهر آیی، ص ۳۶

(۵۴) صابیر، میرزه علی اکبر، هوپ هوپ نامه، کؤچورن حمید آرش آزاد (تبریز، سپند نشریاتی، ۱۳۸۱) ص ۲۴۸

(۵۵) کنچمیش قاینق، شمس تبریز سایتی

(۵۶) نراقی، احسان، از شهر خدا تا شهر دنیا: جنگ، تجدد و مدرسه نو، سایت بی بی سی، سه شنبه دوم اوت ۲۰۰۵

(۵۷) روشدیه سئمناریندا، تبریزده بو اوشاغین شهادت گونون (اکبری آزاد طرفیندن) آذربایجاندا اؤیرنجی گونو آدلاندیرماق اؤنریسی

وئریلدی.

(۵۸) سلیمی، وبلاگ معلم و مدرسه، میرزا حسن رشديه و ایجاد اولین مدرسه به سبک جدید در ایران، پنجشنبه، ۲۳ تیر، ۱۳۸۴

(۵۹) بخشایشی، دکتر عقیقی، مفاخر آذربایجان، جلد سوم (تبریز، نشر آذربایجان، ۱۳۷۵ ش.) ص ۱ و ۱۶۰۰

- (۶۰) مللازاده، حمید، فرهنگ و آزادی میرزا حسن روشدی، نشریه ارمغان آذربایجان، آذربایجان غربی، سولدوز، ویژه نامه ۱۶ آذرماه ۱۳۸۳، شماره ۶۰، ص ۲۶
- (۶۱) شمیم، علی اصغر، ایران در دوره سلطنت قاجار (تهران، انتشارات علمی، چاپ سوم، پاییز ۱۳۷۱) ص ۴۲۹
- (۶۲) حتی دتمک اولار کی ۱۸ ایللیک سیدمحمد خاتمی جنابلارینین پرزیدنتلیسینده دئیلن بعضی ایصلاحی سؤزلر مظفالدین شاه دؤنمینده گؤرونن بعضی ایصلاحی ایشلردن ده چوخ دالی دیر!
- (۶۳) شمیم، علی اصغر، کنچمیش قاینق، ص ۴۳۱
- (۶۴) ذاکر حسین، عبدالرحیم، مطبوعات سیاسی ایران در عصر مشروطه (تهران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰) ص ۲۴
- (۶۵) آرین پور، یحیی، از نیما تا روزگارما، جلد دوم (تهران، انتشارات زوار، چاپ دوم، ۱۳۷۶) ص ۲
- (۶۶) احمدوف، حسین، آنادیلی مکتب لری نین جنوبی آذربایجاندا یایلماسی، وارلیق، ۲۷ - جی ایل، یاز ۱۳۸۴، سایه ۱۳۷، ص ۱۴
- (۶۷) یزدی، فرخی، دیوان فرخی یزدی، به اهتمام حسین مکی (تهران، موسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۹) ص ۳۵ الی ۴۳
- (۶۸) کسروی، سید احمد، تاریخ مشروطه ایران، ص ۹۴
- (۶۹) کسروی، سید احمد، کنچمیش قاینق، ص ۲۶۶
- (۷۰) حامدی، دکتر زهرا، مقایسه مدارس دخترانه در عصر پهلوی اول و قاجار، دورنا سایتی، www.durna.se
- (۷۱) آرین پور، یحیی، از نیما تا روزگارما، جلد سوم (تهران، انتشارات زوار، چاپ دوم، ۱۳۷۶) ص ۵
- (۷۲) سرمد، دکتر غلامعلی، کنچمیش قاینق، ص ۱۰۵
- (۷۳) حامدی، دکتر زهرا، کنچمیش قاینق
- (۷۴) بعضی تانیمیش کلاسیک نات دیللی شاعرلرین شعرلرینده قادینا باخیش بئله دیر:

فیردوسلو ابی القاسیم :

زنان را از آن نام ناید بلند،	که پیوسته در خوردن و خفتند،
زن و ازدها هر دو در خاک به،	جهان پاک از این هر دو ناپاک به،
زنان را ستایی سگان را ستای،	که یک سگ به از صد زنا پارسای،
که را در پس پرده دختر بود،	اگر تاج دارد بد اختر بود،
کسی کو بود مهتر انجمن،	کفن بهتر او را ز فرمان زن،
سیاوش ز گفتار زن شده باد،	خجسته زنی کو ز مادر نژاد...

شیرازلی سعدی:

چو زن راه بازار گیرد بزن،	و گرنه تو خانه نشینی چو زن،
گر از راستی بگذری خم بود،	چو مردی بود کز زنی کم بود؟،
توزن نوکن ای خواجه هرنوبهار،	که تقویم دیرینه ناید به کار...

ناصر خسرو قوبادییانلی:

زنان چو ناقصان عقل و دینند،	چرا مردان ره آنان گزینند؟،
مگوی اسرار حال خویش به زن،	که یابی راز فاش از کوی و برزن،
به گفتار زنان هر گز مکن کار،	زنان را تا توانی مرده انگار...

کیرمانلی اوحدی:

چو به فرمان زن کنی ده و گیر،	نام مردی مبر به ننگ بمیر،
زن چو بیرون رود بزن سختش،	خود نمایی کند بکن رختش،

ورکند سرکشی هلاکش کن، آب رخ می برد به خاکش کن..

قابوسنامه:

«دختر نابوده به. چون بود، یا به شوی یا به گور...»

جامی:

زن چه باشد؟ ناقصی در عقل و دین، هیچ ناقص نیست در عالم چنین.

- (۷۵) پیشه‌وری، سید جعفر، نادره (تهران، انتشارات گوینده، چاپ اول زمستان ۱۳۸۳)
- (۷۶) آراین پور، یحیی، از نیما تا روزگار ما، جلد سوم (تهران، انتشارات زوار، چاپ دوم، ۱۳۷۶) ص ۵
- (۷۷) سرداری نیا، صمد، آذربایجان پیشگام جامعه‌ی مدنی (تبریز، سازمان چاپ و نشر هادی، زمستان) ص ۱۲۱
- (۷۸) محبوبی اردکانی، حسین، تاریخ موسسات تمدنی جدید، جلد دوم (تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰) ص ۳۷۵
- (۷۹) رشیدی، فخرالدین، کنج‌میش قایناق، ص ۳۳
- (۸۰) خسروی، رضا، همه از صفر ۲۰ می گیرند، گزارش ویژه ماه روزنامه همشهری، شهریور ماه ۱۳۸۴، ص ۵۸
- (۸۱) ملکی، رویا، جامه ای نو بر مشکلات کهنه، همان منبع، ص ۱۵
- (۸۲) محمدپور، سحر، یاد بعضی نفرات روشنم می دارد، روزنامه روز، ۱۳ تیرماه ۱۳۸۴
- (۸۳) مللازاده، حمید، فرهنگ و آزادی میرزا حسن رشیدی، نشرارمغان آذربایجان، آذربایجان غربی، سولدوز، ویژه نامه ۱۶ آذرماه ۱۳۸۳، شماره ۶۰، ص ۲۶
- (۸۴) بخشایشی، دکتر عقیقی، مفاخر آذربایجان، جلد سوم، تبریز، کنج‌میش قایناق، ص ۱۶۰۶
- (۸۵) مللازاده، حمید، کنج‌میش قایناق، ص ۲۶
- (۸۶) قاجار، سلطانعلی میرزا، قاجاریه ایران را به آستانه دنیای مدرن رساند، بی بی سی، دوشنبه ۱۳ اکتبر ۲۰۰۵
- (۸۷) کاتم، ریچارد، ناسونالیسم در ایران، ترجمه فرشته سرلک (محل انتشار؟، نشر گفتار، ۱۳۷۱) ص ۲۳
- (۸۸) کاتوزیان، محمد علی، اقتصاد سیاسی ایران، ترجمه محمد رضا نفیسی و کامبیز عزیزی، ص ۱۴۹
- (۸۹) جان فوران، مقاومت شکننده، کنج‌میش قایناق، ص ۳۳۹
- (۹۰) آموزگار، جهانگیر، ترجمه اردشیر لطفعلیان، فراز و فرود دودمان پهلوی (تهران، مرکز ترجمه و نشر کتاب، پائیز ۱۳۷۵) ص ۳۴۴
- (۹۱) الطائی، دکتر علی، بحران هویت قومی در ایران (تهران، نشر شادگان، چاپ اول، ۱۳۷۸) ص ۱۸۳
- (۹۲) مکی، حسین، تاریخ بیست ساله ایران، ج ۵ (محل انتشار؟، نشر علمی، ۱۳۷۳) ص ۲۳۳
- (۹۳) احمدی، بابک، هوای تازه‌ای در مباحث نظری ما وزیدن گرفته است، گفتگو با سیروس علی نژاد، سایت بی بی سی، جمعه ۶ ژانویه ۲۰۰۶
- (۹۴) بیگدلو، رضا، باستانگرایی در تاریخ معاصر ایران (تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۰) ص ۱۷۰
- (۹۵) مقصودی، دکتر مجتبی، حولات سیاسی اجتماعی ایران، ۱۳۵۷ - ۱۳۲۰، اشغال نظامی ایران در شهریور ۱۳۲۰ (تهران، انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۸۰) ص ۳۳ و ۳۴
- (۹۶) پورپیرار، ناصر، وبلاگ حق و صبر، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو بوسایتا باخ: <http://naria.blogfa.com/>
- (۹۷) مخبرالسلطنه هدایت، خاطرات و خطرات، (محل انتشار؟، نشر زوار، ۱۳۷۵) ص ۳۸۳
- (۹۸) یالینیز طهراندا عشرت آباد، شاه باغی، سلطنت آباد، قصر... کیمی بؤیوک سارای لار عسگرخان اولدولار. هابثله سرتیب کرم آقا بوذرجمهری (طهران بلدیة باشی) کیمی ان ساوادسیز شخصین فرمانی ایله بوتون شهرین دروازالاری و قاجار شاهزاده لریندن قالمیش گؤزهل بینالار و باغ لار و هابثله دوؤلت تکیه سی سؤکولدو. خاطیرلامالیق کی آذربایجاندا خصوصیه تبریزده بو سؤکوتلر داها سورعتلی و گنیش گنیدردی!
- (۹۹) مستوفی، عبدالله، کنج‌میش قایناق، ج ۳، ص ۲۴۸

(۱۰۰) کشف الاسرار، ص ۳۳۲

(۱۰۱) اکبر آزاد ایله فرزاد صمدلی، جنون ضد تاریخ پان آریانیسم، آرتیق بیلگی قازانماقدان اؤترو باخ:

<http://www.qarabaq.azerblog.com/?p=724>

(۱۰۲) فانون، فرانتر، نژادپرستی و فرهنگ، ترجمه منوچهر هزارخانی (تهران، کتاب زمان، چاپ دوم، ۱۳۴۸) ص ۵۵

(۱۰۳) آراین پور، یحیی، کنچمیش قاینق، ص ۳۵۰

(۱۰۴) آبراهامیان، یرواند، کنچمیش قاینق، ص ۱۵۵

(۱۰۵) کنچمیش قاینق، ص ۱۵۴

(۱۰۶) کنچمیش قاینق، کنچمیش صحیفه

(۱۰۷) کنچمیش قاینق، ص ۱۵۶... محمود افشارین اؤنری سینه گوره آذربایجاندا فارسلاشدیرمانی سورعت لندیرمک اوجون یول لارین چکیلیمه سی و دمیر یول لارین تیکلیمه سی چوخ اؤنملیدیر. آنجاق ایندی ایسه رادیو- تلوویزیون، اوشاق باغچالاری، مدرسه لر، بیلیم یوردلاری، دؤولت درگی لرینن سای... کنچمیشه باخاندا قات قات چوخالاراق بو یول لارین او مقصد ایله چکیلیمه سینی گؤزدن سالیب. بو گؤزدن دوشمه اوقدهر جیددی و چوخدور کی ایندی ایسه آذربایجان مملکتی، ان نفوسلو بؤلگه لردن بیر اولدوغونا باخما یاراق، بوتونلو کله یول لاردان و اؤزه للیکله ترانزیت یول لاریندان چوخ دالی دیر. لوظفن دیقت ائدینیز:

«تبریز - مهرداد خوشکار مقدم: علی رغم پتانسیل های بالا و نقش تاریخی آذربایجان شرقی و غربی در مراودات بین المللی کشور، به دلیل اتخاذ سیاستهای ناهماهنگ در بخش حمل و نقل طی سالیان گذشته و نیز ایجاد مسیرهای ارتباطی جدید منطقه ای، شمال غرب کشور از صنعت سودآور ترانزیت بین المللی محروم گردیده است. امروزه صنعت حمل و نقل در جهان با درآمدی بالغ بر ۷۰۰ میلیارد دلار در سال یکی از پرسودترین و تأثیرگذارترین صنایع جهان محسوب می شود و به همین دلیل نیز در جمع ۵ صنعت برتر دنیا قرار گرفته است... طبق آمار موجود، هم اینک سهم ارزش افزوده بخش حمل و نقل در تولید ناخالص ملی از ۳/۶ درصد در سال ۷۰ پس از یک دهه به رقم ۳/۸ درصد در سال ۸۰ رسیده است... با توجه به آنچه گفته شد، در جهان امروز، توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی فرهنگی بدون ارتباط با جهان پیرامون و افزایش مراودات و مبادلات غیرممکن است به طوری که هیچ فعالیت اقتصادی در جهان به اندازه «ترانزیت» منافع کشورها را به هم گره نزده است. با این حال اما به دنبال ایجاد مسیر تروسیقای شمالی و نیز طرح کریدور شمال - جنوب، نقش استانهای شمال غرب کشور به فراموشی سپرده شده و این منطقه عملاً از مسیر ترانزیت بین المللی حذف گردید. این در حالی است که طبق اسناد و مدارک تاریخی، منطقه آذربایجان به دلیل قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم و ارتباطات گسترده با آسیای میانه، قفقاز و حتی اروپا از سده دوم قبل از میلاد سابقه نقش آفرینی در صنعت حمل و نقل بین المللی کشور داشته است...» داها آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: روزنامه ایران، آذربایجان دور از مسیر ترانزیت بین - المللی، مورخه ۱۴ دیماه ۱۳۸۴، ص ۲۰، آنجاق بو گونلر آذربایجاندا ایستیفاده اولونان یوللارین اوضاعی چوخ پیسیدیر. مثلاً یالینز شرقی آذربایجاندا کی او بیرری آذربایجان اوستانلارینا باخاندا وضعی یاخچیراق اولمالیدیر رسمی قاینقلارین دئدیگینه گوره دوروم بنله دیر: «طبق اعلام پزشکی قانونی آذربایجان شرقی، آمار مرگ و میر تصادفات جاده ای طی ۹ ماه امسال {سال ۸۴} نسبت به مدت مشابه سال قبل بیش از ۲۶ درصد افزایش داشته است... در حالی که تا آذرماه سال ۸۳ در جاده های آذربایجان شرقی ۸۰۲ مورد تلفات حوادث رانندگی گزارش شده بود، این رقم در ۹ ماهه سال جاری به یک هزار و ۱۲ نفر رسیده است. گفتنی است این استان ۴ درصد تلفات منجر به فوت کشور را به خود اختصاص داده و از این حیث جزو ۱۸ منطقه حادثه خیز ایران محسوب می شود.» آنجاق بو یوزده دورد تلفات آماری آذربایجان اوجون بویوک بیر فاجیعه دیر، نییه کی «وضعیت ارتباطی آذربایجان شرقی چندان مطلوب به نظر نمی رسد. در حالی که این استان ۴/۲ درصد راههای کشور را در اختیار دارد اما درصد برخورداری از آزاد راه و بزرگراه در وضعیتی مناسب نیست. بطوریکه از کل ۸۸۶ کیلومتر آزاد راه موجود در کشور تنها ۳۰ کیلومتر آن در این استان قرار گرفته است.» داها آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: روزنامه ایران، افزایش تلفات سوانح رانندگی در آذربایجان شرقی، مورخه ۲ بهمن ماه ۱۳۸۴، ص ۲۰، آنجاق ایندی گورون کویرین گل - گنت سیز یوللاریندا نه خبر واردیر: «جاده سنگفرش پارک ملی کویر از زیباترین و منحصر بفرد ترین جاذبه های ایران و راه ارتباطی مناطق شمالی به شهرهای مرکزی است. این جاده که راه قدیمی خوار به اصفهان است با مهندسی بی نظیری در این منطقه احداث شده و شش تا ده متر عرض دارد... این جاده از روستای کهک گرمسار آغاز شده و به کوهپایه های سیاه کوه می رسد. جاده سنگفرشی کویر ۳۰ کیلومتر

طول و ۵/۲ متر عمق دارد... برای زیر سازی این جاده حدود ۵/۲ متر از زمین کنده شده و زیر سازی اصلی جاده با زغالی به ارتفاع بیش از هفتاد سانتیمتر ساخته شده تا اب به راحتی داخل زمین فروکش کند که البته روی این ذغال هم با سنگ لاشه و ملاط آهک مفروش شده است...» داها آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: روزنامه همشهری، سنگفرش کویر بهتر از سنگفرش خیابان ولیعصر (عج)، مورخه ۱۲ بهمن ۱۳۸۴، ص ۲۶

(۱۰۸) صرافی، علیرضا، سیاست زدگی در امر آموزش و افت تحصیلی، دیلماج، شماره ۱۳، مهر ۱۳۸۴، ص ۳۵

(۱۰۹) راشدی، حسن، زبان ترکی و موقعیت گذشته و کنونی آن در ایران (تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۳) ص ۵۰۶

(۱۱۰) تقی زاده، سید حسن، خطابه در موضوع اخذ تمدن خارجی (نشر باشگاه مهرگان، شهر؟، تاریخ چاپ؟) ص ۳۵

(۱۱۱) آبراهامیان، یرواند، کنچمیش قاینق، ص ۱۸۰

(۱۱۲) ثربی، سیدیچی، ماجرای غم انگیز روشنفکری در ایران (تهران، نشر موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ سوم ۱۳۸۲) ص ۱۶۹

(۱۱۳) یاخین کچمیشده آراشدیرماچی آرخاداشیمیز رضایی همرازمین زحمت لری نتیجه سینده کسروی نین بعضی یازی لاری سوریه ده صیدا شهر نین عرفان درگی سیندن چیخاریلیب و نشر اولونویدور.

(۱۱۴) جامی، گذشته چراغ راه آینده است (انتشارات؟، شهر؟، تاریخ؟) ص ۲۳۹ و ۲۴۰

(۱۱۵) کنچمیش قاینق، ص ۲۳۹

(۱۱۶) امین، وحید (زاگرس)، قوم لر و ستم قومی قرن اخیر، نشریه ولات، سال اول، شماره اول، زمستان ۱۳۸۲

(۱۱۷) مستوفی، عبدالله، شرح زندگانی من، یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجار، جلد سوم (تهران، نشر؟، تاریخ؟) ص ۵۱۴

(۱۱۸) کاتم، ریچارد، کنچمیش قاینق، ۱۰۰

(۱۱۹) آبراهامیان، یرواند، ایران بین دو انقلاب، کنچمیش قاینق، ص ۱۴۸

(۱۲۰) میلی مسئله نین عینی گورونتولری بو گونکو ایران اؤلکه سینده بونلاردیر:

«۱- رشد ناموزون مرکز به بهای تضعیف مناطق پیرامونی،

۱- توسعه نسبی اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی مناطق مرکزی در قبال عقب ماندگی مناطق دیگر

۲- بالا بودن میزان بیسوادی و کم سوادی در میان ملل و اقوام تحت ستم در مقایسه با مناطق مرکزی، ۴- بالا بودن نرخ بیکاری و آمار مهاجرت اهالی مناطق غیر فارس زبان به شهرهای فارس نشین،

۵- آسیمیلیسیون فرهنگی ملیت های ایرانی در فرهنگ رسمی،

۶- تحقیر و توهین به ملل غیر فارس در قالب جوک و متلک و یا به شکل باورهای عامیانه در میان مرکز نشینان فارس زبان،

۷- تشدید گرایشات گریز از مرکز در ملتهای تحت ستم» بو قونودا آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: صرافی، علیرضا، نگاهی به

واقعیت تنوع قومی و ملی ایران و چشم اندازی از ایران فدرال، ماهنامه دیلماج، ویژه نامه فدرالیسم، دی ماه ۱۳۸۴، ص ۱۴

(۱۲۱) ملکیان، مصطفی، تجدد ایرانی بی معناست، مصاحبه از مسعود برجیان، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ:

www.borjian.com

(۱۲۲) قاردین گوندلیبی، جانانان جونز، هنر تاریخینین تنقیدچی سی، لندن، پنجشنبه ۸ سپتامبر ۲۰۰۵، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ:

http://www.guardian.co.uk/arts/features/story/0,11710,1564733,00.html#article_continue

(۱۲۳) دوکتور محمدعلی فرزانه نین بو یوردوغونا گوره او زامان لار تیریاکین یانیغین شیریه چئویرمک و شیرهنی تیریاکدن باها قیمتده دؤولتی یئرلرده آلماق هر بیر جاوانی اعتیادا تشویق ائدیردی. هابئله دئمه لیک کی بو ترجمه ی حال، پروفوسور دوکتور فرزانه نین اوز الی

ایله ۱۳۷۶-نجی ایل «چیچکلر قورولوشو» نا وئردیگی بیوگرافی دیر و اوزو اونو یازمیشدیر. حسن راشدی ۲۷/۱۰/۸۴

(۱۲۴) فیروز آبادی، مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره هفتم تقنینیه، جلسه ۱۵، سه شنبه ۴ دی ماه ۱۳۰۷، ص ۱۹۱

(۱۲۵) بئله قاینق شاهدان میللت نفرت ائده رک اونون تبلیغی دستگاه لاری موسقیل درگی لرین یاییلماماسی و مخالف سس لرین کسلیلمه سی

اوچون اوچ گولونج و یالان سؤزو دیل لره سالدیلار: شاه بیر چؤر کچینی خمیر چؤره ک پیشیردییی اوچون تندیره باسدی، شاه بیر کؤروپو تیکه رک اونون موهندیسینی عائیله سی ایله بیرلیکده ایلک قاتارین گتدییی زامان کؤروپو آلتینا قویدو، شاه قیش چاغیندا بیر سرباز خانایا

گندهرک بیر قار گولله سینی الدن اله وئردی... تام یالان و گولونج تبلیغات هر یئری بورودو. ایندی ایسه ده بعضی یاشلی و آهیل کیمسه لر بیلمدن بو سؤزلری تکرار اندیرلر. همن سؤزلر کی افغانستاندا دا امان الله خان اوچون کئچمیشده یامیشدی لار.

(۱۲۶) آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ:

http://www.peiknet.com/1384/hafteh/05aban/hafteh_page/68taj5.htm:

(۱۲۷) سفری، محمدعلی، قلم و سیاست از شهر یور ۱۳۲۰ تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ (تهران، انتشارات نامک، ۱۳۷۱) ص ۷۴

(۱۲۸) روزنامه ایران، عمادی، کاظم، شماره ۶۶۸۱، نقل از کتاب گذشته چراغ راه آینده است، ص ۱۱۹

(۱۲۹) روزنامه ایران، سال یازدهم، شماره ۳۲۰۰، یکشنبه، ۲ مرداد، ۱۳۸۴، ص ۶

(۱۳۰) کامرانی، صالح، جرائم بین المللی در آذربایجان، دورنا سایتی

(۱۳۱) آل احمد، جلال، در خدمت و خیانت روشنفکران (تهران، انتشارات فردوس، چاپ چهارم، ۱۳۷۹) ص ۳۷۶ و ۳۷۷

(۱۳۲) فرزانه، فرشته، زنانی که به سر بازی می روند، پنجشنبه ۸ بهمن ۱۳۸۳، ص ویژه دو

(۱۳۳) نورعلی مورادی، وولات درگی سینین باش یازاری، خاطیره، اصفهان، لور ماحال لاری

(۱۳۴) آموزگار، جهانگیر، ترجمه اردشیر لطفعلیان، کئچمیش قاینق، ص ۳۴۵

(۱۳۵) فوزی تویسرکانی، دکتر یحیی، مذهب و مدرنیزاسیون در ایران (تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول ۱۳۸۰) ص ۱۸۵

(۱۳۶) آموزگار، جهانگیر، ترجمه اردشیر لطفعلیان، کئچمیش قاینق، ص ۲۸۲

(۱۳۷) کئچمیش قاینق، ص ۲۹۸

(۱۳۸) دوفونتت، فرانسوا، نژادگرایی، ترجمه دکتر حسین شهیدزاده، (تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۹) ص ۷

(۱۳۹) کرمان همن ژرمن (جرمن - جرمان) دیر و ایران آدی آلمان آدی کیمی اوستون اولان آریان نژادینین آدیندان آلینیب دیر بیر مفکوره

کیمی دیرلندی. بنله لیکله رضاخان خاریجه وزارتخاناسینا دستور وئردی بیر سیرا سفیر لیکه لره مکتوب گؤندریلیب اولنلاردان ایسته نیلسین

کی بو تاریخدن بری ایران حاکیمیتی ایله یازیشمالاریندا persia کلمه سیندن فایدالانماسینلار. عرب لر کؤمکیلی ایله ایسلامین ایرانا

گلمه سیندن سونرا، اؤتن ۱۴۰۰ ایلهده عرب و عمومیتله تورک امپراتورلوق لاری بو گونکو ایران آدلانان تورپاق لارا حاکیم اولدوق لاریندان

سونرا اؤلکه نین رسمی آدی ساده جه حاکیم سیلسیله لر عونوانی ایله تانیییدیر. بنله لیکله یابانچی ائلچی لیکه لرین چوخو، اؤز رسمی یازی-

لاریندا، هئچ پرشیا کلمه سیندن فایدالانمازدیلار و ایکینجی بو کی ایران کلمه سی «آریا» و «آریان» کیمی قوندارما کلمه لردن مطلق

آلینماییدیر. و بو سؤز و تبلیغ اندن لر یالینیز و یالینیز شوونیستی باخیش لار اساسیندا چالیشیرلار. هابئله یازیق لار اولسون کی هله ده فارس-

لارین بو گونکو نسلی هیتلترین و آریانچی لارین ایکینجی دنیا ساواشیندا اتدییی دهشت جنایت لردن حمایت اندیرلر! میثال اوچون ۸۲-

جی ایلهده آلمانیا میلی تیمی نین ایرانا گلن چاغی طهراندا ایدمان (ورزش) هفته لیکه لرین بعضی تیتلری بونلار ایدی: «رویارونی آریایی،

نبرد آریایی» بنله لیکه یوزلر ایستقبالچی طهرانین مهرآباد هوا آلانیندا (فرودگاهیندا) ییغیلیب آلمانیانین فوتبولچولارین گؤرونجه، ال لرینی

قالدیریب اوجا سسله «های هیتلر» سسله ییرلر! آلمان سسی رادیوسونون فارسجا سایتی یازیر کی آلمانلی لار نظرینده بنله بیر سلام وئرمک

فاشیسم علامتی کیمی گؤرونور و بؤیوک بیر ایهانت تلقی اولونور. آنجاق یازیق لار اولسون کی ایراندای هله ده هیتلردن و فاشیزمدن دیفاع

اولونور! بو سایت یازیر کی تاسوفله ایرانین مدرسه لرینده هله ایکینجی دنیا ساواشی نین وحشتلی و دهشتلی تاریخی دوغرو و کیفیت

سویه سینده آچیقلا نمر. بو قونودا آرتیق بیلگی قازانماقدان اؤترو باخ:

http://www2.dw-world.de/bscms_persian/Jugend/1.137024.1.html

(۱۴۰) حسینان، روح الله، تاریخ سیاسی تشیع، کتاب اول (تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۰) ص ۳۹۰

(۱۴۱) فوزی تویسرکانی، دکتر یحیی، کئچمیش قاینق، ص ۲۵۳

(۱۴۲) کئچمیش قاینق، کئچمیش ص

(۱۴۳) کئچمیش قاینق، کئچمیش ص

(۱۴۴) حدیدی، مختار، نگاهی به اسناد محرمانه جشنهای ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی؛ پهلوی دوم و نمونه اندیشه های باستانگرایی، تاریخ معاصر

ایران، سال دوم، شماره پنجم، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۰۴

(۱۴۵) باستانگرایی کودکانه، روزنامه جام جم، ضمیمه ایام، ویژه تاریخ معاصر، شماره ۹، مهر ۱۳۸۴، ص ۳

(۱۴۶) شوکراس، ویلیام، آخرین سفر شاه، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی (تهران، نشر البرز، سال ۱۳۶۹) ص ۴۴
 (۱۴۷) سوداگر، محمدرضا، روابط سرمایه‌داری در ایران ۱۳۵۷-۱۳۴۲ (تهران، نشر شعله اندیشه، سال ۱۳۶۹) ص ۴۱۰
 (۱۴۸) پورپیرار، ناصر، فاجعه پوریم بزرگ‌ترین واقعه تمدن سوز، هفته‌نامه موج بیداری، زنجان، چهارشنبه ۷ دی ۱۳۸۴، ص قیزیل اوزن (۴)

(۱۴۹) صمدلی، فرزاد، بورا قوجامان تبریزدیر؛ قوجا شرقین اینقیلابلار اوجاقی، <http://www.samadli.persianblog.com>
 (۱۵۰) هاشمی، میرموسی، بؤیوک ارزیا گندن یول، اوچونجو بؤلوم، بو خبر نوید آذربایجان درگی سیندن نقل اولونوبدور. آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: <http://www.tribun.com/2200/2275.htm>

(۱۵۱) خبرگزاری مهرنیوز، پاسخ‌های وزیر آموزش و پرورش در مجلس قانع کننده نبود، ۱۳۸۲/۰۳/۰
 (۱۵۲) سایت شریف نیوز، قالیباف: من رضاخان حزب‌اللهی هستم!، دوشنبه ۱۳۸۴/۲/۱۹
 (۱۵۳) عصاره، فرید، سو یا آب؟، روزنامه همشهری، یک شنبه ۱۸ دی ۱۳۸۴، صفحه (۱۹) فرهنگ و آموزش
 (۱۵۴) جاوادی عابباسی و هدایت بی ذاکیر کیمی تورک معلیم لر و هابثله عابباس بی نیکروان کیمی تورک موغنی لر، آذربایجانا جان دئدیگر لرنه گؤره ایندی ایسه خوی و تبریز و سالماس تورمه‌لرنده میلی آزادلیغی یاشاتماق اوچون یاشایرلار.

(۱۵۵) تاریخ پنجم ابتدایی، تاریخ سامانیان، مهاجرت ترکان، وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۰۲
 (۱۵۶) دوشنبه کثیف، تورکهای آذربایجان در معرض گسترده‌ترین و بدترین اهانتها قرار گرفتند، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: <http://www.azerses.org/896.htm>

(۱۵۷) جمشیدی، سید مصطفی، تورکها و ژنوساید فرهنگی، یورد درگی سی، دانشگاه شهید رجایی، شماره ۳، دوشنبه ۱۳۸۴/۱۰/۱۲
 (۱۵۸) آل احمد، جلال، در خدمت و خیانت روشنفکران، ص ۳۷۷

(۱۵۹) انصاف پور، غلامرضا، تاریخ و تبار و زبان مردم آذربایجان (تهران، انتشارات فکر روز، ۱۳۷۷) ص ۱۸۱
 (۱۶۰) صفی زاده، فاروق، بررسی پیشینه تاریخی ایران، نشریه ایران مهر، بخش اول، ۱۴ و ۱۵ / تیر و مرداد سال ۱۳۸۴، ص ۷۹... (آنچاق هله اؤکوزون بؤیوگو طوله‌ده‌دیر! گؤرون «سومکا» آدلی بیر پان‌آرینیست پارتیاسی بو قونودا نهلر سؤیله‌بیر: ۱- سومکا کوتاه شده‌ی باهماد سوسیالیست ملی کارگران ایران است. ۲- سومکا مرامی است پاد کمونست و پاد اجنبی. ۳- سومکا با لیبرالیسم و سرمایه داری ی افسار گسیخته مخالف است. ۴- سومکا میگوید زن و مرد ایرانی در همه ی حقوق برابرند. ۵- سومکا نخبه گرایی و سپس ناسیوکراسی (ملت-سروری) را بهتر از دموکراسی میداند. ۶- سومکا میگوید هر اقدام اساسی در خاورمیانه بی در نظر گرفتن نقش ایران بی اثر و سترون خواهد بود. ۷- سومکا میگوید از دوران صفویه ردپای ناپاک دولت انگلستان در اقدامات بر علیه نیرومندی ی ملت ایران آشکار است. ۸- سومکا خواستار سایه بر افکندن شهرهای گسترده‌ی سیمرخ آسمان ایران در منطقه و سپس خاورمیانه است. ۹- سومکا خواستار تشکیل یک اتحادیه‌ی سیاسی- نظامی میان کشورهای: ایران، ارمنستان، تاجیکستان، هندوستان و یونان است. ۱۰- سومکا میگوید سوسیالیسم بدون در نظر گرفتن آخشیخ ملت نائتک و ناتمام است. ۱۱- سومکا به ایران و فرهنگ باستانی و ریشه‌دار آن عشق می ورزد. ۱۲- سومکا خواستار نابودی- ی نشانه‌های فرهنگ بیابانی ی "سامی‌ها" از ایران است. ۱۳- سومکا خواستار نابودی ی همه‌ی اعراب و تازیان در سراسر نجد ایران میباشد. ۱۴- سومکا میگوید همه‌ی بدبختی‌ها و مشکلات گذشته و اکنون در صحنه‌ی جهانیاز اهریمنی به نام عرب سرچشمه میگیرد. ۱۵- سومکا از نقش ویرانگر و مزورانه‌ی یهودی‌ها در سیاست‌های جهانی غافل نیست. ۱۶- سومکا میگوید ایرانی‌ها باید در نیاخاک آمیغی‌ی خود زندگی کنند. نیاخاک ما آنجایی است. ۱۷- سومکا بنیان و ریشه‌ی ادیان سامی را زیر پرشش میبرد. ۱۸- سومکا اعراب را پست‌ترین نژاد زمین میداند. ۱۹- از دید سومکا زردپوست های تاتار، مغول، اوزبک، تورکمن و وابسته‌هایی که فرهنگی- نژادی ی آنان و هر کس که با آنان احساس نزدیکی کند حق زندگی در فلات ایران را ندارند. ۲۰- سومکا خواستار پلایش نژادی در ایران است. ایرانی نژادان در آن مزینند و در درازای تاریخ با نیزه‌های سربازان پارسی پرچین شده است. ۲۱- سومکا خواستار اجرای سیاست‌های «به نژادی» برای نیرومند نگه داشتن نژاد آریایی میباشد. ۲۲- سومکا میگوید در ایران هر کسی شایسته‌ی زناشویی نیست. باید از زاد ولد عناصر نامطلوب نژادی جلوگیری کرد. ۲۳- سومکا میگوید بیگانگان حق زناشویی با ایرانیان را ندارند. ۲۴- سومکا میگوید بیگانگان افغانی و عراقی هرچه زودتر باید از کشور بیرون شوند. ۲۵- سومکا در وضع کنونی خشونت علیه بیگانگان را از سوی جوانان اجتناب ناپذیر میداند. ۲۶- سومکا میگوید جهان از آن نیرومندان است. ۲۷- سومکا خواستار آزادی‌ی کردان دلیر و همه‌ی ایرانیان از یوغ حکومت های بیگانه است. ۲۸- سومکا کشورهایی چون جمهوری

آذربایجان، افغانستان، بحرین، ترکمنستان و... را به رسمیت نمی شناسد. ۲۹. سومکا خواستار تثبیت موقعیت ایران در خلیج فارس و احقاق حق ۵۰٪ ایران در دریای مازندران (کاسپین) می باشد. ۳۰. سومکا میگوید دشمنی با ایران و ایرانی در نهاد هر بیگانه‌یی نهفته است. شادایران.

آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: <http://sumka.blogfa.com/>

(۱۶۱) صمدلی، فرزاد، تورکها تورک نیستند، نشریه دیلماج، شماره ۹، ص؟

(۱۶۲) امیراحمدیان، بهرام، روزنامه همشهری، ضمیمه روز شنبه ۸۴/۱۰/۱۷، همشهری دیپلماتیک، به بهانه کنفرانس همگرایی کشورهای فارسی زبان، همگرایی بین کشورهای فارسی زبان، ص ۲

(۱۶۳) کاویانی، ن، اهمیت زبان فارسی در منطقه خراسان کهن، کتچمیش قاینق، ص ۱۴

(۱۶۴) کسائی، علیرضا، نقش زبان در تمدن ایرانی، کتچمیش قاینق، ص آخر

(۱۶۵) هیئت، جواد، سیری در تاریخ زبان و لهجه های ترکی (تهران، نشر پیکان، چاپ سوم، ۱۳۸۰) ص ۳۹۱

(۱۶۶) بهاری، مهران، کتچمیش قاینق، آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: <http://xorasan.blogspot.com/>

(۱۶۷) خبرگزاری مهر نیوز، ۱۳۸۳/۰۴/۱۹

(۱۶۸) فرزانه، محمدعلی، فرهنگ جدید ایران مدیون رشده است، سه شنبه، روزنامه همشهری، ۶ آبان ۱۳۸۲، شماره ۳۲۰۸، صفحه ی مدارا، ص ۲۶، آنجاق یوسف عزیزی بنی طرفون منه وئردیگی اصل اؤن صفحه یه دایاناراق، بو صفحه شیخ عطار، همشهرینین وقت مودورو طرفیندن چاپا گوندریلمک اوزه رنده اولان وقت، بو توولو کده حذف اولونوبدور!

(۱۶۹) روزنامه ایران، حمایت یونسکو از زبان های در خطر ایران، یک شنبه ۱۸ دیماه ۱۳۸۴، ص آخر

(۱۷۰) روزنامه ایران، ۸ میلیون ایرانی بالای ۶ سال همچنان بی سواد هستند، ۷ دیماه ۱۳۸۴، سال یازدهم، شماره ۳۳۵۲، ص ۶

(۱۷۱) رتبه بی سواد ایران ۵۱ در بین ۱۱۸ کشور، گزارش یونسکو، روزنامه همشهری، شنبه ۱۷ دیماه، ۱۳۸۴، صفحه اجتماعی (۶)

(۱۷۲) روزنامه ایران، حمایت دولت از برنامه های آیینی و فرهنگی اقلیتهای مذهبی، دوشنبه ۱۲ دی ماه ۱۳۸۴، ص ۴... و هابنله نه دنسه فرهنگستان زبان فارسی، فارس دیللی اولان بالاجا قبیله لری ده دونیانین هر یئرینده کشف ائدیر و اونلارا ایرانین میلی بیت المالیندان یوزمین لر جیلد کیتاب گؤنده ریر، ایران عالی میلی امنیت شوراسی گونئی کورفرزینین فارس و یا پارس آدلی اولدوغونا تاکید ائدیر، ایران اسلامی شورا مجلسی خوراساندان یارانان اوج اوستانین آدین خوراسان آدینین آلتیندا ساخلاییر آنجاق غئیری فارس یئرلرده آیری طرزلرده داورانیر؟! شوبه سیز ایرانین گونئیده کی «سو» کورفرزین آدینی فارس ساخلاماق اؤنملیدیرسه مین قات کسینلیکله ایرانین قوزئی - دوغو بؤلگه سینده «تورپاق» اؤلکه نین آدینی، تاریخین باشلانیشیندان اون میلیون لار اینسانین مسکنی اولاراق آذربایجان آدیندا ساخلاماق داها آرتیق اؤنملی سانیمالیدیر. بو قونولاردا داها آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: صمدلی، فرزاد، اردبیل سخن میگوید: آفتاب آذربایجان در مشرق غروب نخواهد کرد، <http://www.azerses.org/681.htm> و هابنله صمدلی، فرزاد، نامی باقی برای دریایی آبی،

www.tribun.com/2300/2347.htm

(۱۷۳) آموزش برای همه، سند ملی برنامه آموزش برای همه، وزارت آموزش و پرورش با همکاری سازمان مدیریت و برنامه ریزی، تابستان

۱۳۸۳، ص ۳۷

(۱۷۴) روزنامه شرق، روزنامه شرق، ایرانیان در تاریخ پان ترکیسم، یک شنبه ۲۵ دیماه صفحه بیستم. بو مطلبین قالانی بنله دیر:

«عباس عبدی هم در تمام طول مصاحبه ای که با او داشت تلاش کرد تا به این دانشجو بفهماند وقتی یک آذری زبان به زبان فارسی حرف می زند و به زبان فارسی مینویسد احساس غریبگی و جدا بودن از سایر هموطنان خود ندارد. اما این دانشجوی پرخاشگر که از غم غربت افسرده بود تمام تلاش خود را کرد تا الزام تاسیس دانشگاهی به زبان ترکی را به این فعال سیاسی اثبات کند. اما در طول مصاحبه حریف عباس عبدی نشد و مجبور شد بگوید: «نه من با نژاد پرستی مخالفم.» عباس عبدی هم گفت مسئله جامعه ما نژاد و زبان نیست بلکه بازسازی حرمت انسانی مهم است. دانشجو سرانجام از مواضع خود به آرامی پا پس کشید و هر بار که عقب نشینی می کرد عباس عبدی می گفت: «

آفرین!» آرتیق بیلگی لر قازانماقدان اؤترو باخ: <http://www.guneyazerbaycan.com/Xeberler-224.html>